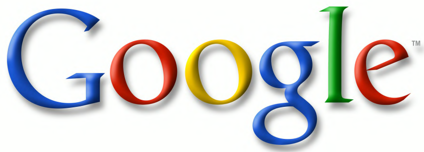

Schnirchův návrh jezdeckého pomníku sv. Václava.

OBRANA

KNÍŽETE VÁCLAVA SVATÉHO

PROTI SMYŠLENKÁM A KŘIVÝM ÚSUDKŮM O JEHO POVAZE.

SEPSAL

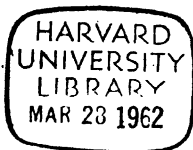
DR. JOSEF KALOUSEK.

VYDÁNÍ DRUHÉ, ROZMNOŽENÉ.

S TITULNÍM OBRAZEM A S 28 VYOBRAZENÍMI V TEXTU.

V PRAZE 1901.
NAKLADATELÉ BURSÍK A KOHOUT, KNIHKUPCI
C. K. ČESKÉ UNIVERSITY.

Tiskem Aloisa Wiesnera v Praze,
knihtiskaře České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

PŘEHLED OBSAHU.

SEZNAM OBRÁZKŮ.

Předmluva k druhému vydání.

Moje Obrana Svatého Václava vyšla poprvé roku 1872 v šesti feuilletonech (od 9. do 22. února) v denníku Pokrok, a zároveň ve zvláštních otiscích nákladem knihkupce Theodora Mourka (str. 41 v 8ce). Byla brzy rozebrána. Poptávky stále se opakující přiměly mne, abych ten spisek vydal znova; ale nevidělo se mi, abych tak učinil bez proměny, po době tak dlouhé, v kteréž známost dávné minulosti udělala mnohé pokroky. Zároveň uznal jsem za potřebí, rozšířiti účel spisku, tak aby sloužil k cíli v titule naznačenému jednak jako dříve u všeho čtenářstva bez rozdílu, jednak aby nyní podával širšího odůvodnění pro badatele.

Rozvrh dílka a postup dovozování ponechán v tomto druhém vydání nezměněn. Text starý celkem podržen, jen některá místa v něm byla přepracována a některé výrazy zmírněny. Valného rozšíření dostalo se částce o historických pramenech a částce o dávné úctě sv. Václava. Prameny v posledních 30 letech nově na světlo vydané a pokroky dějezpytné za ten čas učiněné připouštěly, abych to, co dokazuji, opřel nyní novými důvody, kteréž však vyžadují širších vý-

kladů. Úvahy nově přidané o pramenech historických a o rychlém šíření se úcty sv. Václava mezi Slovany netoliko podstatně přispívají k účelu, jenž tomuto spisu jest určen v názvu jeho, ale zároveň oceněním pramenův odvažují rozdílnou jejich moc průvodní, poskytují z nich nového světla vůbec historii české v době Václavově, proti svévolným popěračům stavějí na jisto utrpení a starou úctu sv. Lidmily, a vrhají také některé paprsky na vzájemné církevní a literární obcování, jakéž před rozdvojením církve vzniklo a trvalo mezi Slovany západními, jižními a východními.

Výsledky badání svého, starého i nového, pokud mohou zajímati obecného čtenáře, položil jsem do hlavního textu nad čáru; pod čáru pak postavil jsem nyní odkazy ku pramenům, doklady, drobné exkursy a vůbec učený apparát, jenž bývá vhod těm čtenářům, kteří chtějí sami badati po stopách spisovatele anebo jej kontrolovati. Tím obojím, totiž rozmnožením článků v řetěze dokazování a četnými poznámkami, se stalo, že spisek v tomto přepracování naproti prvnímu vydání vzrostl v objem trojnásobný. Vložené do textu obrazy hlavních památek starodávné úcty sv. Václava přijdou, tuším, čtenářům vhod.

V Praze v červenci 1901.

J. Kalousek.

ÚVOD.

Úcta sv. Václava bývala v dávných Čechách mnohem větší než jest nyní. Nejprve poněkud poklesla proměnou ve víře, nastalou v 15. věku; kališníci zachovávali ještě sv. Václava ve cti, ačkoli svatých vůbec méně si vážili, nežli církev obecná; mnohem menší byla potom úcta svatých u bratří a lutheránů. Po bitvě Bělohorské i někteří katolíci pojali nechuť k sv. Václavu jakožto k samodílnému prý svatému; bylť Václav, tak jako i Lidmila a Vojtěch, ctěn od Čechů za svatého bez předepsaného později svatořečení, t. j. bez předchozího uznání a nařízení papežského. K žádosti arcibiskupů Pražských a dvora císařského teprv papež Kliment X. r. 1670 nařídil, aby církevní hodinky na počest sv. Václava byly vloženy ke dni 28. září do Římského breviáře, a papež Benedikt XIII. dekretem ze dne 14. března 1729 uložil kněžím za povinnost, aby říkali hodinky na počest sv. Václava; čímž teprv dosaženo rovnomocného svatořečení tohoto svatého.[1]) Ale nesrovnale větším vzrušením myslí byly tehdáž doprovázeny současné snahy v Čechách, kteréž vedly k vyhlášení Jana Nepomuckého za blahoslaveného (31. května 1721) a pak za svatého (19. března 1729);

[1]) Canonizatio aequipollens. Votka, Památky Staroboleslavské 1879, str. 409.

nový svatý hned zastínil světce staršího úctou, která se mu prokazovala. Krom toho valnou část významu svého pozbyl Václav povšechnou nepřízní politických poměrů po bitvě Bělohorské. Bývalať úcta jeho prvotně netoliko větší, než které on požívá za našich dnů, ale i mnohostrannější, nežli jest ta, která nyní spojuje se s jménem sv. Jana Nepomuckého. V dobách starších slaven byl sv. Václav netoliko pobožnostmi a valnými poutmi, ale i skutky světskými v životě veřejném a státním, v míru i ve válce. Bylť on Čechům netoliko prvním a nejpřednějším patronem zemským vůbec, ale po výtce také patronem politickým a válečným. Spravedlivě může se říci, že sv. Václav byl snížen zároveň s národem svým, jehož dědicem se nazývá.

V devatenáctém století počala se konečně i odvraceti mysl Čechů od sv. Václava následkem jistých náhledů o jeho povaze panovnické i soukromé. Dobner r. 1765 [2]) pronesl domněnku, že prý nejspíš »Boleslav a jeho pomocníci tím se očisťovali před lidem ze zabití sv. Václava, že tento poddal se Jindřichovi králi Německému, nově zavázal se mu k ročnímu poplatku, a přílišným přátelstvím s ním spojen byl«. Toto domněnkové símě přineslo hojné ovoce. Nyní po stu let četli jsme již v německých novinách i knihách [3]) pokusy, vylíčiti Václava jakožto představitele němčourství u Čechů a všeho toho, čemu se vzpírá za našich časů nově probuzený národní duch český.

---

[2]) Annales Haj. III. 573-4.

[3]) Schlesinger, Geschichte Böhmens, 1869 str. 31. — Prof. Alfred Woltmann psal v Tagesbote 1876, 6. Dec. č. 338: »Für seinen Anschluss an das deutsche Reich und an das Christenthum fiel der h. Wenzel von brudermörderischer Hand«. — Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands, III. Theil, 1. Hälfte 1893 str. 196 pokročil ještě dále, ježto dle něho Václav »padl téměř více jako mučenník své příchylnosti k Německu než své křesťanské víry«; viz Č. Časopis Hist. 1895 str. 85, 86.

Tudy by dědic a patron země České byl šťastně uveden v přímou protivu se snahami národa svého v jeho tisícletém zápase! Tak převrácená myšlenka neprorazila sobě ovšem cesty do kruhů českých; ale zapírati nelze, že také od Čechů, zejmena ve vzdělaných třídách, pronášejí se nepříznivé úsudky a posudky o muži jindy tak ctěném; bývá tu slýchati, že byl slaboch a zbabělec; co se měl brániti nepříteli, že raději dobrovolně platil; že se hodil za mnicha, ale ne za knížete atd. Domácí spisovatelé před Palackým, duchovní i světští, skoro vesměs líčí nám, ovšem bez zlého úmyslu, Václava jakožto nepěknou karrikaturu knížete. Ale výčitkami a náhledy těmito děje se křivda historickému Václavovi. Na to upozornil stručně Tomek;[4]) ale jeho dějezpytné práce toho se týkající došly povšímnutí jen v úzkých kruzích.

Působiti k rozšíření spravedlivějších ponětí o povaze knížete Václava jest účelem těchto listů. Ukážeme, kterak mohly vzniknouti ony mylné náhledy; povíme, co víme spolehlivějšího o životě a působení sv. Václava; ukážeme, kterak si ho představovali dávní naši předkové, jak ho ctili a co v něm ctili.

Úkol ten jest dnes mnohem snadnější, než byl ještě v první polovici 19. věku; ano tou měrou, jako nyní, nebylo tehdáž ani lze jej provésti. Předně máme k ruce prameny nedávno objevené, starší a lepší, než o kterých se dříve vědělo; vydáním všech důležitých legend, kteréž r. 1873 vyšly tiskem z nadání Palackého, staly se ty prameny, druhdy rozptýlené, také každému snadno přístupnými. Za druhé jsou dějinné okolnosti, ve kterých Václav žil, i také život i panování jeho lépe osvětleny novým badáním. V padesátých a šedesátých letech XIX. století

---

[4]) V rozpravě nadepsané: O starém rozdělení Čech na župy, v Časopise Českého Musea 1858, 486; Sv. Ludmila a Čechy za jejího věku, Č. Č. Mus. 1860, 295; Apologie der ältesten Geschichte Böhmens 1863, str. 71.

obrali si někteří kritikové němečtí nejstarší dějiny české za terč zlomyslnosti své, dokazujíce, že země Česká do desátého století nebyla spojena pod žádnou jednotnou mocí panovnickou, nýbrž že prý pohlaváři vládli neodvisle nad jenotlivými kusy země; že křesťanství nebylo do Čech uvedeno z Moravy, i že Čechové nemají žádné příčiny hlásiti se k slovanským apoštolům Cyrillovi a Methodiovi; že sv. Lidmila nebyla násilně usmrcena, ale že teprv o dvě stě let později byla prý mýlkou prohlášena za mučennici a j. v. Palacký nechtěje se vytrhovati ze soustavného díla svého, zůstavil slušně mladším silám,[5]) aby takové skrucování dějin českých náležitě ocenily a odmítly. V práci té vynikl nad jiné Tomek jak důkladností tak i rozsahem badání svého,[6]) tak že nyní — spolu nepřímou a bezděčnou zásluhou německých utrhačů — poučeni jsme o nejstarších dějinách českých lépe než před tím. Obecných výsledků Tomkových přidržíme se i zde. Chronologie aneb určení času, kdy se co zběhlo, v době Václavské stojí sice dosud dílem na nohou nedosti pevných; ale jedno důležité datum, jehož Tomek se dohadoval, jest od té doby potvrzeno novým objevem.

Nejprve ohledneme se po stavu, v jakém nalezala se země Česká toho času, a po známých nám zevnějších příbězích života a panování Václavova. Tím opatříme sobě věcný základ k posouzení povahy jeho jak skutečné, tak i té, která jemu na ujmu byla vybájena.

---

[5]) Palacký, Zeugenverhör über den Tod König Ladislaws, 1856 str. 58.

[6]) Tomek, O panství rodu Slavníkova, Č. Č. Mus. 1852, IV. 41; Sv. Ludmila a Čechy za jejího věku, Č. Č. Mus. 1860, 263; Obrana nejstarších dějin českých v Památkách arch. IV. b. 3, V. 203, 252, 289; vyšla též německy: Apologie der ältesten Geschichte Böhmens gegen die neueren Anfechter derselben, nákladem Kr. Č. Společnosti Náuk 1863 str. 76 in 4°.

Historie sv. Václava.

Kníže Vratislav, otec sv. Václava, panoval po svém bratrovi Spytihněvovi v letech 905—921 [7]) nad celou zemí Českou, nikoli však stejnou měrou nade všemi krajinami čili kmeny, ve které lid slovanský v Čechách od prvopočátku se různil. Prvotněji knížata Čeští neb Pražští panovali bezprostředně toliko nad kmenem vlastních Čechů ve středu země okolo Prahy; ostatní kmenové se svými vojvodami stáli toliko pod vrchní mocí jejich, kteráž se jeví co spojidlo celé země jak v pokoji (na sněmích a soudech) tak i ve válce a při zavírání míru s cizinou.

---

[7]) Kratičké nedávno Stumpfem objevené letopisy české, tištěné v Pramenech dějin českých II. 380, obsahují záznam: DCCCV obiit Spitigneus, cui frater eius Vratizlaus succedit. Doplní-li se jedno C, jež v rukopise schází, máme rok 905. Jest to jediný starý udaj o tom, kdy Vratislav po Spytihněvovi nastoupil na trůn. Námitky proti němu z jiných známých příběhů a udajů není žádné, i tuším, že může se to datum smrti Spytihněvovy a nastolení Vratislavova přijmouti do dějepisu. Důvěru k němu vzbuzuje ta okolnost, že po něm následuje záznam: DCCCXXI defuncto Vratizlao sanctus Venceslaus filius eius succedit, což doplníme-li opět scházejícím jedním C, dostaneme 921 jakožto rok smrti Vratislavovy, jenž nám jest znám také z jiného objevu (viz níže str. 7, pozn. 9). Že v obou letopočtech 805 a 821 byla jedna stovka vynechána jenom z nedopatření, poznává se z pokračující řady letopočtů, kteréž v těch letopisích českých předcházejí a následují.

Ve věku Václavském nacházela se země Česká u prostřed dlouhé a obtížné proměny, kterouž byla odstraněna moc ostatních kmenových vojvod, když spolčováním se s cizím nepřítelem stávala se nebezpečnou jednotě a nezávislosti země; kterážto proměna počala se potlačením čtrnácti vojvod, kteří r. 845 dali se v Řezně pokřtíti, a skončila se vyhubením vojvodského rodu Zlického na Libici r. 995. Kníže Vratislav panoval bezprostředně, krom kmene Čechův, také v jihozápadních stranách země, někdejších to krajinách dotčených výtržných vojvod, kteří dali se roku 845 pokřtíti; též Pšovsko (Mělnicko) náleželo již bezprostředně knížeti, neboť rod tamnějších vojvod vymřel nejspíš Slaviborem, otcem sv. Lidmily, a později za panování Václava obdržel tu krajinu jeho bratr Boleslav za úděl. Naproti tomu vládli ještě nepochybně kmenoví vojvodové Lučanům (v Žatecku a odtud na západ) a Charvátům (na horní Jizeře), a zcela jistě Zličanům na východ od Čechů; ano Zličtí vojvodové, seděním na Libici u vtoku Cidliny do Labe, byli moc svou rozšířili také nad některými sousedními kmeny ve východních Čechách Co se týče zahraničných poměrů, bylo Vratislavovi brániti se proti nájezdům maďarským, jimž, jak se zdá, šťastněji odolával, než nebohá sousední Morava. Od Němců však nejspíš požívaly tehdáž Čechy pokoje, poněvadž tam bylo právě vnitřních různic, bezvládí a mdloby s nadbytkem, tak že i poplatnost Čech k říši Německé, která vzala počátek za Karla Velikého, za knížete Vratislava docela jistě přestala.

Od nastoupení knížete Spytihněva (895) kvetl v Čechách obojí obřad církevní, jak slovanský, tak i nověji zaváděný latinský. Lidmila, manželka Bořivoje, prvního křesťanského knížete v Čechách, zůstala věrna obřadu řecko-slovanskému, v jehož formě byla křesťanství přijala, i dala také vnuka svého Václava nejprve u slovanského kněze vyučiti knihám slovanským; později dal ho otec jeho Vratislav k jinému knězi do Budče na latinské učení.

Všechny staré legendy chválí velikou učelivost Václavovu a zběhlost jeho v písmích. Postřižiny jeho dal otec konati v kostele způsobem velice slavným, přizvav k tomu biskupa jmenem Notaria s mnohým duchovenstvem.[8])

Kníže Vratislav zemřel dne 13. února r. 921.[9]) Dle legendy staroslovanské tehdáž staršímu synu Vratislavovu

---

[8]) Zpráva o postřižinách Václavových nachází se ve větší legendě staroslovanské (Pram. I. 128). Jiných zpráv o chlapeckých nebo jinošských postřižinách u Čechů není; analogie z jiných zemí neposkytují světla spolehlivého, ježto jsou rozmanité. Srv. Potkański, Postrzyżyny u Słowian i Germanów, v Rozprawach Akad. Krak. 1895 str. 330—422. Zíbrt, Dějiny kroje, 1892, 43.

[9]) Toto datum bylo teprv nedávno úplně zjištěno a má nemalou důležitost v české historii té doby. Dříve vědělo se jen ze zběhu událostí, že Vratislav zemřel o něco dříve, než matka jeho byla zavražděna; o sv. Lidmile pak zvěstují legendy (Prameny I. 124, 141, 208), že byla usmrcena 15. září v den sobotní; pročež soudilo se, že Lidmila byla usmrcena v některém z let 921, 927 nebo 932, ježto v těch letech 15. září padl na sobotu. Palacký (Děj. I. a. 231 pozn. 214) po Dobnerovi přijal rok 927; Tomek však v Č. Č. Mus. 1860 str. 285, 286 dovodil větší pravděpodobnost toho, že sv. Lidmila byla zabita roku 921. Kněz Karel Konrád roku 1878 ohledá, vaje v universitní knihovně Pražské (sig. 12. D. 9) breviář, jenž náležel Svatojirské abatyši Kunhutě († 1321), našel v kalendáři tam vepsaném při dni Idus měsíce února poznamenáno: Anno Dni. DCCCCXXI obiit Wratislaus pater sancti Wenceslai, t. j. 13. února 921 zemřel Vratislav otec sv. Václava. Že Vratislav otec Václava zemřel 13. února, jest také poznamenáno v nekrologii Opatovickém z druhé polovice 12. věku (Dobner, Mon. III. 10), ale rok tam udán není. V krátkých letopisech českých nalezených Stumpfem (Prameny děj. českých II. 380) jest udán rok DCCCXXI, ale omylem vynechána tam jedna stovka. Dobrovský (Ludmila 46) mínil, že dokud s určitostí neví se rok smrti Vratislavovy, nemůže se na jisto vypočísti rok umučení Lidmilina. Nyní hodnověrným udajem breviáře Kunhutina vyplnila se tato podmínka Dobrovského, a jest potvrzeno dovozování Tomkovo, že kníže Vratislav i matka jeho Lidmila vykročili z tohoto světa roku 921, a nikoli později. Toto nové vzácné datum ohlásil jsem poprvé v Osvětě 1878 str. 714; Konrád psal o tom v Lehnerově Methodu 1882 str. 29.

Václavovi bylo teprv 18 let; posazen byl sice hned na knížecí stolec, ale matka Drahomiř[10]) uvázala se ve skutečnou správu země na jeho místě, až by dospěl. Máloletí Václavovo bylo velikým neštěstím zemi i budoucímu panovníkovi; různice a zločin v knížecí rodině za vládaření Drahomiřina netoliko otřásly mocí knížecí, ale uvedly i jednotu země v nebezpečenství.

Lidmila sídlila na Tetíně u nynějšího Berouna, kdež v župě Tetínské (jižně od řeky Mže, na obou stranách řeky Lítavky) měla vykázané sobě vdovské statky. Kněžna Drahomiř, vedena jsouc nezřízenou žádostí po majetku své tchyně, a žárlíc na její vliv u mladého knížete i na oblibu u lidu, usmyslila sobě zbaviti se jí vraždou. V tom ji podněcovali někteří velmoži, rovněž hlavně z lakoty a panstvíchtivosti. Přední z nich, Tuman a Kovan, z rozkazu Drahomiřina přepadli brannou mocí hrad Tetín a zardousili tam Lidmilu v sobotu 15. září 921. Tuman a Kovan nebyli nikterak pouze najatými vrahy a nástroji v ruce Drahomiřině, nýbrž byli to představitelé nově tvořící se služebné šlechty dvorské, kteří sami užívali špatných náruživostí Drahomiřiných za prostředek k nabytí většího bohatství a moci. Kněžna zmocnivši se všeho majetku po tchyni, obdařila hojně vrahy i jejich příbuzné.[11]) Ale na

[10]) Drahomiř pocházela ze slovanských Stodor u řeky Havoly v Braniborsku. Jmeno její píše se v nejstarších legendách slovanských i latinských a v letopise Kosmově Dragomir. Dalimil v české kronice, Pulkava v kronice latinsky psané, i ještě Hus v českých spisích psali Drahomiř. Český text Pulkavy má v tom zmatek, psáno v něm libovolně Drahomiř, Drahomila i Drahomíra. Forma Dragomira vyskytá se také v hlaholském přepise větší staroslovanské legendy o sv. Václavu z r. 1443. Kronikou Hájkovou zobecněla u Čechů tato novější forma Drahomíra, snad proto, že jest pohodlnější, nežli prvotnější a správnější tvar Drahomiř.

[11]) J. Jireček v Památkách arch. V. 331 soudil, že osady Tmaň a Kvaň v starém Tetínsku svými jmeny dosud zachovávají památku vrahů Lidmiliných. Ale věc ta není jista; domysl Jirečkův zakládá

této odměně nebylo dosti; Tuman a Kovan nabyli nyní svrchovaného vlivu při dvoře Drahomiřině; vládli prý v celé zemi České jako vznešení knížata, a vypínavostí svou uráželi vrstevníky, tak že vzbudili proti sobě nenávist všeobecnou. Konečně i kněžna Drahomiř, když hospodaření jejich stalo se jí nesnesitelným, rozdvojila se s nimi a umínila si utratiti je. Tuman utekl za včasu se vším příbuzenstvem ze země; Kovan s bratrem byli na útěku chyceni, k sněmu [12]) na soud postaveni, a z nálezu jeho odpraveni; příbuzenstvo jejich, dospělé i děti, dala Drahomiř jedním dnem pobiti.

Sněmovní odsouzení ukazuje, že v tom převratě měla účastenství celá země. Samo sebou se rozumí, že vládaření milostníků kněžniných, kteří dočkali se takového pádu,

---

se jenom na některé podobě ve zvuku jmen, při čemž vadí hned ta okolnost, že nevíme zevrubně, jak se jmenovali ti vrahové. Jmena jejich zachovala se potomstvu jenom v latinských legendách, a to patrně znetvořená, Tunna a Gomon, z čehož později Dalimil učinil Tuň a Komoň, i také všelijak jinak byla od českých spisovatelů ta jmena psána.

[12]) Gomon .. conprehensus atque sinodali sententia addictus, cum fratre vitam .. amisit, tak o tom stojí v nejstarší latinské legendě o sv. Lidmile, která nepochybně byla složena nedlouho po skutku, v Pramenech dějin českých I. 142. Při výraze synodali sententia nemá se mysliti na synodu kněžskou, nýbrž na sněm zemský, jakož i v jiných latinských pramenech sněm někdy jmenuje se synodus. Takž volba sv. Vojtěcha za biskupa r. 982, kterou dle Kanaparia vykonal conventus plebis una cum principe illius terrae, jmenuje se res sinodalis ve verších o sv. Vojtěchu, Pram. I. 317. Dle Kosmy r. 1110 indicta est generalis synodus cunctis principibus terrae Bohemorum. Sněm český slove synodus v současných pramenech r. 1443 u Palackého, Děj. IV. a. str. 84 nota 93; též 1492 v Archivě Českém X. 453; sněm moravský 1505 zove se synodus generalis v Arch. Českém X. 334; sněm říšský v Řezně 1471 jmenuje tak Eschenloer v Palackého Děj. V. a. 41 nota 27. Büdinger, Zur Kritik altböhm. Gesch. 1857 str. 29, zbytečně nerozuměl výrazu: synodali sententia.

muselo ve všem národě způsobiti veliké vření a mnohé nepořádky.

Roku 922 Arnulf, vojvoda Bavorský, podnikl válečnou výpravu do Čech; za jakým účelem a s jakým výsledkem, nepraví se. Toho času vládla nejspíš Drahomiř s oněmi vrahy nebo již bez nich; i není přirozenější domněnky, než že ten cizí vpád souvisel s domácími zmatky, ve kterých Čechy pohříženy byly. Tomek dokázal s velikou pravděpodobností, že onen Arnulf Bavorský byl sešvakřen s rodem vojvod Zlických čili Libických; [13]) a vše, co víme o stavu země České předešlém a potomním, vede nás k tomu, že vojvodové Zličtí použili rozbrojův za panování Drahomiřina k rozšíření svého panství; tu také bez velké smělosti můžeme se domnívati, že Arnulf Bavorský byl od nich povolán, aby jim byl nápomocen k tomu, ne-li dokonce k něčemu většímu. Slavníka Libického, otce sv. Vojtěcha, poslouchaly v druhé polovici 10. století celé dvě jihovýchodní pětiny země České, ano k panství Zlickému náležely tehdáž i jižní kraje kmene Čechů, částka to nejvlastnější državnosti Přemysloviců, s hradem na hoře Oseku u Zbraslavě. Tato župa kmene Čechů nemohla přijíti ku panství Zlickému jinak než výbojem proti Přemyslovicům, a čas zmatků za vládaření Drahomiřina jest nejpříhodnější doba, v níž se to státi mohlo.

Václavovi, když dospěl a ujal se skutečné vlády, bylo napravovati zlé následky předešlého vládaření, a jmenovitě také co se týče přílišného vzmožení panství Libického, jehož vojvodové skutečnou mocí téměř již se rovnali knížatům Pražským. Stav ten byl na nejvýš nebezpečný jednotě a nezávislosti země, a způsoben-li byl nedávným výbojem za nezletilosti knížete, byla první povinnost jeho, aby jej

---

[13]) V Č. Č. Mus. 1858, 484; 1860. 294. — Doklady o válečném tažení Arnulfově do Čech 922, vesměs kratinké, snešeny jsou u Weitze, Jahrbücher des Deutschen Reiches unter K. Heinrich I. Neue Bearbeitung, Berlin 1863, str. 70.

hleděl odčiniti. Skutečně vidíme Václava ve válce s Radislavem Zlickým. Vojska setkala se u Žitomíře (nyní Štolmíř u Českého Brodu). Dle pověsti, ač prý dosti bylo bojováno, rozhodl vše zázrak, když Radislav, přijav s Václavem souboj, spatřil okolo hlavy jeho anděly a kříž, a poddal se jemu. Jak se to opravdu sběhlo, nevíme; také není povědomo, zmenšil-li se tu územek Zlický pod míru prve uchvácenou; víme jen, jak veliké bylo to panství v pozdější době, a že vojvodové Libičtí později uznávali vrchní panství knížat Pražských a jich poslušni byli. Radislav snad za vládaření Drahomiřina a přispěním Arnulfa Bavorského byl se zúplna vytrhl z poslušenství Přemysloviců; a poněvadž válka přece skončila se s prospěchem Václavovým, musíme za to míti, že Václav při nejmenším tolik dosáhl, že Radislav poddal se mu v jeho vrchní moc (ač s územkem neztenčeným), na způsob za Vratislava bývalý. Největšího však povšimnutí zasluhuje okolnost, že Žitomíř, kde vojska se setkala, leží na vlastní staré půdě Zličanů, nikoli na půdě kmene Čechů, a že následovně ta válka se strany Václavovy byla útočná, nikoli obranná.[14])

Možná dost, že s pokořením Radislavovým souvisí příčinně také známá výprava krále Jindřicha Ptáčníka do Čech z roku 929 (nebo 928); alespoň o jiných zvláštních příčinách není nic povědomo. Václav tehdáž Němcům podlehl, nikoli však bez boje; král přitáhl

---

[14]) O válce Václava s Radislavem nevypravují nejstarší legendisté, nýbrž teprv Dalimil v kap. 28, též Lži-Křišťan (Pram. I. 227), jenž v tom však jest tuším na Dalimilovi nezávislý, ježto vypravování oboje ve mnohých kusích se podstatně liší. Podle Dalimila vypravuje se týž příběh v legendě o sv. Václavu, kterou napsal Karel IV. a kterou Pulkava pojal do své kroniky (Pram. V. 18); české spracování její z passionálu musejního tištěno ve Výboru z lit. české I. 316. Jen u Dalimila nachází se jmeno vévody Radislav a jmeno místa Žitomíř. Tomek v Památkách arch. IX. 503 dokázal ze starých písemností, že stará Žitomíř jest nynější ves Štolmíř u Českého

až ku Praze, a Václav zavázal se mu ku placení bývalého poplatku (500 hřiven stříbra a 120 volů), jenž, jak řečeno, za knížete Vratislava byl nepochybně pominul. Když Václav měl zpurného poddaného či téměř rovně mocného souseda v zemi, s nímž asi nedávno před tím šťastně válčil, avšak ho nezničil, jest domněnka na snadě, že cizí a domácí nepřítel Václavův byli jeden druhému pomocníkem; skutečně jest pozoruhodno, když letopisy Salcburské k letu 928 praví suše, že »král Jindřich a vojvoda Arnulf

---

Brodu, též ukázal, kterak to jmeno znenáhla se měnilo. Ústním podáním zachovala se tam pověst o tom boji a o míru potom prý umluveném u stolu, a dle prostonárodní etymologie by prý ta ves vlastně měla se jmenovati Stolomír; stůl mají tam vyobrazený na pečeti obecní. Hájek při roce 925 z Radislava udělal Drzslava, a z Žitomíře Židomíř, a jmenuje při tom také nedaleké Hruškoklaty, kteráž ves prvotně slula Chroustoklaty, a nyní se píše Rostoklaty. Beckovský v Poselkyni 149 přidržel se Hájka. — Že Žitomíř stála na půdě Zlické, nikoli na půdě České, ten poznatek zakládá se jednak na domněnce pravdě podobné, místy skutečně dokázané, že když v Čechách zřizovalo se církevní rozdělení v archidiakonáty a v dekanáty, brán byl při tom zřetel na starší rozdělení země v kmeny a v župy, a jmenovitě že k archidiakonátu Pražskému přičten byl všechen územek prvotního kmene Českého. Staré rozdělení církevní známe zevrubně z register 14. století, a zobrazil jsem to rozdělení na Historické mapě Čech, která vyšla nákladem Kr. Č. Společnosti Náuk 1874, podruhé 1894, též v Památkách arch. v díle X. Že župa Kouřimská, neboli územek pozdějšího dekanátu Kouřimského, náležela ku panství Zlickému, to s druhé strany potvrzuje se tradicí kláštera Břevnovského, zaznamenanou v Kronice Pulkavově (Pram. V. 27), že Vojtěch de suo patrimonio, tedy z dědictví po otci svém Slavníkovi, daroval klášteru Břevnovskému Bříství a Vikaň, kteréžto dvě vesnice stojí v dekanatě Kouřimském u samých jeho hranic naproti archidiakonátu Pražskému. Ve vsi Vrbčanech, též v župě Kouřimské, chovala se v kostele do roku 1126 korouhev sv. Vojtěcha (Pram. II. 204); ježto sv. Vojtěch válečníkem nebyl, byla to nepochybně korouhev rodu Slavníkova. (Tomek v Č. Č. Mus. 1858, 486-7). Není tedy žádné pochyby o tom, že krajina okolo Žitomíře náležela k panství Zlickému, tedy k panství Radislava, jenž ostatně v legendách slove prostě vévodou Kouřimským.

Čechy přemohli«; také to jest uvážení hodné, že Arnulf tentokrát poprvé účastnil se ve vojenském tažení krále Jindřicha, jenž byl na trůn nastoupil již před 10 lety; vypadá to, jakoby vévodovi Arnulfovi, sešvakřenému s Radislavem, bylo na té výpravě do Čech stejně záleželo, jako králi Jindřichovi. Dle toho by byl měl Václav dvojího nepřítele proti sobě zároveň, domácího i cizího; cizímu musil povoliti, pokud se týkalo poplatku, ale celitosti země uhájil, jak ukazuje pozdější stav věcí. Po nějakém vytrhování se vojvod Zlických, sic pořád mocných, z vrchní moci knížat Pražských není dále stopy, až teprv zas před konečným vyhlazením toho rodu roku 995.

Usmrcení sv. Lidmily a vládaření jejích vrahů není samojediným příkladem různic, které tehdáž plodila hrabivost a ctižádostivost bujných velmožů. Z týchž asi pohnutek a s týmiž nadějemi strojili »zloradní bojaři, rozbujnělí muži čeští«, jakž je nazývá legenda staroslovanská, i další různice v rodě knížecím. Nejprve přemluvili Václava, že matka Drahomiř chce ho dáti zabiti v dorozumění s bratry ostatními, tak jako prý zabila bábu jejich Lidmilu. To bylo nejspíš brzo na počátku samostatného panování Václavova, poněvadž později o třetím bratrovi, Spytihněvovi, není více zmínky; zemřel nejspíš nezletilý. Kníže Václav uvěřil tomu, a vypověděl matku ode dvora svého do hradu Budče; ale brzy prý se pokál, t. j. přesvědčil se o zloradnosti bojarův, a přivedl matku zpět ke dvoru svému s prokazováním litosti a cti. Odtud zůstal poměr mezi Václavem a Drahomiří něžný a upřímný až do konce.

Smrt Václavova jest vedle zavraždění Lidmilina nejděsnějším účinkem těchto piklů vždy obnovovaných. Boleslav, když dospěl pod správou matčinou, obdržel krajinu Pšovanů v ouděl pod vrchní mocí Václavovou. Rázná ano prudká povaha zjednala mu již při spravování tohoto údělu jméno Ukrutného. Když totiž kázal sobě stavěti

nový hrad (Starou Boleslav), ne již po staroslovansku dřevěný ve valech nasypaných, ale po římsku zděný, a šlechta pšovská odpírala nésti k tomu ukládaná břemena jakožto nezvyklá, sťal Boleslav nejzpurnějšímu ve shromáždění vlastní rukou hlavu.

Moudrost a statečnost Václavova v pozdějších letech nedopouštěla průchodu ouskočné hrabivosti velmožů; jako za podobných poměrů ve všech zemích a dobách, naďáli se zisku ze změny na trůně, když by se stala jich přispěním. I mluvili k Boleslavovi, nepředejde-li bratra zabitím jeho, že sám bude zabit od něho; k tomu že prý již Václav dorozuměl se s mateří a muži svými; oni, spiklí bojaři, že prý přejí více Boleslavovi než bratrovi, a chtějí jeho míti za knížete. Boleslav dychtě po větším panství, než jakého se mu dostalo, dal se přemluviti k bratrovraždě. Dle úmluvy vzaté se zloradnými bojary pozval bratra k sobě na veselou slavnost posvícenskou na neděli 27. září 935. Václav přijel s družinou svou, ale po mši chtěl zase odjeti z Boleslavě do Prahy. Bratr však zdržoval ho, poukazuje k tomu, že všechno víno a med jsou tu. Václav dal si říci, aby zůstal na hody i na noc v Boleslavi. Zatím vsedl na koně a hrál s druhy svými na dvoře. Při té hře dostal prý od kohos výstrahu, že mu bratr smýšlí o život; ale neuvěřil tomu; »a ten den celý pili a veselili se u Boleslava.« V noci sešli se spiklenci s Boleslavem v domě Hněvsy, předního mezi sebou, a uradili se o konečný plán k zabití knížete. Ráno když se zvonilo na jitřní bohoslužbu, Václav vstav, šel do kostela. Ve vratech paláce potkal bratra, i pozdravuje ho dobrým dnem, chválil si včerejší veselý večer. »Dnes tě chci lépe častovati,« odvece Boleslav a ťal mu mečem po hlavě. Václav uchopiv bratra, povalil ho na zem řka: »To ti Bůh odpusť, bratře!« V tom již přiskočil jeden spiklenec a sekl Václava do ruky. Ten pustil bratra a utíkal do chrámu. Ve dveřích kostelních dopadli ho dva spiklenci,

jmenem Tista a Tira, a porazili ho mnohými ranami k zemi; Hněvsa v tom přikvapiv, prohnal mu žebra mečem, a sprostší zbrojnoši rozsekali tělo jeho na kusy. Jednoho z družiny Václavovy, jmenem Mstinu, zabili, některé jiné zbili; ostatní zachránili se útěkem. Kněze Václavovi příchylné oloupili a vyhnali z hradu, a ženy jejich potom vdali za jiné muže. Tira radil, aby hned se šlo také na Drahomiř, tak aby Boleslav pojednou zbavil se bratra i matky; Boleslav však mínil, ta že může býti ještě dopadena od jiných. Drahomiř v Boleslavi přítomná, uslyšíc o smrti synově, přiběhla ke kostelu; hořce plačíc, zulíbala mrtvé tělo a sbírala jeho oudy. Nedočkavši se pohřbu, utekla spěšně z Boleslavě, aby nepřišla o život; vrahové, jež Boleslav poslal k jejímu usmrcení, nenašli jí. Obrátila se do Charvát, kteříž sídlíce u hořejší Jizery, sousedili se Pšovany; možná, že za tamějšího vojvodu měla vdanou dceru Přibyslavu. Ku pohrobení Václava povolali kněze Pavla, snad toho, jenž někdy byl kaplanem při dvoře Lidmilině a jenž i tuto světici byl před 14 lety pochoval.

Boleslav brzo litoval zločinu svého i činil pokání. Po třech letech 4. března (938 nebo 939) dal tělo Václavovo přenésti z Boleslavě do Prahy do kostela sv. Víta, založeného od nebožtíka knížete.

Boleslavovi, jenž bratrovraždou dostal se na stolec knížecí, vznikla z toho především válka domácí i zahraničná. Poněvadž Václav věrně zachovával povinnosti k říši Německé dle smlouvy od r. 929, a také jinak býval od té doby užitečný Jindřichovi Ptáčníkovi, nemohlo zavraždění jeho býti králi nikterak milé ani lhostejné. Té příležitosti užil jeden kmenový vojvoda, nepochybně Lucký (v Žatecku), aby se vytrhl z vrchní moci knížete Českého, i dal se pod ochranu Sasův. Ale Boleslav potřel dvoje vojsko německé r. 936 do Čech vpadlé, rozvalil sídelný hrad odporného vojvody, a potažením toho kmene pod bezprostřednou moc svou učinil další krok k sjednocení

země. Válka s Němci trvala déle; konečný mír mezi Boleslavem I. a králem Otou I. zavřen byl teprv r. 950, a sice dle všeho v témž způsobu, jako mezi Václavem a Jindřichem r. 929.

To jest v krátkosti historie sv. Václava, pokud běží o zevnější příběhy jeho života a panování. Zbožnost jeho a skutky křesťanské jsou zde pominuty; účelem tohoto spisku není podati úplný a soustavný životopis sv. Václava.

Nyní obrátíme se ke zřídlům, předně k těm, ze kterých povstal zohavený obraz tohoto knížete, potom k těm, ze kterých nabýváme spolehlivějších vědomostí o jeho skutcích a povaze.

O pramenech k životopisu sv. Václava.

Když Dobner a Dobrovský přikládali kritické umění své k starému dějepisectví českému, byl nejstarším známým životopisem sv. Václava ten, jenž sepsán byl z nařízení císaře Oty II. (973—983). Nevědělo se, kde a od koho byl sepsán; nyní to víme, a již tím samým pozbyla tato legenda valnou část váhy, která se jí dříve přikládala. Napsal ji Gumpold, biskup Mantuanský,[15]) tedy vzdálený cizozemec, jenž v Čechách nikdy nebyl; psal nepochybně dle doslechu od kněží bavorských; čeho se nedověděl, přimyslil si sám, i vylíčil sv. Václava takového,

[15]) Dobrovský uveřejnil tuto legendu z rukopisu kapituly Pražské ze 14. věku s kritickými poznámkami 1819 v knize: Wenzel und Boleslaw, kteráž tvoří III. svazek jeho Kritische Versuche, die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen. Roku 1823 Pertz našel starší opis ve skvostném rukopise Wolfenbüttelském, psaném a malovaném, jak se za to má, okolo r. 1100, ač jest to nesnadno srovnati s nápisem, dle něhož knihu dala dělati kněžna Hemma, což zdá se ukazovati na manželku knížete Českého Boleslava II., kteráž zemřela r. 1006; tam má ta legenda nápis: Incipit prologus Gumpoldi Mantuani episcopi. Že Gumpold byl biskupem v Mantui, ukázal odjinud (listinou z r. 972) Büdinger ve spisku: Zur Kritik altböhmischer Geschichte, ve Vídni 1857, str. 3. Nejnověji byla Gumpoldova legenda tištěna v Pramenech dějin českých 1873 I. 146—166 s českým překladem Zoubkovým; k tomu vydání vztahují se naše odkazy.

jaký by byl po chuti jemu, ale ne jaký skutečně byl. Ač psal jen asi 40 let po smrti Václava, přece ani o nejhlavnějších rysech historie české té doby nebyl zpraven náležitě. Tak ku příkladu knížete Spytihněva, jenž panoval v Čechách od roku 895 až do roku 905, jakž výše ukázáno (str. 5 pozn. 7), má za současného s panováním krále Jindřicha (918—936); o Václavovi (zemřelém 28. září 935) myslí, že dosedl na stolec knížecí za panování krále Oty I., (936—973). Takový spisovatel nemůže dojista býti pokládán za spolehlivou autoritu v historii české. Svědectví jeho nezasluhuje víry, poněvadž, jak vidíme, málo byl zpraven o pravdě; ale on nad to ani nechtěl pravdy psáti. O Václavovi vypravuje, že umínil si jednou vzdáti se vlády ve prospěch bratra Boleslava, odebrati se do Říma a vstoupiti tam do kláštera; ale hned potom v druhém odstavci zase povídá, že Václav musel té cesty nechati, poněvadž prý Boleslav usiloval zmocniti se vlády.[16]) Kdo takové věci vedle sebe napíše, tomu musíme upříti netoliko spolehlivou hodnověrnost, nýbrž zároveň i obratnost ve lhaní. Podobných protiřekostí přihodilo se Gumpoldovi více. Takž na jednom místě chválí Václava, že uchopiv se vlády nad národem, »v světském činění ničeho nezanedbával,« tedy jinými slovy, že byl dbalý svých povinností knížecích; ale na druhém místě zase rovněž vychvaluje Václava za to, že oddávaje se horlivě modlení a skutkům milosrdným, ničím světským nedal se z toho vytrhovati, čili jinými slovy, že pro pobožnost a pro skutky milosrdné zanedbával vládu.[17]) K dolíčení milosrdnosti, kterou Václav se vyznamenával i ke zločincům, Gumpold vypravuje, že Václav dal zbořiti všechny šibenice ve své zemi, a netrpěl, aby se opravovaly; kdo Gumpoldovi věřili,

[16]) V Pramenech I. str. 158 konec kap. 16. a začátek kap. 17.

[17]) Gumpold v Pram. I. 149: ut neque hoc seculariter agendum omisisset; naproti tomu I. 157: nulla interrumpente secularium mora.

rozuměli tomu tak, že Václav zrušil trest smrti ve své zemi; ale dále Gumpold dává Václavovi řečniti nemilostivě k družině, při čemž prý výslovně hrozil, kdo by se příště dopustil otcevraždy, že každému takovému dá hlavu stíti.[18]) Tyto neshody a vůbec celý způsob vypravování Gumpoldova nasvědčují tomu, že tomuto spisovateli šlo jenom o vzdělavatelný dojem, a bylo mu jedno, nechť ho docílí pravdivým příběhem nebo bajkou; šlo mu o to, aby ve čtenářstvu způsobil co největší obdiv ke ctnostem, jež vychvaluje, ale na tom jemu nezáleželo, je-li také pravdivý ten příklad, jejž vypravuje. Gumpold také náležel k tomu druhu mnohomluvných vypravěčů, kterým jde především o to, aby vypravování jejich bylo pěkné, ovšem dle jejich vkusu; ti co o věci vědí, to při vypravování vykrašlují a rozmnožují okamžitými nápady svými, a na konec často ani sami neumějí rozeznati to, co zvěděli, od toho, co si sami přimyslili. Pak nebývá nic neobyčejného, že se jim řeč nesrovnává.

A od Gumpolda, usvědčeného z nesrovnalých řečí, pocházejí také tyto nepochybně přemrštěné nebo prostě vymyšlené zprávy: Václav se prý náramně zpouzel, když ho národ s přivolením otce volil za knížete. Dávaje přednost nebeským věcem, pohrdal prý pozemským povýšením. O vládních prácech mluví Gumpold obyčejně tak, jakoby Václav byl jimi jen vytrhován z pobožnosti. Poměr Václava k příbuzným a k velmožům vypadá, jakoby s nimi pořád žil na kordy, poněvadž mu překážejí v modlení a nabádají ho, aby si všímal správy zemské; Václav napřed se přetváří, a chodí méně do kostela při veřejných příležitostech; ale když věkem prospěl k samostatnosti, nedával se prý ničím světským vytrhovati z modlení, z udělování almužen a z těšení sklíčených. Šibenice dal prý všecky v celé zemi vyvrátit, jakož jsme již viděli.

---

[18]) Pram. I. 150, 156.

Mrtvé, když prý nenábožní občané nechtěli jich pochovati (!), sám pohřbíval. V noci vykrádal se tajně z paláce a chodil přes hory a doly od hradu k hradu do kostelů, i v zimě po náledí bos, tak že krvavé stopy po něm zůstávaly. Pod knížecím oblekem nosil žíněnou košili, která mu kůži rozedrávala. Nosil prý při sobě modlicí knížku, ze které pořád tajně se modlil, jak jen chvilky mohl nabyti, tak že ji každodenně dvanáctkrát i vícekrát po sobě přeříkal, a byla zvarhaněna častým do rukou braním. V čas žní chodil prý v noci tajně na pole, nažal pšenice, přinesl domů do skryté místnosti, ji vymlátil, rozemlel, přepodsel, navážil vody, udělal těsto a pekl hostie. Když víno uzrálo, přeskakoval prý ploty vinnic, nabral hroznů, a sase kradmo připravoval z nich víno, které pak dával kněžím ke mši.

To všechno popisuje Gumpold hrozně nabubřelou scholastickou rhetorikou, praskající škrobenými a divně skroucenými frázemi; tak že každá citelná duše musí upřímně politovati Františka Zoubka, jemuž připadlo překládati tuto legendu do češtiny k vydání v Pramenech dějin českých. Gumpoldův účel při vypravování zaslechnutých zpráv i smyšlenek vlastních byl patrně ten, vylíčiti Václava co nejsvětějšího (ovšem podle svého vkusu), a vrstevníky jeho zase co nejhorší, od nichž svatý jen samé protivenství snášeti musí, jen aby tím světější vypadal. S toho hlediště dá se dobře vysvětliti i ona směšná protiřekost v příčině cesty do Říma, ač není možno věděti, zda Gumpold vymyslil si obě její části (úmysl cesty i jeho zmaření), anebo jen jednu, a kterou. Proto také Drahomiř a všichni velmoži, s nimiž Václavovi jednati jest, vymalováni jsou jakožto zarputilí pohané; což naprosto protiví se dokázané pravdě historické. Ale ta svatost, kterou Gumpold Václavovi podložil, jest částečně zrna velmi pochybného.

Na doklad uvádím, že při Gumpoldově vypravování o žetí pšenice a trhání hroznů čtenář musí se domýšleti,

jakoby světec chodil krást. »Když nastávalo vedro žní,« prý, »za bezpečné tichosti noční sám na políčku pšenici po přehrštlích srpem sežínal, a složiv ji v těžký snop na vlastní plece, doma v tajnějším koutě schovával.« Když přišlo vinobraní, »přivolav podtají (clanculum) služebníka velice věrného, času nočního přeskočiv ploty vinnic, těžkými hrozny naplnil košíky, jež oba nesli na zádech, chvalitebným úkradem (furto laudabili) vrátil se do milé jemu komůrky od paláce odlehlejší. Potom upevniv dvéře svého příbytečku opatrným všude zavřením závor, roztíral paličkou hrozny v nádobě« atd.[19]) Který hospodář chodí času nočního na pole, aby tam nažal snop pšenice a odnesl na plecech domů? To dělávají zloději na cizím! A ony hrozny, jež Gumpoldův Václav natrhal ve vinnici, docela jistě byly kradeny; neboť kdyby to byla vinnice knížecí, kníže byl by si otevřel dvéře v ohradě, a nebyl by přeskakoval plot, jakž dělají zloději a nezbedníci. Tuto slabou stránku v Gumpoldově líčení Václava cítili pozdější legendisté, kteří z Gumpolda vypisujíce, hleděli ji odstraniti, a odstraňovali ji tak, že poněkud podrželi toliko skrytost toho domnělého konání Václavova, kteráž již sama o sobě jest u knížete dosti titěrná a nepěkná, ale určitě při tom vyloučili krádež. Takž hned v legendě, která se počíná slovy: Crescente fide, Václav se služebníkem spěchá do vinnice své, nepřeskakuje žádných plotů, a hrozny tam sebrané nesou tajně do světničky.[20]) Křišťan zase dává Václavovi jíti na své vlastní pole, a kromě podržené noční doby ničím nenaznačuje, že by se to bylo dálo tajně.[21]) Podobně v zachovaném českém kázaní o sv. Václavu, složeném okolo r. 1400, kazatel opatrně vytknul, že Václav v noci nažal na poli své pšenice, drva v svém lese tajně bral a víno v své vinnici sbíral; ale poněvadž

[19]) Prameny dějin českých I. 152, 153.
[20]) Prameny I. 184.
[21]) Prameny I. 214.

se to vše dálo tajně v noci, kazatel dobře logicky domyslil se, že Václav musil při tom někdy dostati výprask od vlastních služebníků, kteří v noci knížete a pána svého nepoznali při takovém neknížeckém zaměstnání; pročež přidal: »A když jej popadniechu, často jeho sluhy i jemu samému přitepiechu; avšak to pro Buoh mile trpěl.«[22]) Již Dobrovský poznamenal, že nikdo neodvážil se z Gumpolda vypsati »chvalitebnou krádež«;[23]) a ke cti vypisovačů dlužno také dodati, že nikdo z nich nepřipisuje knížeti Václavovi nedůstojného nočního skákání přes ploty. Gumpold při přemrštěném vyličování pokory Václavovy patrně zapomínal, že nižádná pokora nezbavuje křesťana povinnosti, aby zachovával sedmé přikázání boží: Nepokradeš! V jeho legendě máme též jiný doklad na to, že Gumpoldův ideál svatosti měl v sobě také vlastnosti nesvaté, až hnusné, jmenovitě hřích proti čtvrtému

[22]) Dr. Władysław Wisłocki, Kazania niedzielne i świąteczne w języku łacinskim i czeskim z początku XV. wieku, podług kodeksu biblijoteki hr. Tarnowskich w Dzikowie. Odbitka z III. tomu Sprawozdań Wydz. filol. Akad. Umieję̨t. w Krakowie 1875, str. 62. Wisłocki hledí dokázati, že ta kázaní byla složena r. 1390 nebo 1401, a to v diecesi Olomoucké; rukopis pochází asi z roku 1420; kázaní o sv. Václavu jest děláno podle výpiskův z Gumpolda a podle Dalimila. — Touž myšlenku, kterou jsem nad čarou citoval z tohoto kazatele, jesuita Jan Tanner (1661, v překladě Kadlinského: Život sv. Václava, 1669, str. 48—51) rozpředl v dlouhou historii, kterak hajný Václavův dle vlastního návodu Václavova stloukl jej kyjem na celém těle do modra, když ho dopadl odnášejícího z lesa dříví uchystané pro potřebu dvora knížecího. Takováto pokora ne nadlidská, ale podlidská, musila snižovati (ovšem bez úmyslu bajkotvorců) sv. Václava v mysli ztrýzněného českého poddaného v 17. a 18. století, který ze strachu se stavěl pod lidskou důstojnost pokorným ke všelikým utiskovatelům svým, k nimž v srdci jeho vřela nenávist. Není divu, že vkusu tehdejšího lidu českého lépe se hodil sv. Jan Nepomucký, o němž slyšel, že směl tyranovi odpírati, ba i chyby jemu vytýkati.

[23]) Den löblichen Diebstahl traute sich keiner mehr nachzuschreiben. Dobrovského Wenzel und Boleslaw str. 71.

přikázání: Cti otce svého a matku svou! Gumpold vypravuje o prorockém snu, jejž prý měl Václav v letech pacholetských; viděl v něm dům kněze Pavla (kaplana Lidmilina) zbavený všech okras a k přebývání nezpůsobilý; což svatý chlapec hned prý si vyložil tak, že matka dá zabiti bábu jeho a vyžene křesťanské kněze ze země; když mladý Václav ten sen kamarádům takto vykládá, užívá o Drahomiři také takovýchto slov: »Matka má, rodem i ohavností skutkův pohanka, zběsilými (furiali) úklady s některými služebníky k zločinu stejně odhodlanými atd.; rodička moje proklaté paměti (execrabilis memoriae).«[24]) Tak nemůže žádný zdárný syn mluviti ani o nejhorší matce; jest viděti, že Gumpoldův ideál svatého muže lišil se od vlastností kterých očekáváme od každého slušně zvedeného člověka třeba by neměl býti svatým. Tím méně jest radno spoléhati na toho daremného krasořečníka, když se jedná o to, jakým sv. Václav skutečně byl.

Německý dějepisec Büdinger, jemuž šlo o docela něco jiného nežli o obnovení dobré pověsti Václavovy, srovnav legendy o sv. Václavu mezi sebou, napsal krátce, že spis Gumpoldův nemá pro dějepis nižádné ceny.[25]) V tomto nejpřísnějším odsudku, který kdy byl vyřčen nad dílem Mantuanského biskupa, není velká odchylka od pravdy, ale jest přece odchylka. Legenda jeho, i když známe nyní legendy lepší, podržuje přece některou cenu pro historika; příčina jest jednak ta, že vypravování Gumpoldovo v leckterých příbězích a okolnostech přece shoduje se

---

[24]) Prameny I. 154.

[25]) Büdinger, Zur Kritik altböhmischer Geschichte, otisk z Zeitschrift für ö. Gymn., ve Vídni 1857. Na str. 22 jmenuje Gumpol dovu legendu ein rhetorisches oder theologisches Glanzstück; für die Geschichte hat es keinen Werth. Něco mírněji opakuje své mínění o ní str. 30: dass sie als historische Quelle fast ohne Werth ist.

s legendami jinými, na ní nezávislými; jednak pak legendě té dodává ceny ta vzácná okolnost, že byla sepsána, jakž bezpečně víme, již asi 40 let po smrti Václavově. Co v ní stojí a shoduje se s legendami na ní nezávislými, o tom bezpečně víme aspoň tolik, že již v letech 973—983 se to vyprávělo a věřilo, a tedy že to není vynálezek časů pozdějších.[26])

[26]) Kdyby Dümmler byl si povšiml, že Gumpold ve výkladu snu dává Václavovi prorokovati o mučennické smrti (obitum, pro christiani nominis ac fidei professione corporis crudelem subibit passionem), kterou matka připraví bábě jeho, a že Lidmilu nazývá sancta ac venerabilis matrona (Pram. I. 154), byl by tak lehce do větru netvrdil, že prý o usmrcení Lidmilině z nařízení Drahomiřina nikdo před původci legend ve 12. věku psaných se nezmínil (Dümmler, De Bohemiae conditione Carolis imperantibus, 1854 str. 20). A kdyby Bachmann byl si povšiml, kterak Tomek v Č. Č. Mus. 1860 str. 263—274 posvítil na toto nedopatření Dümmlerovo, byl by se nevynasnažil předstihnouti Dümmlera v popírání dosvědčených skutků, jakž učinil v článku nadepsaném Die böhmische Ursage, tištěném v Mittheilungen des Instituts f. öst. Geschichtsforschung 1899 Bd. XX pg. 42—46. Tam na str. 46 v pozn. 3 Bachmann napsal: »Einen historischen Kern vermuthet Lippert noch in der Ludmilasage. Dem steht aber im Wege, dass die Verehrung Ludmilas und damit der Anlass zur Legendendichtung nicht vor dem zweiten Viertel des 12. Jahrhunderts da ist.« Podobně vyslovil se Bachmann v Geschichte Böhmens 1899 I. 125 nota 3. Proti tomuto tvrzení, založenému na pouhém libovolném předpokladu, stojí určité zmínky o zavraždění sv. Lidmily u Gumpolda, pak v legendě Crescente z konce 10. věku v Pram. I. 185, v staroslovanské legendě o sv. Václavu (Pram I. 125), a celý obsah Wattenbachovy legendy o sv. Lidmile (Pram. I. 140), jež složením svým nepochybně pochází z 10. věku, i konečně vypravování Kosmovo k roku 1100 o tom, jakou úctu jeptišky Svatojirské prokazovaly svaté Lidmile, kterouž Kosmas jmenuje sanctissima mater, a kterak pochybnosti tehdejšího biskupa Pražského Hermanna (rodilého Němce z ciziny) byly vyvráceny novým zázrakem.

Úcta sv. Lidmily nevznikla teprv ve 12. století, ale ovšem v tom věku vzrůstala nad dřívější míru. Roku 1100 biskup Hermann nechtěl dopustiti, aby jeptišky při svě-

Druhá nejstarší legenda o sv. Václavu, o níž Dobner a Dobrovský věděli, že jest, ale neznali jejího textu, pochází od Vavřince, mnicha v klášteře Monte-Cassinském v Italii, tedy zase od vzdáleného cizince. Psal v posledních letech 11. století, neodvisle od Gumpolda; zprávy své měl od nějakého Čecha, nejspíš také mnicha, a od jednoho Sasa, jenž v Čechách býval a potom v klášteře Cassinském pobožnému životu se oddal. Vavřinec modlí se ve spisu svém za odvrácení omylů, a skutečně počínal si střízlivěji než Gumpold. Také měl lepší zprávy aspoň o posledních dnech Václavových; ale ostatně i on jest o předmětu svém dost chatrně poučen; ku př. Bole-

cení nového kostela daly kousek sukna z roucha Lidmilina k jiným svatým ostatkům do krabice v oltáři ukládaným, a svolil k tomu teprv, když novým zázrakem byl překonán o její svatosti. Pátý jeho nástupce Daniel již pravidelně dával ostatky sv. Lidmily do nových oltářů od něho svěcených. Zachovaly se nám čtyři authentiky Danielovy, přiložené k ostatkům ve čtyřech kostelích, jež ten biskup světil, a ve všech čtyřech případech jmenují se ostatky sv. Lidmily vedle ostatků jiných svatých; authentika z kostela Bohnického z r. 1158 tištěna jest Millauerem v Abhandlgn. d. böhm. Gesell. d. Wiss. 1830; ostatní tři jsou vesměs z r. 1165, a sice z kostela sv. Jakuba u Církvice blíže Kutné Hory, tištěná v Č. Č. Musea 1847 I. 224, z kostela sv. Ondřeje na Novém Městě Pražském v kronice Zbraslavské III. cap. 15, a z kostela Řečenanského u Dobnera Ann. VI. 441 a v Methodu 1881, 104. — Jest pravda, že v tak zvaném Homiliáři biskupa Pražského (vyd. Hecht str. 15, 20, 59, 60) jmenují se patrony země České sv. Václav a Vojtěch, o Lidmile pak není tam zmínky; Homiliář ten, jak Schulte usoudil (str. VII), byl opsán pro klášter Opatovický, a sice dle Patery (Č. Č. Mus. 1880, 110) asi v druhé polovici 12. věku; předloha, z které byl opisován, byla tedy o něco starší. Negativní tento důkaz proti současné úctě sv. Lidmily nic nedokazuje, jakž vidíme z authentik biskupa Daniele; máme však i jiné positivné důkazy ze 12. století, že Lidmila byla tehdáž ctěna za svatou. Dobrovský, jenž sic v zavrhování tradic nebyl nesmělý, soudil (Ludmila 56) z příhody vypravované Kosmou k r. 1100 slušně, že jeptišky Svatojirské i jiní pobožní křesťané ctili Lidmilu za svatou již tehdáž, i již od jejího přenesení z Tetína do Prahy, ale že ještě biskupem k její úctě nebyl nařízen svátek, ve

slava ani neumí jmenovati, a vypravuje, že při přenešení sv. Václava byl přítomen bratrovrah († 967) a biskup Vojtěch (982—995). Václava maluje také dost podle mnišského vkusu, a výslovně klade pokušitelům Boleslavovým do úst slova, že Václav »vede život raději mnišský než krále důstojný« (Pram. I. 174); ale o vyvrácení šibenic, pečení hostií a připravování vína přece nic neví. Byla-li tato legenda v dávných Čechách známá, toho stopy nejsou bezpečné.

Gumpoldova legenda dostala se však již v 10. věku do Čech i do Bavor a byla zde od pozdějších předělavačů

---

který by sloužila se mše a zpívaly se hodinky o ní, i že se to stalo snad teprv po slavném vyzdvižení ostatků té světice po požáru r. 1142, kdy klášter a kostel sv. Jiří vyhořely. O nalezení neporušené rakve sv. Lidmily ve vyhořelém kostele i o jiných zázracích při tom vypravuje obšírně současný pokračovatel Kosmy (Pram. II. 236-7); při tom jmenuje ten klášter »klášterem sv. Jiří mučeníka a sv. Lidmily mučenice«, a vyličuje velikou úctu, kterou projevovaly panny Svatojirské k ostatkům »svaté Lidmily patronky své«. — Asi z konce 12. věku zachoval se v knihovně univ. Pražské (VI. E. 13) pergamenový breviář jeptišek nejspíš Svatojirských, ve kterém jsou modlitby o sv. Lidmile, a to dvakrát, v září (str. 389) mezi sv. Nikomedem (15. září) a sv. Eufemií (16. září), a k 10. listopadu (str. 491), kdež také čte se legenda o přenešení sv. Lidmily toho znění, jako u Křišťana v Pram. I. 211—212; v kalendáři, který psán jest na prvních listech toho breviáře, napsán byl prvotně svátek sv. Lidmily jen při 10. listopadě, a v září byl připsán teprv o mnoho později, jakož tam prvotně scházely mnohé staré svátky. V též knihovně VI. G. 11 chová se breviář někdy kláštera Břevnovského, jehož vznik J. Truhlář přesvědčivě určil k roku 1194 (Věstník Č. Akad. 1899, 452); v kalendáři při něm napsáno bylo hned prvotně při 16. září passio s. Ljudmile martyris černě, a při 10. listopadě Liudmile martyris červeně. Podle záznamů v těchto dvou kalendářích zdá se, jakoby ve 12. věku více bylo slaveno přenešení sv. Lidmily 10. listopadu, nežli utrpení v září. Poněvadž legenda o přenešení Lidmily z Tetína do Prahy jmenuje jiné dni, totiž 19. až 21. října, mínil Dobrovský (Ludmila 63), že svátek 10. listopadu musí se vztahovati k jiné události, snad k vyzdvižení rakve Lidmiliny po požáru r. 1142; to jest ovšem možné.

všelijak skracována, novými příběhy rozhojňována, okrašlována a s jinými legendami slučována.[27]) Slavnomluvnému Gumpoldovi dávali přednost před střídmějšími životopisci, míníce tím lépe posloužiti Václavovi i jeho ctitelům;[28]) leccos přešlo z Gumpolda i do kronik domácích a cizích, ano i do listin, a tak nechutné báchorky jeho vlekou se

[27]) Nejstarší přepracování legendy Gumpoldovy jest legenda počínající se slovy: Crescente fide christiana, tištěná v Pramenech dějin českých I. 183—190 podle rukopisu z 12. věku nyní Vatikanského, jenž náležel královně Švédské Kristině. V Mnichově však jest starší opis pocházející z kláštera Benediktoburského v Horních Bavořích (Pertz MG. SS IV. 211), psaný ještě před r. 1000, o němž podal zprávu J. Truhlář v ČČ. Mus. 188., 267; tedy hned v prvních desetiletích po sepsání legendy Gumpoldovy někdo snad v Bavořích udělal z ní výtah, který pro svoji stručnost a rozumný sloh hodil se k většímu rozšíření, než prvotní legenda. Spolehlivostí ovšem výtah nemůže vynikati nad original, ba ani se mu nevyrovná. Ale tato legenda Crescente má uprostřed pouhých výtahů z Gumpolda novou původní vsuvku dosti dlouhou: In tempore autem illo . . . dapibus nutriebat, v Pramenech I. na str. 185-186, jejíž obsah jest velice věcnatý; předělavač Gumpolda na sklonku 10. věku vzal jej nepochybně z domácí tradice, a zasluhuje tuším víry. Legenda Crescente byla v Čechách dobře známa. S jejím textem zobrazen byl na konce 13. věku život sv. Václava ve Velislavově bibli v obrazích, viz Pam. Arch. X. 102; z ní čerpal Křišťan, jakž vidno zvláště z toho, že má také zmíněnou výše vsuvku, ač poněkud změněnou, v Pram. I. 215. — Gumpold v Pram. I. 149 zmiňuje se, že Václav učil se čísti v Budči. V legendě Crescente fide stojí také jmeno Budečského kněze, jenž Václava učil; Dudík v rukopise Vatikanském četl to jmeno Uenno, Pram. I. 183; v rukopise Mnichovském Truhlář viděl psáno Ucenus nebo Utenus; a v bibli Velislavově stojí: a presbytero Innocencio. Prvnější dvě jmena mohla vzniknouti ze skratky jmena třetího, srozumitelného; anebo také naopak, Innocentius může býti pokus, třeba mylný, jak se má čísti slovo Uenno nebo Ucenus, pokládané za skratku.

[28]) Z 12. věku zachovalo se nám dvoje kázaní o svátku sv. Václava; v obojí řeči nevypravuje se ze života Václavova nic jiného, než že se dokazuje pokora, trpělivost a milosrdenství toho knížete na příbězích vzatých z Gumpolda, kterak připravoval oplatky a víno pro kostely, kterak chodil v noci bos do kostelů atd. (Das Homiliar

již 900 let knihami, ba byly ještě od následovníků v témž duchu rozmnoženy. Takž Dalimil k dolíčení pokorné dobročinnosti přidal ještě nejspíš z vlastní obrazotvornosti, že Václav nosil v noci drva z lesa vdovám,[29]) a svému panošovi škorně zouval i utíral. Hned první vypisovatel z Gumpolda podle vzoru Gumpoldových vyvrácených šibenic dal Václavovi také bořiti žaláře, a Lži-Křišťan mu ještě přidal práce, tak že prý také se zemí srovnával chrámy pohanské.[30])

Ale o době Václavské máme nyní také legendy zcela jiného rázu, podstaty a ceny. Vostokov nalezl v Rusích a vydal r. 1827 dosti obšírný životopis sv. Václava, psaný jazykem církevně-slovanským, ač poruštělým, ve kterémž zachovaly se stopy nářečí českého; byla tedy tato legenda sepsána nejspíš od Čecha, jenž do jazyka církevně-slovanského, kterým psal, míchal češtinu. Rukopisný sborník Rumjancevského musea, v němž ji Vostokov objevil, psán byl asi okolo roku 1500; a jiný ruský rukopis, v němž potom se také našla, jest ještě asi o 50 let mladší. Tedy oba ruské rukopisy, v kterých legenda

des Bischofs von Prag, vydal Hecht v Praze 1863, str. 20, 58; třetí kázaní o sv. Václavu str. 59 jest vlastně kázaní o sv. Vavřinci.) Jest zcela přirozeno, že kazatelé takto mravoučně užívali příběhů, jež v legendě našli; ale dlužno věděti, že Gumpold je vymyslil a napsal právě jenom k takovému účelu mravoučnému, a k ničemu jinému, tedy že se také, jako jiná mravoučná bajka, k ničemu jinému nehodí.

[29]) Dalimil v kap. 27. Od té doby došla velké obliby představa chuderky knížete, který nese otépku dříví ke dveřím chudých lidí; obraz ten jest poeticky třeba dost pěkný, ale historicky nechutná báchorka, jež jest na újmu knížeti, o němž byla vybájena. V Časopise Č. Musea 1900, 113, 481, 557 jsem ukázal kterak z Gumpoldovy chvály dobročinnosti a pobožnosti sv. Václava několika proměnami vznikl obsah anglické vánoční písně o dobrém králi Václavovi, kteráž jest u Angličanů v oblibě.

[30]) Prameny děj. č. I. 184, 215. Že by pohanští Čechové byli měli nějaké chrámy, fana, o tom nevíme odnikud nic.

Vostokovská dosud se našla, jsou poměrně pozdní, ale legenda sama složením svým musí býti velice stará. Tak dlužno souditi z několika důvodů, na prvním místě hned z té zevnější okolnosti, že začátek této legendy nachází se také v hlaholsko-charvátském katolickém breviáři, psaném r. 1443: ježto církevní roztržka již po dlouhé věky před tímto rokem znemožňovala církevní obcování mezi Slovany katolickými a Slovany pravoslavnými, musila prvotní společná předloha, ze které dlouhou posloupností pošly oba rukopisy ruské i rukopis hlaholský, vzniknouti a po Slovanstvě se rozšířiti již v době, dokud Slované západní i východní náleželi k jediné a jednotné církvi křesťanské. A totéž týmž chodem úsudků vychází na jevo z bohemismů, jež shledávají se jmenovitě v rukopise Rumjancevském: ona legenda musila přijíti do Ruské země z Čech, a sice ještě před roztržkou církevní.[31]) Jsou však k tomu úsudku i důvody ve věcném obsahu legendy.

[31]) Hanka v ČČMus. 1830, 453—462 uveřejnil český překlad legendy o sv. Václavovi nalezené Vostokovem v rukopise Rumjancevském psaném okolo r. 1500. Později našla se táž legenda v Četijích-Minejích (sbírce životopisů svatých), sebraných metropolitou Makariem v letech 1542—1564; text Makarijský liší se od Rumjancevského mnohými drobnými odchylkami, skoro vesměs chybnými, též několika rušivými vsuvkami. Škoda že Josef Kolář ve vydání této legendy v Pramenech dějin českých I. 127—134 přijal za základ špatnější text Makarijský; varianty lepšího rukopisu Rumjancevského dal do poznámek pod čáru. Vítané jsou v Kolářově vydání varianty z hlaholského breviáře, ježto co do věci se shodují s textem Rumjancevským a tudy potvrzují jeho větší správnost. Výjimkou pamětihodnou od toho pravidla jest místo, které se týče biskupa, jenž Václava postřihl; v rukopise Rumjancevském stojí, že Vratislav pozval k tomu obřadu епискона етера, biskupa jakéhos; rukopis Makarijský i breviář hlaholský tohoto biskupa jmenují Нотарій, Notar; z toho následuje: 1. že ten biskup jmenoval se Notar, 2. že slovo етера v rukopise Rumjancevském jest zkaženina, 3. že rukopis Makarijský není závislý na rukopise Rumjancevském. Ten hlaholský breviář z r. 1443 dostal se do Moskvy z Říma teprv v 19. století; církevně-slovanský jazyk v něm jest silně pocharvátštělý, a ve formě

Nověji Wattenbach objevil latinskou legendu o utrpení sv. Lidmily, a sice v rukopise rakouského kláštera sv. Kříže psaném na sklonku 12. věku.[32]) Původcové těchto dvou legend, slovanské o Václavovi a latinské o Lidmile, musili býti časem i místem blízci těm příběhům, o nichž vypravují. Psali nejspíš ještě o něco dříve, než Gumpold, a to v Čechách. K tomu úsudku vede věcný obsah a povaha těchto dvou legend, ježto vyznamenávají se neobyčejnou střízlivostí a věcnatostí; jest v nich málo pobožných úvah a průpovídek, zázraků též málo, a poměrně mnoho světských příběhů, kterých k dokázání svatosti není zapotřebí; což vše jsou známky největší blízkosti k ději, jakž o tom šíře pojednali Palacký,[33]) Tomek[34]) a Wattenbach.[35]) Ku př. staroslovanská legenda o sv. Václavu nezná jiného zázraku, nežli že krev, když ji po dvakrát smyli se stěn, zase se ukázala, až teprv

tak změněné jest tam vepsána naše legenda o sv. Václavu, bohužel necelá. Vyňatky z hlaholského breviáře tištěné Kolářem pod čarou v Pram. I. str. XIII. 127—129 dle mého zdání neobsahují žádných bohemismů. Bohemismy četné jsou v rukopise Rumjancevském; vybral je Šafařík pro Palackého, jenž je podruhé otiskl v Radhostu II. 135—137; novější slavisté některé z těch bohemismů vykládají také z jiných nářečí, jako Vondrák, Zur Würdigung der altslavischen Wenzelslegende, ve Víd. Akad. 1892, čímž však nemění se mínění o původu té legendy; Vondrák str. 27 klade její vznik do prostředka 10 věku. Sobolevskij, Церковно-славянскіе тексты моравскаго происхожденія, оттискъ изъ Русск. Филол. Вѣстника, ve Varšavě 1900, str. 27—28, pojednal o bohemismech Vostokovské legendy krátce a přesvědčivě s nového hlediska, jež si zjednal srovnáním všech dosud známých textů církevně-slovanských, v nichž vyskytají se slova česká; také Sobolevskij přijímá za jisté, že tato legenda byla složena v Čechách v 10. věku.

[32]) Tištěna jest v Pramenech I. 140—143.

[33]) ČČMus. 1837, 413, znova tištěno v Radostu II. 139.

[34]) ČČMus. 1860, 269—275.

[35]) Wattenbach, Die slawische Liturgie in Böhmen und die altrussische Legende von h. Wenzel. Abhdlgn. d. hist. phil. Gesellschaft in Breslau, I. Bd., 1857 str. 219.

třetího dne zmizela anebo objevila se uvnitř chrámu (u Gumpolda a jeho předělavačů byla ta krev navždy nesmytelna); k tomu hned dokládá slovanská legenda: »a ještě se nadějem v Boha a na modlitbu blahověrného Václava, že větší zázrak se zjeví«. Spisovatel tedy ještě nevěděl o jiných zázracích, ač se za ně modlí; ale Gumpold už jich znal značný počet, vypravuje o nich do podrobna; a že Gumpold nevymyslil si toho všeho, nýbrž že za jeho času byla již pověst o nových zázracích po světě roznešena, na to máme důkaz historický a nematný. Widukind, mnich Korvejský ve Westfalích, jeden z nejspolehlivějších kronikářů, jenž počal psáti kroniku saskou na sklonku života svého roku 967, praví o Václavovi, že se o něm »vypravují některé zázraky (quaedam mirabilia praedicantur), jež, poněvadž jich vyzkusiti nemůžem, usoudili jsme mlčením pominouti.« Naše legenda slovanská musila tudy býti sepsána před r. 967, sic by nemusila větších zázraků teprv očekávati.

Slovanská legenda o sv. Václavu, kterou objevil Vostokov, končí se zprávou, kterak bratrovrah Boleslav litoval svého zločinu, a dal tělo Václavovo přenésti do Prahy a pochovati v kostele sv. Víta, což se prý stalo 3. března. Poněvadž přenesení sv. Václava slavívalo se v Čechách každoročně dne 4. března, podobá se, že tato legenda byla prvotně psána literou hlaholskou (jakož částka se jí zachovala v hlaholském breviáři), kdež písmeno, které znamená hlásku *g*, má číselnou platnost 4; když pak písař přepisoval ji literou cyrillskou, z nepozornosti napsal také písmeno *g* (г), kteréž však v cyrillštině má číselnou platnost 3. Z tohoto konce velké slovanské legendy někdo udělal krátké slovanské čtení o přenešení sv. Václava ke dni 4. března;[36]) ten den jest tam správně udán cyrillským písmenem д = 4. Z velké slovanské

[36]) Tištěno jest v Pramenech dějin českých I. 135.

legendy o sv. Václavu vzniklo také krátké slovanské čtení ke dni 28. září, na kteréž historiky upozornil nejprvé Preiss;[37]) spisovatel krátké Preissovy legendy měl krom větší Vostokovské legendy po ruce ještě nějakou jinou zprávu o sv. Václavovi, a psal nejspíš v Rusích. Rovněž asi v Rusích byla napsána krátká slovanská legenda o sv. Lidmile,[38]) a to nejspíš později, než legendy svato-

---

[37]) Tamže I. 125.

[38]) Slovanská legenda o sv. Lidmile jest tištěna v Pram. I. 123. — Vondrák, Zur Würdigung der Altslovenischen Wenzelslegende, ve Vídni 1892, str. 30, 31, hledí dokázati, že Preissova legenda o sv. Václavu a slovanská legenda o sv. Lidmile nepovstaly v Čechách, ale nejspíš v Rusích. Mně vidí se slovanská legenda o sv. Lidmile býti mladší, než slovanské legendy o sv. Václavu, hlavně proto, že se v ní udává věk několika osob, což zdá se mi býti spůsob nikoli současného svědka, ale pozdějšího spisovatele, jenž vystupuje již jako badatel a kommentator. Těmi udaji číselnými slovanská legenda o sv. Lidmile patrně souvisí s latinskou legendou Menkenovou o sv. Lidmile v Pram. I. 144, kdež jsou počty dílem stejné, dílem jiné, dohromady až nemožné. Dle slovanské legendy Bořivoj zemřel stár 36 let (žitia sego otide, tedy nikoli že by byl vládl 36 let); po něm Vratislav vládl 33 léta, až zemřel, a Lidmila žila 61 let. O Spytihněvovi není tam zmínky, tak jakoby legendista celý čas od smrti Bořivojovy až do smrti Vratislavovy počítal za vládu jedinou Vratislavovu. V tom případě všechna ta čísla jsou možná. Vímeť nyní, že Vratislav i Lidmila zemřeli r. 921; Vratislavova 33letá vláda počítala by se od r. 888, a toho roku by byl zemřel Bořivoj (také z Reginonovy zprávy k r. 890 podobá se, že Bořivoj tehdáž již nežil) ve věku 36 let, a tedy by se byl narodil r. 852; Lidmila by se byla narodila r. 860. Jedinou závadou proti těm počtům jest, že by 33letá vláda Vratislavova musela býti z počátku jen jmenovitá, ježto Bořivojovi synové z počátku měli překážku od Svatopluka, a potom několik let 895–905 vládl Spytihněv, vedle něhož by Vratislav musil býti spoluvládcem. Ale nemožného v těch číslech nic není, když vypustíme Spytihněva, jak učinil legendista slovanský. V Menkenově legendě jsou zase tato čísla: Bořivoj zemřel, vyplniv 36 let (to srovnává se úplně se slovanskou legendou); po něm panovať jeho syn Spytihněv, jenž dosáhl 40 let života; po Spytihněvovi uchopil se vlády bratr jeho Vratislav, jenž dočkal se

václavské, snad v 11. století, ale podle nějakých starších předloh.

Všecky tyto tři krátké slovanské legendy o svatém Václavu a o sv. Lidmile dostaly se záhy do Prologu; tak se nazývá u východních Slovanů sbírka krátkých životopisů svatých, poučných slov aneb krátkých kázaní, též povídek neb anekdot vzdělavatelných, urovnaná podle dní celého církevního roku. Obsah slovanského Prologu jest nejvíce překladem z řečtiny, i samé jméno Prolog dostala ta kniha odtud, že řecký original její, sestavený nedlouho po roce 1000 pod jmenem Synaxarion, měl napřed prolog čili předmluvu, kteráž byla přeložena do slovanštiny též pod nápisem prolog. Prolog byl důležitou pomůckou, kterouž východní církev hleděla vštěpovati v mysli lidu zásady a vzory života křesťanského; z Prologu čítal nebo mluvil kněz v kostele k lidu, z Prologu

33 let věku svého; a Lidmila prý byla usmrcena, když jí bylo 41 roků, expletis XL vitae suae annis et uno. Poslední udaj jest zjevně nemožný, pročež již Dobrovský (Ludm. 44) mínil, že legendista patrně chtěl napsati LXI = 61 a nikoli XLI = 41. Slovanská legenda, kteráž Dobrovskému nebyla povědoma, skutečně dává Lidmile 61 let. Číslo 41 jest tedy určitě chybné. Chybné jest také, že by Vratislav nebyl starší než 33 let; vždyť z legendy Vostokovské víme, že Václavovi při smrti otcově bylo 18 let, podle čehož by Vratislavovi při narození Václavově bylo 15 let; krom toho podobá se, že Vratislav, ve Fuldenských letopisích psán Uitizla, byl již r. 895 se Spytihněvem v Řezně u krále Arnulfa, jemuž všichni vévodové čeští tehdáž se poddávali, a tu by Vratislavovi bylo teprv 7 let. Konečně Spytihněv nemohl se dočkati 40 let, zemřel-li r. 905 (viz str. 5), neboť pak by se byl narodil r. 865, kdy matce jeho Lidmile bylo 5 let. Vidíme tedy, že čísla Menkenovy legendy jsou několikonásob nemožna, i míním, že povstala pomatením z čísel legendy slovanské, jimž jsou podobná, a tudy že legenda slovanská jest starší, než Menkenova. Souvislost těch dvou legend patrna jest také z toho, že v obou Bořivoj s Lidmilou mají 3 syny a 3 dcery nebo jednu dceru, kdežto z jiných pramenů víme jen o dvou synech a o žádných dcerách.

čítalo se také v rodinách.[39]) Slovanský Prolog zachoval se ve mnohých rukopisech, všelijak od sebe rozdílných; nejstarší rukopisy pocházejí z 12. věku; tištěn byl slovanský Prolog poprvé v Moskvě 1641, a od té doby ještě několi-

---

[39]) Professor A. J. Ponomarev při žurnále Странникъ vydává Памятники древне-русской церковно-учительской литературы. Выпускъ вторый, vyšlý v Petrohradě 1896, obsahuje Славяно-русскій прологъ, часть первая: Сентябрь-Декабрь. Na stranách VII-LXVI Ponomarev podává dosti podrobnou zprávu o vzniku a proměnách Prologu, též o jeho obsahu, účelu a povaze; na str. 3—155 jsou otištěny ukázky z Prologu za ty 4 měsíce, mezi nimi na str. 5 legenda o sv. Lidmile dle Prologu tištěného v Moskvě 1675—1677; k tomu náležejí na str. 167—168 poznámky historické, kteréž však dílem nesnesou kritiky, jmenovitě domněnka, že by k zavraždění sv. Lidmily a sv. Václava byl vycházel popud také z boje duchovenstva latinsko-německého proti obřadu slovanskému. — Ve všech Moskevských vydáních Prologu, aspoň pokud vím z let 1641—1752, nacházejí se otištěny krátké legendy o přenesení sv. Václava ke 4. březnu, o utrpení sv. Václava ke dni 28. září a o utrpení sv. Lidmily k 16. září, a tato čtení vesměs dobře shodují se s texty tištěnými v Pramenech dějin českých I. 135, 125 a 123 podle rukopisů z 13.-16. století. Pravopis ovšem poněkud se měnil. Jiné odchylky jsou tyto: v Moskevských tiscích Prologu hrad Tetín vždy se jmenuje Tegin, kterážto chyba vznikla z podobnosti cyrillských písmen Т = *t* a Г = *g*; také Ponomarev tu chybu otiskl. Při počátku legendy stojí v Pram. I. 123 o Češích vůbec, když Lidmila se vdala za Bořivoje, že byli nekřestěni všichni; v tištěných Prolozích však se praví, že byli tehdáž ne všichni křestěni (ne vsi kreščeni). Ku konci legendy v Pram. I. 124 oznamuje se o Václavovi, že dověděv se o zázracích, přinesl svou babičku do Prahy; v Prolozích tištěno vždy, že ji přenesl (prenese). Po slově čudesa, kterým se končí legenda v Pramenech, Prology tištěné v Moskvě 1641—1752 mají přidanou ještě jednu větu: Okajanaja že mati Vjačeslavlja zlě pogibe = bídná pak máti Václavova zle zahynula. Tato věta jest nepochybně ozvěnou pověsti o propadení Drahomiřině, která vyskytá se v Čechách teprva ve 14. věku; a ježto žádný z pěti rukopisů ze 13., 14. až i z 16. věku, kterých J. Kolář užil při vydání té legendy v Pramenech dějin českých, nemá této věty, jest viděti, že to trvalo 300 let, nežli Rusové doplnili si svou legendu ohlasem oné pověsti o zlém konci Drahomiře.

krát. V obyčejných kostelích pravoslavných nyní se ho již neužívá, než jen v některých klášteřích.

Vznikem příbuzné, ale povahou rozdílné od Prologu jsou mineje, t. j. knihy bohoslužebné, ve kterých nacházejí se služby neb officia předepsaná na všecky svátky a ku památce svatých na každý den připadající. Jedna část jitřní bohoslužby v pravoslavné církvi slove kanon; ten obsahuje chvalozpěvy určité obvyklé formy na oslavu svátku aneb svatého.[40]) O sv. Václavu vyskytují se nejen životopisná čtení v Prologu, ale i kanon v staroruské mineji; o sv. Lidmile jest legenda v Prologu, ale žádný kanon v mineji. Tedy Václav i Lidmila jsou u východních Slovanů ode dávna ctěni za svaté, ač Václav větší měrou než Lidmila.

To vede ještě k jiné úvaze, kteráž opět nasvědčuje veliké starobylosti slovanských legend o českých svatých. V církvi slovansko-pravoslavné nacházíme úctu sv. Václava a sv. Lidmily, nikoli však úctu sv. Vojtěcha ani sv. Prokopa. Odkud ten rozdíl, že úcta prvních dvou patronů českých rozšířila se k Jihoslovanům a k Rusům, a úcta druhých dvou nikoli? U Vojtěcha netřeba se pozastavovati v té příčině; bylť biskupem latinským v době bojův o jazyk slovanský v bohoslužbě, i mohl proto nelíbiti se Slovanům, kteří přidrželi se slovanštiny v bohoslužbě. Ale proč pravoslavní Slované nectí sv. Prokopa, proslulého opata slovanského? Nepochybně proto, že Prokop přišel pozdě; zemřel roku 1053, a rok po jeho smrti nastala nezhojitelná roztržka mezi patriarchou Cařihradským a papežem Římským, kteráž šířila se potom od hlav do údů a tak vedla k rozkolu mezi

[40]) Viz Šafaříkův přehled liturgických knih řecko-slovanských v ČČMus. 1862, 291—297. Místnější poučení o kanoně a některých jiných kusích má Pelesz, Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom; Würzburg 1881, Bd. I. 207.

křesťanským východem a západem; v Rusích nastávalo odtržení od Říma teprv od počátku 12. věku. Úcta sv. Prokopa, vznikající v Čechách, nemohla nepochybně za příčinou této roztržky se rozšířiti k Slovanům jihovýchodním, s nimiž Čechové přestali obcovati také následkem zániku bohoslužby slovanské v Čechách na konci 11. věku. Život sv. Prokopa byl poprvé vypsán v Čechách letopiscem Sázavským v druhé polovici 12. věku, a legenda na tom základě napsaná po papežské kanonisaci sv. Prokopa r. 1204, tedy po dokonané již roztržce, neměla přístupu ku pravoslavným Slovanům. Naproti tomu úcta sv. Václava a sv. Lidmily mohla a musila se dostati k jihovýchodním Slovanům před roztržkou církevní, a staroslovanské legendy o těchto svatých musejí býti starší, anebo aspoň musily býti sepsány podle předloh starších než tato roztržka. Svatováclavské legendy slovanské nezachovaly se sice v rukopise z 10. století, ale původem svým pocházejí z 10. století. Nemnoho let po smrti Václavově zdá se býti složena legenda Vostokovská, a sice v Čechách, ale nezachovala se ve starších rukopisech než z 15. a 16. věku; výtah zní učiněný o přenešení sv. Václava ke dni 4. března máme také toliko v rukopise psaném okolo roku 1500. Ale Preissova krátká legenda o utrpení sv. Václava i staroslovanská legenda o sv. Lidmile zachovaly se nám v rukopisích až i ze 13. století; tyto krátké legendy čítají se po tolik set let bez podstatných proměn dosud v některých pravoslavných slovanských kostelích, a čítaly se tak nepochybně již také mnohem dříve před 13. věkem. Zejmena životopis sv. Václava musil býti znám jižním a východním Slovanům dříve, nežli se u nich rozšířily chvalozpěvy k jeho úctě zpívané 28. září, kteréž ve východní církvi slovou kanon. Kanon k sv. Václavu byl r. 1873 vydán v Pramenech dějin českých (I. 136-9) z Moskevského rukopisu z 12. věku; později týž kanon vydal Jagić ve velké sbírce staroruských minejí na měsíce září, říjen

a listopad, a to z rukopisů psaných v letech 1095—1097.[41]) Psány byly ty mineje v těch letech v Rusích, ale nebyly tam skládány; původ jich jest starší, a náleží také jiné

---

[41]) V. Jagić, Carminum christianorum versio palaeoslovenico-rossica. Menaea Septembris, Octobris, Novembris; Petropoli 1886. Kanon sv. Vjačeslava tištěn tam na str. 0219-0222; dvě malé poznámky o něm str. LXXV a 0213. V úvodě na str. I—CXXXI jedná Jagić o ruských rukopisech, ze kterých otiskuje texty a varianty, o vzniku řeckých minejí, o jejich bulharském překladě po roce 1000, o rozšíření jeho po Rusích, o novém srbském překladě z druhé polovice 14. věků, jenž též hned se šířil po Ruské zemi atd. Delší zprávu o tomto díle Jagićově, hlavě se stanovisko filologického, podal Pastrnek v ČČMus. 1891, 316—323. Kanon o sv. Václavu otiskl Jagić dle rukopisu synodalné bibliotheky v Moskvě z r. 1096, a přidal varianty z jiného rukopisu, psaného na počátku 12. věku, jenž někdy náležel Sofijskému soboru v Novgorodě a nyní jest v duchovní akademii v Petrohradě. Otisk Jagićův jest bez Sědalně a bez Kondaku, které jsou vytištěny v Pramenech dějin českých I. 136—137, a obsahuje toliko vlastní Kanon a Světilni, tyto pak liší se od otisku v Pramenech tím, že u Jagiće při každé písni jest ještě bogorodičen (t. j. čtvrtý tropar neb verš k uctění Matky Boží), a první píseň u Jagiće má ještě o jeden tropar více, tedy čtyři tropary k uctění sv. Václava, kdežto v Pramenech všecky písně mají jen po třech tropařích aneb verších. Mezi texty, pokud se nacházejí v obou otiscích, není věcných rozdílů, ač jsou rozdíly pravopisné i slohové mezi těmi otisky i také mezi samými dvěma rukopisy, z nichž čerpal Jagić. Ze srovnání těchto variantů jde na jevo, že rukopis, z něhož máme otisk v Pramenech, jest bližší Sofijskému nežli tomu synodálnému z r. 1096, z něhož tiskl Jagić, a jest nejspíš o něco mladší, než Sofijský, ježto má již v předu Sědalni a Kondak; také klade se do 12. století vůbec, tedy ne do samého počátku, a jest ten rukopis co do času třetí v řadě. Důležitá pro historika slova *Prag* a *v zemli Bojemscě* nacházejí se jednostejně v otisku Jagićově i v Pramenech. Věcný obsah kanonu jest ovšem skrovný. Vondrák, Zur Würdigung der altslovenischen Wenzelslegende str. 25—27, dovozuje z několika shod, že skladateli kanonu byl znám obsah legendy Vostokovské; připomínám k tomu, že místo slova nauštajet, kteréž náleží k důkazu Vondrákovu str. 26, má kanon v Pram. 138 naučajet, kteroužto proměnou, u ruského písaře snadno pochopitelnou, zmizela jedna z dotčených shod.

zemi. Jsou to ruské opisy slovanského překladu, jenž, soudě dle známek jazykových, učiněn byl v Bulhařích někdy v letech 1000—1050. Bulhar překládal z řeckých originálů do slovanštiny. Jagić skoro ke všem službám z těch tří měsíců vyhledal řecké originály, i také jmena řeckých skladatelů, kteříž žili v 9. a 10. věku. Jen k devíti službám nenašel řeckého originálu, a mezi těmi devíti nachází se kanon k sv. Václavu, který však svým jazykem též ukazuje na Balkanský půlostrov. Václavův hrad slove tam Prag, tak jak Srbocharváti dosud Prahu jmenují; výraz »v zemli Bojemscě« ukazuje k tomu, buď že to officium bylo přeloženo z latiny, anebo že jihoslovanský skladatel vážil vědomost z legendy latinské. To opět vede do doby před roztržkou církevní, zpět za rok 1054, kdy křesťané polouostrova Balkanského obcovali s křesťany západními ještě jako členové jedné církve. Jen v té době, kteráž u Rusů prodlužuje se asi do r. 1100, mohla úcta českých svatých dostati se k Slovanům, jichž potomci jsou pravoslavní; jen v té době mohly vzniknouti slovanské legendy o českých svatých Václavovi a Lidmile.

A jako Slované jihovýchodní před rozštěpením církve křesťanské ve dví přijímali a ctili české národní světce Václava i Lidmilu, tak také naopak Čechové tehdáž přijímali národní světce ruské. Důkaz na to máme v letopise Sázavském, jenž byl psán v druhé polovici 12. věku latinským benediktinem v klášteře Sázavském. Ten vypravuje,[42]) nepochybně podle nějakých starších záznamů, k r. 1096, že 14. října biskup Pražský Kosmas vysvětil oratorium v Sázavě, jež byl vystavěl Božetěch za času své správy, čtvrtý a poslední opat slovanský v tom klášteře; dne 15. října biskup světil tři oltáře v jiných částkách kostela Sázavského, a dne 16. října ještě dva oltáře. Letopisec u každého oltáře vyčítá jména svatých, jichž ostatky byly

[42]) Pram. děj. českých II. 251.

v něm uloženy. Do jednoho oltáře, svěceného 16. října, uloženy byly částečky ostatků 17 svatých, mezi nimi ostatky sancti Glebii et socii ejus, svatého Gleba a tovaryše jeho. Rozumějí se tu patrně ruští knížata, svatí bratři Boris a Gleb, kteří usmrceni byli z návodu svého bratra Svatopluka roku 1015; při přenášení jich ostatků r. 1072 ruská církev uznala je jednosvorně za svaté. Úcta jejich dostala se do Čech tuším teprv po tomto roce, ač v Rusích vzmáhala se již dříve.[43]) Onen oltář v Sázavě, do něhož uloženy byly částky ostatků těchto ruských světců, jistě byl také vystavěn od slovanských mnichů za správy opata Božetěcha, neboť latinští mniši byli do toho kláštera uvedeni teprv na počátku následujícího roku 1097. Slovanští mniši v Sázavě tedy až do svého vypuzení pěstovali vzájemnost a obcovali s ruskými křesťany jakožto členové jediné církve křesťanské. A latinský biskup Pražský Kosmas nezavrhoval tohoto obcování a této jednoty církevní, sice by byl nedopustil, aby ostatky ruských svatých zůstaly v oltáři, jejž r. 1096 světil. Sázavský latinský letopisec asi po 70 letech nejspíš již nevěděl nic o sv. Borisovi a Glebovi; v předloze své

---

[43]) V Nestorově Letopise, zčeštěném Erbenem 1867, čte se o usmrcení Borisa a Glěba na str. 104—110, o jich přenesení do nového chrámu na Vyšehradě ruském str. 144; při tom přenešení r. 1072 metropolita Kyjevský Jiří (rodem Řek) s počátku »nebyl k nim víry pevné,« ale překonán byl novým zázrakem a uvěřil plně v jich svatost, podobně jako biskup Pražský Němec Hermann r. 1100 v příčině sv. Lidmily. — O umučení i o přenesení Borisa a Glěba píše Pelesz, Gesch. der Union der ruthenischen Kirche mit Rom 1881, I. Bd. pg. 128—130, 190—192; též poznamenává, že také nyní církev rusko-sjednocená slaví památku sv. Borisa a Hleba, a sice podle stvrzení papežského z r. 1720. Na str. 169—181 Pelesz vede přesvědčivý důkaz, že církev ruská až do konce 11. století zůstávala v jednotě s církví římskou, i že odtržení od Říma prováděno v Rusích znenáhla od počátku 12. století (str. 418 - 423). Tyto zjištěné poznatky jsou důležitou pomůckou při vývodech zde předcházejících o vztazích česko-ruských v oněch dávných časích.

přečetl jenom jmeno Gleb; jmeno Boris nepřečetl, a také z paměti nevěděl, jak se jmenoval bratr Glebův; poznamenal ho tedy obecně jen jako tovaryše Glebova. Když takto jest dokázáno, že slovanští mniši Sázavští obcovali s křesťany východními, jest na snadě domněnka, že životopisy českých svatých Václava i Lidmily dostaly se k východním Slovanům nejspíš z kláštera Sázavského, tedy v letech 1033—1096; úcta sv. Václava mohla dostati se k jižním Slovanům též ze Sázavy, ale muselo se to státi časně, ježto ruská památka úcty tohoto světce z roku 1096 (kanon) má na sobě stopy jihoslovanské; po stěhování slovanské legendy z Čech přes Charvátsko zůstala stopa v hlaholském breviáři z roku 1443. Když ve 12. věku v Rusích skládali legendu o svatých mučenicích Borisovi a Glebovi, skladatel učinil v ní zmínku také o sv. Václavovi, jehož konec ovšem jest nemálo podoben osudu oněch ruských světců, jež bratr jejich dal sprovoditi se světa, aby sám se učinil samovládcem. Dle ruského legendisty »bohoblažený Boris vzpomínal na mučení svatého Nikity a na utrpení svatého knížete Václava.« Vostokov soudil z této zmínky, že životopis sv. Václava musel již tehdáž ve 12. století býti v Rusích znám.[44]) Nyní máme v kanoně opsaném r. 1096 důkaz další, že úcta sv. Václava, která předpokládá znalost jeho života, trvala na Rusi již v 11. století. Na vzájem zase, když uprostřed 16. století v Rusích přepisovali větší slovanskou legendu o sv. Václavovi, vložili do ní rovněž srovnání českého bratrovraha Boleslava s ruským bratrovrahem Svatoplukem. —

---

[44]) Viz o tom v Pramenech dějin českých I. str. 130 v poznámce 18. pod čarou. Tamže nad čarou čte se vsuvka o ruském Svatoplukovi, stojící v legendě o sv. Václavu psané v letech 1542 až 1564; v Rumjancevském rukopise té legendy, kterýž jest o něco starší, není té vsuvky.

Staroslovanská legenda o sv. Václavu a latinská legenda Wattenbachova o sv. Lidmile mohou se přijmouti za pramen historický tak dobrý, jako jsou obyčejné lepší kroniky. V nich tedy musíme hledati poučení o skutečném stavu a sběhu věcí, a ony také jsou nám měřítkem k ocenění ostatních pramenů; co v ostatních legendách, starých i nových, i v kronikách pozdějších, protiví se těm hodnověrným zřídlům, musí býti zavrženo; co vedle nich ostojí, ač v nich obsaženo není, z toho vybírá sobě kritika dále, co se hodí k historické potřebě. V tom smyslu dlužno opraviti náhled Büdingerův, jenž jak Gumpolda tak i Vavřince doprosta zavrhuje jakožto pramen historický, a za jediný pramen ku poznání dějin Václavových pokládá dvě staroslovanské legendy o tomto světci.[45])

Objevení legend staroslovanských a Wattenbachovy legendy latinské dává také výstrahu před počestnou, ale přece pochybenou hyperkritikou, ve které si liboval Dobrovský zvláště v pozdějších letech svých. On srovnávaje Gumpolda s pozdějšími legendami, měl za to, že co v těchto nachází se nového, ježto pohřešuje se u Gumpolda, jest vše pouhý pozdější výmysl. Tím jmenovitě ukřivdil Křišťanovi, spisovateli nepovědomého jména, jenž nejspíš v první polovici 14. věku ze starších legend složil latinskou legendu o svatých Cyrillovi, Methodovi, Lidmile a Václavovi; při tom mluvil o své práci tak, jako by to psal Christian (Strachkvas), syn knížete Boleslava I., a to k nařízení sv. Vojtěcha, tedy na sklonku 10. věku. Mluvě takto, mluvil Lži-Křištan nepravdu; ale

---

[45]) Büdinger, Zur Kritik altböhm. Gesch. pg. 23, soudí o Vavřincovi, poněvadž psal jen dle ústního podání a pozdě, so hat die Arbeit für Erkenntniss des Thatsächlichen in Wenzels Geschichte gar keinen Werth. Na str. 30. praví: Als einzige Quellen sind vielmehr die beiden slawischen Biographien des heil. Wenzel zu betrachten (totiž Vostokovská a Preissova).

sic jest v jeho kompilaci více zpráv hodnověrných, nežli se nadál Dobrovský. Jest zajímavo shlednouti příklady na to, kterak Dobrovský se mýlil v úsudcích svých. Nyní když máme legendu o sv. Lidmile, nalezenou Wattenbachem v rukopise 12. věku, víme, že Křišťan tuto legendu měl také před rukama i že ji celou do své kompilace pojal a věrně opsal, vyjma že proměnil nebo přestavil několik slov a na konci vynechal tři rozjímavé věty. Dobrovský nevěda o tomto starším pramenu, a čta u Křišťana, že Lidmila byla usmrcena septima sabbathi die et XVII. Kal. Oct. (v sobotu 15. září), domníval se,[46]) že Křišťan datum XVII. Kal. Oct. vzal z nějakého tuze starého kalendáře, ježto v jednom kodexu někdy Opatovickém z 12. věku Dobrovský našel památku sv. Lidmily poznamenanou při dni 15. září, tedy nikoli při 16. září, jak se slaví[47]);

[46]) Ludmila und Drahomir 45.

[47]) Dobrovskému přihodilo se nedopatření v tom čtení, a krom toho unáhlil se v úsudku, když s Dobnerem (Ann. Haj. III. 546) proti Pubičkovi (II. 187) přijímal za jisté (Ludm. 45), že oslava umučení sv. Lidmily byla z 15. září (ze dne úmrtního) přeložena na 16. září po roce 1245, kdy papež Innocenc IV. nařídil svátek Narození Panny Marie na den 8. září, tak že oktava toho svátku padla na 15. září; aby památka umučení sv. Lidmily nestýkala se s touto oktávou, proto dle mínění Dobnerova a Dobrovského Čechové přeložili si tu památku na 16. září, ač se vědělo, že Lidmila byla usmrcena 15. září. Dobrovský (Ludm. 45) našel i zdánlivý důkaz na starší slavení sv. Lidmily dne 15. září, a sice v kodexu někdy kláštera Opatovického, chovaném v dvor. bibliothece ve Vídni, (Hist. eccl. Nr. L), kdež v měsíci září při dni XVII. kal. (15. září) vedle sv. Nikomeda četl poznamenáno: ff passio s. Ludmile, tedy při tom dni, jak umučení Lidmilino jest udáno (XVII. kal Oct.) v legendě Křišťanově. Pro zajímavost tohoto udaje vyžádal jsem si (1901) ten Opatovický kodex z dvorní knihovny do Prahy; jest to týž kodex (nyní č. 395), ve kterém jsou psány letopisy Hradištsko-Opatovické, tištěné v Pramenech II. 386; byl psán okolo prostředka 12. věku. Tam v kalendáři na listě 23' v měsíci září při dni XVII. Kal. (Octobr.), tedy při dni 15. září, za slovy s. Nicomedis jest prázdné místo, a v tom prázdném místě dosti daleko od slova Nicomedis

a co se týče dne sobotního, domníval se Dobrovský, že Křišťan jej napsal jen libovolně, »poněvadž nikde se nechce objeviti stopa, že by byl měl před sebou paměti nám neznámé«. Nuže, Wattenbach našel takovou starší paměť, a v té legendě stojí totéž datum, septima sabbati die XVII. Kal. Oct., jež tedy Křišťan věrně ze starší té legendy opsal. Také slovanská legenda o sv. Lidmile udává den sobotní jakožto den vraždy Tetínské.

Co Křišťan obšírně vypravuje o šťastných a nešťastných osudech vrahů Lidmiliných, to Dobrovský vyhlásil za »jeho vlastní pouhou a svévolnou smyšlenku;« [48]) a zatím

stojí skutečně psáno: passio sce Ludmile, jak to Dobrovský viděl. Ale před slovem passio nestojí ff, jak Dobrovský vytiskl, ale jest tam komment, písařské znamení skoro na způsob ležatého písmene H, a týž komment jest na konci následujícího řádku při dni XVI. Kal. (= 16. září), kdy se slaví památka sv. Eufemie. Z toho následuje, že přípisek passio sce Ludmile náleží k 16. září, a nikoli k 15. září; Dobrovský nevšiml si, že ten přípisek jest kommentem vázán k dolejšímu řádku. Slova passio sce Ludmile nebyla psána zároveň s ostatním textem kalendáře, nýbrž byla připsána o něco později jakožto doplněk; jsou také psána jiným inkoustem a jinou rukou, než okolní text, snad teprv po roce 1200. Tímto vysvětlením a opravou omylu Dobrovského mizí jediný doklad na to, že by umučení sv. Lidmily bylo se slavilo prvotně 15. září, a udaj kodexu Opatovického dobře čtený srovnává se s udajem breviáře Břevnovského z r. 1194 (v univ. knih. Pr. VI. G. 11), že utrpení sv. Lidmily bylo slaveno již okolo r. 1200 dne 16. září, v týž den, na který se slaví dosud. Tato zjištěná skutečnost není na ujmu hodnověrnosti legend, dle nichž Lidmila byla zavražděna v sobotu 15. září; staloť se to v jednu hodinu na noc dle legendy slovanské (Pram. I. 124), nebo prima vigilia noctis dle legendy Wattenbachovy a Křišťanovy (Pram. I. 141, 208); ježto staří Čechové západ slunce přijímali za počátek dne, mohli dobře památku skutku, který se stal 15. září po západu slunce o nynější 7. nebo až o 9. hodině večerní, potáhnouti k následujícímu dni a slaviti ji 16. září, tak jakž tu věc vyložil již Pubička (II. 188).

[48]) ..»ist seine eigene, platte und muthwillige Erdichtung, die man nur zu überlesen braucht, um das Unwahrscheinliche dieser fabelhaften Erzählung zu fühlen«. Dobrovského Ludmila 58.

celé to vypravování, více kronikářské než legendářské, jest vypsáno z legendy Wattenbachovy, kteráž náleží k legendám nejlepším. Tak naprosto mýlil se Dobrovský!

Křišťan píše, že kníže Václav jednou vypověděl matku svou Drahomiř pryč ze země, poněvadž dělala různice mezi rádci knížecími, po čase však se ctí povolal ji nazpět, jenom nedopouštěl jí více účastniti se ve vládě. Dobrovský tomu nevěřil, poněvadž u Gumpolda nic o tom nestojí, a horšil se při tom na Křišťana, že prý »pouhé výmysly své vydává za skutečnosti«. Podruhé Křišťan zmiňuje se krátce o vypuzení Drahomiře i o jejím zpět přivolání; Dobrovský opět to odsoudil jako přídavek Křišťanův. Ale legenda Vostokovská vypravuje také ten příběh dosti obšírně, jenže vymlouvá Drahomiř ze vší viny, a celou vinu připisuje nesvorným velmožům českým a Václavově mladosti nebo nezkušenosti; Preissova legenda zvěstuje o tom krátce v témž smyslu, a to s doložením, že Václav odehnal matku na Budeč.[49]) Tedy nikoli ven ze země nebyla vypuzena Drahomiř, ale byla vypovězena ode dvora knížecího na hrad Budeč; Křišťan v této podrobnosti byl nedobře zpraven, anebo špatně rozuměl svému pramenu, ale nikterak sám nevymyslil sobě příběh o dočasném vypuzení Drahomiře, nýbrž musel jej vážiti z nějakého staršího pramene, jenž nám nyní povědom není.

Též se nelíbilo Dobrovskému to místo, kdež Křišťan popisuje útok Boleslavův na Václava a zápas mezi nimi, že Václav Boleslava »popadl, a jak někteří vypravují, k nohám svým porazil«. Dobrovský táže se nedověřivě: »Kdo jsou asi ti, kteří to vypravovali? Ani legenda D (Crescente fide, hlavně výtah z Gumpolda) nic o tom

[49]) Viz u Křišťana v Pramenech děj. č. I. 210 - 211, 219, slovanské legendy tamže 125, 129. Dobrovského Ludmila 59, Wenzel 80. Dalimil kap. 27 vypravuje něco podobného, že Václav dospěv k letům, uchopil se vlády a odbyl Drahomiř řka: »Matko, sediž na svém věně.«

neví«. Jest pravda, Gumpold o tom nic nenapsal, a rovněž leckterý vypisovač z něho nic o tom nevěděl. Ale Vavřinec Montekassinský o tom věděl, a napsal, když Boleslav poprvé udeřil mečem po Václavovi, že Václav »jej mocně k nohám svým porazil«; a rovněž v legendě Vostokovské Václav, když jej Boleslav udeřil mečem po hlavě, »uchopiv ho, povrhl jej a stál nad ním«.[50]) Toť zajisté jest shoda znamenitá mezi třemi prameny od sebe tak vzdálenými. Křišťan buďto měl tu zprávu z ústního podání, tak že by jeho slovům: »jak někteří vypravují«, mělo se rozuměti doslovně, anebo měl o tom před rukama jiný psaný pramen, jehož dosud neznáme; neboť kdyby Křišťan byl měl legendu Vostokovskou, třeba v jiné řeči, byl by z ní nepochybně vypsal mnohem více; Vavřincova pak legenda byla v Čechách nejspíš neznáma.

Též se zmínil Křišťan, že mrtvé tělo Václavovo bylo pochováno od některých věrných z nařízení matčina. Tato zpráva, nemálo důležitá k objasnění vzájemného poměru mezi Drahomiří a Václavem při jeho smrti, nenachází se u Gumpolda; pročež Dobrovský měl to za domněnku Křišťanovu, že by Drahomiř byla řídila pohřeb Václavův; Křišťan prý to napsal zcela libovolně. Avšak v legendě Vostokovské líčí se podrobně a tklivě, kterak Drahomiř uslyševši, »že zabit jest její syn, přiběhla a hledala ho; a uzřevši jej, padla k srdci jeho, a plačíc sbírala údy těla jeho, syna svého«, i činila přípravy ku pohřbu; ale pohřbu se nedočkala na místě, neboť musela prchnouti z Boleslavě, aby i ona nebyla zabita od špatných rádců Boleslavových.[51]) Tato situace, vylíčená od zjevného přítele Drahomiřina, zcela se hodí ku kratinké zmínce Křišťanově, že Václav byl pochován od některých věrných z nařízení

[50]) Křišťan v Pram. I. 219 (substernens); Vavřinec tamže 177 (substravit); legenda slovanská 132; Dobrovského Wenzel 97.

[51]) Křišťan v Pram. I. 219; slovanská legenda tamže 132—133; Dobrovského Ludmila 60, Wenzel 99.

matčina. Krátká tato zmínka opět jest ohlasem ústního podání anebo písemného pramene nám nyní neznámého,[52]) a to ohlasem velmi pamětihodným, ba podivuhodným u spisovatele v první polovici 14. věku, jenž jinde vypisoval z Gumpolda a jemu věřil, tak že po jeho způsobu i sám mluví o Drahomiři co nejhůř, nazývaje ji nevěřící (genitrix perfida) a příčinou vší nešlechetnosti. Svědectví Křišťanovo o Drahomiři, že dala pochovati zavražděného syna svého, jest památné také proto, že bylo napsáno v době, kdy již Čechové počali hnusný obraz Drahomiře namalovaný Gumpoldem doplňovati báchorkou, jakoby ona byla dala podnět k zabití svého syna!

Dobrovský když odsuzuje vše za smyšlenku, co nachází se u Křišťana a nenachází se u Gumpolda nebo v jiných pramenech starších, byl na omylu velmi hrubém. Omyl ten jest nyní patrný, když našly se starší prameny, o kterých Dobrovský nevěděl. To by mělo sloužiti k výstraze. Omyl, do kterého náš výtečný kritik upadl, nabádá

[52] K vytčeným zde shodám mezi Křišťanem a legendami slovanskými o věcech, o kterých starší latinské legendy nic nevědí, dlužno připojiti také to, že slovanské legendy udávají jmena tří bojarů českých, kteří zabili Václava, ale latinské legendy nám povědomé neznají jmen vrahů, až teprv na počátku 14. století Dalemil uvádí dvě jmena oněm podobná. Legenda Vostokovská v rukopise Rumjancevském je jmenuje Čьsta, Tira, Gněvysa, v rukopise pozdějším Tista, Tira, Gněvьka; legenda Preissova v rozdílných rukopisech má Tista, Tira (Tir), Gněvysa. U Dalimila jmenuje se v rukopise nejstarším Hněza, v jiných Hněvisa, v Lobkovickém z počátku 15. věku Štyrsa i Hněvisa, v Pelcelovském okolo r. 1450 Hněvsa. Odtud přijal Hájek jmena Štyrsa a Hněvsa. Jsou sice rozdíly v těch jmenech, vzniklé nedbalostí písařů, ale přece jest patrno, že to jsou jen varianty jmen stejných nebo aspoň podobných. Také to vede k úsudku, že Dalimil musil míti ku pomoci nějaký pramen písemný, jenž se nám nezachoval, (neboť nepodobá se, že by ze slovanských legend byl přijal tak málo, kdyby je byl znal), anebo nějaký zpěv nebo jiné podání ústní jež se v tom srovnávalo s legendami slovanskými.

vůbec k opatrnosti, abychom zlehka neodsuzovali pozdních pověstí a zpráv, nemáme-li k tomu jiné příčiny, než že sami dosud nevíme, odkud se jich ten pozdější spisovatel dověděl. Širší dolíčení toho nenáleží sem, ač bylo by velice záslužné, kdyby legendy nyní nám povědomé znova vesměs probádaly se týmž srovnavacím spůsobem, kterého užil Dobrovský.

Kterak nevědomost a darmomluvnost Gumpoldova byla po dlouhé věky pramenem křivých představ o důležitých a zajímavých otázkách české historie, toho stůjž zde jeden vedlejší příklad. Gumpold líčí Drahomiř zcela určitě jakožto pohanku a pronásledovnici náboženství křesťanského; to přešlo netoliko do všech legend podle jeho spisu dělaných, ale i sám Cosmas a pozdější kronikáři všichni dali se tím svésti, aby prohlašovali manželku Vratislava, zbožného zakladatele kostela sv. Jiří, snachu světice Lidmily a matku sv. Václava, za pohanku! Ve 14. století pak dokonce vybájili, že Drahomiř byla hlavní příčinou zabití Václava, a zároveň také hned vynašli na Hradčanech místo, kde Drahomiř se propadla do země.[58]) A přece jsou to vše nespravedlivé smyšlenky.

---

[58]) Že by Drahomiř byla Václavovi připravila smrt a že propadla se do země, o těch dvou báchorkách ještě Křišťan nic nevěděl, jakž vidno netoliko z jeho mlčení o nich, ale i z jeho výroků o Drahomiři, že z jejího nařízení byl Václav pohřben, a že ona »mnoho protivenství zkusila, jmenovitě zavraždění syna svého skrze syna mladšího« (Pram. I. 211, 219). Poprvé se vyskytují ony dvě báchorky v legendě, kterou okolo r. 1350 napsal náš král Karel, a sice latinsky. Text jeho legendy byl pojat do kroniky Pulkavovy a s ní tištěn naposledy v Pramenech dějin českých V. 18–20, v českém překladě tamže str. 223–225; jiný ještě starší český překlad legendy Karlovy tištěn ve Výboru z liter. české I. 314—322, pak ve Spisích císaře Karla IV. vydaných 1878 Maticí Českou str. 111–118. Místo, o něž jde, nachází se ku konci legendy a zní v starém překladě takto: »V těch také časiech ta přezlá svaté víry nenávistnice Drahomiř pohanka, mátě sv. Václava, všech nevěrných mater zlostný příklad, jež svej sě krvi protiviec, svatého Václava svého

Legendista Vavřinec Monte-Cassinský, jenž nevěděl o legendě Gumpoldově, jmenuje manželku Vratislavovu »bohulibou« (Deo digna); ale na jeho svědectví, kdyby bylo samotné, ovšem nebylo by lze klásti velké váhy: jisté jest,

---

syna smrt byla zjednala, proto božím přepuštěním před Pražským hradem jako ona prokletá města Dathan a Abyron sě jest propadla; a ta propast jest zřejmě všem známa až do dnešního dne.« Odkud Karel toto vypravování vzal, není povědomo; pokud se týče propadení Drahomiřina, musila to býti tehdáž (okolo 1350) již hotová pověst v lidu, když se také ukazovalo místo, kde se to stalo; v lat. textě u Pulkavy jest to místo lépe určeno: že »Drahomiř pozřena byla zemí na veřejné silnici před hradem Pražským k západní straně, jakož stopy v zemi spatřují se do dnešního dne.« Hájek (k roku 924) věděl o tom propadení již mnohem více, též že ta jáma byla potom za dlouhý čas plotem opletena. Dubravius lib. 5 tomu věřil, ale zpravuje nás upřímně, že tam již (t. j. okolo 1550) není žádná jáma: quare locum eum etiamnum, ut execratum funestumque, declinant viatores, .. quamquam terra eodem loci in statum pristinum cohaeserit. Ale podobá se, že později na tom místě, kam pověst kladla propadení Drahomiřino, bývala jáma v zemi schválně obnovována, a to nákladem obce Hradčanské; jestit v knize archivu města Prahy č. 123 na 22. listě od konce poznamenáno k roku 1617: »Jozefovi havíři od vyrumování, kde se propadla Drahomíra, 18 grošů míš.« Záznam tento stojí v účtech konšelů Hradčanských o výdajích, kteréž šly tehdáž namnoze na dlažení a na stavby. (Za výpis o tom děkuji příteli svému prof. Z. Winterovi.) — Hájek vybájil schválně také kostel sv. Matouše na Hradčanech, před kterým prý Drahomiř se propadla. Jako Beckovský v Poselkyni 175, tak i Redel, Das sehenswürdige Prag pg. 289, mínili, že ten kostel byl zbořen v bouři husitské; Redel zvěstuje, že hr. Černín na témž místě dal vystavěti opět kostelík sv. Matouše, a že tam, kde Drahomíra se propadla, stojí kamenný sloup nebo tlustý pilíř s vysvětlujícími nápisy a s malbou. Dle Ekerta, Posvátná místa II. 330, byl kostelík sv. Matouše před Černínským palácem (nynější kasárnou) vystaven r. 1737, pak r. 1784 zrušen a 1791 zbořen. Dobrovský (Ludmila und Drahomir pg. 61) si pochvaluje, že onen zděný sloup byl 12. listopadu 1784 odstraněn, prý ke cti historické kritiky. (?) Za mé paměti stál vždy a stojí před klášterem kapucínským na prostranství mezi Černínskou kasárnou a lorettou dřevěný kříž, jenž dle vypravování stařen označuje místo, kde Drahomíra se propadla.

že by ten mnich byl umírnil té veliké chvály, kdyby byl věděl o zavraždění Lidmily.

Větší váhu má již svědectví slovanské legendy o přenesení sv. Václava, kteráž se počíná slovy: »Byl kníže v Čechách spravedlivý, jmenem Václav, narodiv se z rodičů křesťanských, otce Vratislava a mateře Drahomiře«. Aspoň tolik jest jisté, že skladatel té legendy nic neslyšel o tom, že by Drahomiř byla zůstala pohankou. Totéž platí o skladateli slovanské legendy o sv. Lidmile, kterýž usmrcení sv. Lidmily určitě klade za vinu matce Václavově, a jemuž tedy pohanství Drahomiřino by se bylo dobře hodilo k vysvětlení té vraždy; ale on žádným slovem nenaráží na nějaký rozdíl ve víře.

Nejdůležitější jest, že legenda Wattenbachova, jinak dosti mluvná, netoliko nic neví o pohanství Drahomiřině, ač bylo by se jí rovněž hodilo, nýbrž i vypravuje, že Drahomiř po utracení Lidmily dala na Tetíně vystavěti kostel sv. Michala. Toho neudělá žádná pohanka a pronásledovnice náboženství křesťanského! A ve větší staroslovanské legendě čteme, když Václav poznal svoji chybu a matku z jejího vyhnanství přivedl opět do domu svého, že plakal kajicně, »a tak ctil matku svou; ona pak radovala se víře syna svého a milosti, již prokazoval«: malomocné krmil, sirotkům nedal ubližovati atd.; jinými slovy: Drahomiř radovala se z horlivé víry syna svého a z křesťanských skutků Václavových. Jest tedy jisto, že Drahomiř byla křesťankou; a ze staroslovanské legendy také víme, že netoliko nebyla vinna smrtí Václavovou, nýbrž že i jí samé šlo při tom o život.

Hájek v 16. století, nemaje dosti na svatováclavských báchorkách Gumpolda a jeho vypisovačů, rozhojnil je krom jiných smyšlenek také tím, že prý Boleslav vlastnoručně probodl bratra; čemuž odporují všechny předhájkovské spisy, i Gumpold sám; ale malíři od časů Hájkových, vyjma Skretu, přece dávali přednost jeho výmyslu, a Du-

bravius hned ještě zdokonalil novinu Hájkovu v ten způsob, že prý Boleslav mečem zabil Václava, trpělivě přijímajícího ránu.

Vymyšlený rozbroj mezi stranami křesťanskou a pohanskou rostl v legendách a kronikách během věků jako lavina. Gumpold ten rozbroj toliko naznačuje v řeči, kterou dává Václavovi mluviti ke shromážděným šlechticům a přátelům; Václav jim vytýká mimo jiné, že oni se liší od něho věrou, a že jejich šepty strojí spiknutí proti němu. V jiné řeči Václav u Gumpolda praví o své matce, že jest pohankou rodem i nešlechetností činů. Krom toho Gumpold oživil své vypravování dvojím stěhováním kněží křesťanských: Drahomiř prý je vyhnala, Václav je opět přivolal zpět. Z těchto pokynů vypisovači z Gumpolda sestrojili si názor, že nenávist pohanská proti křesťanům byla pohnutkou ke zločinům, jež byly spáchány na Tetíně a v Boleslavi, i že z též pohnutky vznikaly boje a války mezi pohany a křesťany v Čechách. Dalimil vyrýmoval jednu takovou válku za vládaření Drahomiřina. Ale nejvíc nadělal jich Hájek. Dle něho bylo nejhůře r. 919, kdy Drahomiř udělala ukrutného pohana Palhoje rychtářem Pražským, kterýž k jejímu rozkazu svedl dvě bitvy s křesťany v Praze, až i sám byl zabit. Po třetí prý Drahomiř r. 924 přísahala bohům, že dá všechny křesťany povražditi, i syna svého Václava; ale sešlo z toho tehdáž, poněvadž se potom propadla. Také Boleslavovi dává Hájek pokračovati v politice protikřesťanské; r. 941 byla prý opět svedena bitva v Praze mezi pohany a křesťany. Hájek také při každé té bitvě spočítal, kolik lidí padlo na jedné i na druhé straně, a podal k nim také dva obrazy. To vše jsou pouhé smyšlenky.

— — — —

O povaze sv. Václava.

Naznačivše takto různou cenu i necenu rozdílných pramenů, přistoupíme konečně ku přetřesu povahy Václavovy. Krom historických skutků mohou nám při tom býti vodítkem toliko ty nejstarší legendy, které vznikly na půdě domácí, totiž Wattenbachova o sv. Lidmile a Vostokovská o sv. Václavu. Z ostatních legend vytěžíme poměrně málo: slovanské jsou příliš málomluvné, a mnohomluvný Gumpold právě tam, kde zúmysla vyličuje povahu Václavovu, nezasluhuje víry; spíš můžeme věřiti jemu i předělavačům jeho legendy tam, kde vypravují o skutcích a událostech, na kterých méně záleží při dokazování svatosti; ale i tu bývá nesnadno rozeznati smyšlenku od pravdy, a jen srovnání jedné zprávy s druhou a analogie poskytují při tom některou pomoc, ovšem zase nikoli zcela bezpečnou.

V legendě Wattenbachově ani v legendě Vostokovské není žádné zmínky o tom, že by byl v Čechách trval zápas mezi pohany a křesťany, a že by rozdíl v náboženství byl vedl k zavraždění sv. Lidmily a sv. Václava. Co toho se čte u Gumpolda a co takového z něho odvodili jeho vypisovači, to vše zavrhujeme podle pravidla již odůvodněného (str. 41). Pokud se týče sv. Lidmily, legenda Wattenbachova nevypisuje celý její život, než jen umučení; tím se snad stalo, že nevysvětluje zřejmě, proč dala Drahomíř svou tchyni zavražditi; přece však pohnutky

toho zločinu jsou v té legendě poněkud naznačeny, tu kdež po jeho vykonání se vypravuje, že velmoži Tunna a Gomon, jež Drahomiř poslala na Tetín k zahubení tchyně, »mínili obohatiti se na vždy«; velitelka pak jejich »osvojila si všecky svrchky tchyně své, i počala panovati s ukrutníky řečenými, obohacujíc je a příbuzné jejich i čeleď znamenitým bohatstvím zlata a stříbra i vzácným drahocenným šatstvem; i vládli v celé zemi České jako vznešení vévodové, avšak nikoli z Boha«. Soudíme: čím kdo užil zločinu vykonaného, k tomu cíli účastnil se jeho; užitek u obou vrahů i u Drahomiře záležel v obohacení sebe a v provozování vlády v zemi. O Drahomiři jest to lépe vysloveno v legendě Menkenově,[54]) kdež se vykládá, že kněžna Drahomiř se poradila se zlými rádci svými a počala nenáviděti tchyni svou, říkajíc: »Proč mi má býti jako paní? Utratím ji, a budu dědičkou všeho majetku jejího, a budu vládnouti svobodně«. Lidmila porozuměvši úmyslu Drahomiřinu, pravila k ní: »Já panovati nechci, a nechci míti nižádnou částečku moci tvé«. I odešla Lidmila z hradu Pražského na hrad Tetín. To vše dobře ostojí vedle legendy Wattenbachovy, též vedle slovanské legendy o sv. Lidmile, kteráž dí krátce, že matka Václavova počala zle smýšleti o své tchyni a hleděla ji zahubiti; čemuž porozuměvši Lidmila, odešla na hrad Tetín. Tedy vládychtivost a sobectví vedly k zločinu Drahomiř, kteráž na místě nezletilého Václava chtěla panovati sama s vyloučením vlivu Lidmilina. Valná část viny při zločinu Drahomiřině padá na Tunnu a Gomona, kteří dle legendy Wattenbachovy byly netoliko vykonavateli vůle kněžniny, ale i jejími rádci, ba spoluvládaři. Dosvědčeno není, ale jest možné, že mezi Drahomiří a Lidmilou byly i neshody o některé záležitosti vládní, jak a v kterém směru by se

[54]) Menkenova legenda se počíná slovy: Fuit in provincia Boemorum; pochází snad z druhé polovice 12. věku, a jest posledně tištěna v Pramenech dějin českých I 144—145.

měly říditi za nezletilosti Václavovy; neshody mohly sice pocházeti také z drobných žárlivostí a pohnutek třeba malicherných, jež nezřídka vedou velké slovo mezi tchyní a snachou; ale mohly se také zakládati na zásadách vyšších, na rozdílných snahách politických nebo církevních. Drahomiř sice byla též víry, jako Lidmila, obě byly křesťanky; pokud se týče skutků neboli praxe křesťanské, Lidmila byla patrně lepší křesťankou než Drahomiř, a rozdílná praxis nejspíš vycházela z rozdílné theorie, z rozdílných náhledů, které se snad potýkaly při tom ženském řízení věcí světských i církevních. Tak nějak vysvětloval si vraždu Tetínskou Gumpold, když uváděl Václava prorokujícího ze snu, že bába jeho »pro vyznávání jmena a víry křesťanské podstoupí ukrutné umučení těla od zbraní nešlechetníků«.

K podobným výsledkům vede vyhledávání pohnutek, z kterých byl Václav připraven o život. Hlavní zpráva o té truchlohře, legenda Vostokovská, nevyslovuje se zřejmě o pohnutkách, než jen obecně žaluje na rozbujnělé muže české, tak že povstali jedni proti druhým a strojili pikle, popouzejíce napřed Václava proti matce, potom Boleslava proti Václavovi; vysvětluje to také působením ďáblovým, jakož zhusta se děje v legendách při vypravování zlých skutků Krátká legenda Preissova rovněž dává vinu zlým šlechtickým rádcům Boleslavovým, ale naznačuje určitěji účel spiknutí, tu kdež zluradí bojaři mluví k Boleslavovi: »My tobě přejeme, a tebe více než jeho chceme«. Tedy účelem byla předčasná změna na trůně, ze kteréž zlí rádcové mínili těžiti pro sebe, jakož učí analogie ve všech podobných převratech. S kratší legendou slovanskou shoduje se Gumpold, a zasluhuje tedy víry v tomto kuse; ten na dvou místech (kap. 15, 17) vysvětluje bratrovraždu tím, že Boleslav dychtil uchopiti se vlády na místě bratrově, buď si to již způsobem jakýmkoli; proto strojil pikle proti životu bratrovu, při čemž slu-

žebníci Boleslavovi byli jemu nápomocni. Tu tedy jest dokonalá shoda mezi slovanskými legendami a Gumpoldem, jenže tento mluví určitěji. Kosmas rovněž dí určitě, že Boleslav zamýšlel zavražditi bratra, »aby obdržel panství v zemi«. Také Vavřineç Montekassinský přičítá Boleslavovi tu pohnutku, že obdržev malý úděl od bratra, chtěl dosíci moci vyšší, královské (Vavřinec jmenuje Václava králem); špatným rádcům Boleslavovým připisuje zvláštní pohnutky nebo záminky; mluvili prý proti Václavovi, že nechtějí míti takového krále, který z jakési malátnosti nedává zákonům průchodu a neodsuzuje skoro nikoho na smrt; též prý zanevřeli na Václava proto, že zanedbával strojiti výroční hody, k jakým otec jeho o svých narozeninách zvával velmože, kdežto Václav prý raději pomáhal chudým; i mluvili prý špatní ti lidé k Boleslavovi: »Náš král (t. j. Václav) stížen jsa jakous chorobou mysli, vede raději život mnišský nežli králů důstojný, odstrkuje tebe, námi velmoži pohrdá; pročež uradili jsme se jednosvorně, vyvoliti tebe za krále«.

Že ti, kdož radili Boleslavovi, aby bratrovraždou skrátil si cestu k trůnu, uváděli nějaké důvody, rozumí se samo sebou; nesnadno však jest rozhodnouti, měl-li Vavřinec ty důvody, jež vyčítá, ze spolehlivé tradice či z domyslu svého nebo cizího. Pravdě nepodobného v tom není nic, že rádcové Boleslavovi tak mluviti mohli; mluvili-li skutečně tak, není tím však nikterak zjištěno, že mluvili pravdu, ba najisto můžeme souditi, že v jejich žalobách bylo mnoho nadsázky vedle větších nebo menších kousků pravdy. Tak bývá v takových případech vždy. Pročež měl-li Vavřinec to vypravování z pramene dobrého, přece nesmíme bráti za celou a pouhou pravdu to, čím zlí rádcové odůvodňovali a omlouvali svou zločinnou radu. Možná sice dost, že Václav skutečně zanedbával strojiti šlechtě občasné hody, jakéž knížata Čeští a Polští ve století 10. a 11. dávati měli obyčej, při čemž i oděvy a jiné dary rozdávali a štědrostí svou získávali si chválu a oblibu; ta příčina nespokojenosti

s Václavem skutečně docela se hodí do toho věku; zmiňuje se o ní také Gumpold, ale zmodrchal ji s obětmi a modlami pohanskými. Že Václav v odsuzování zločinců byl mírnější, než obyčej doby žádal, může se také připustiti jakožto věc pravdě podobná. Že byl Václav nábožnější v srdci, než Boleslav, a že jeho skutky lépe srovnávaly se s věrou, než u Boleslava, o tom nelze pochybovati. Velká zbožnost Václavova mohla býti protimyslnou lidem méně pobožným; a špatní lidé, jakými musili býti našeptavači Boleslavovi, mohli snadno řádný a pobožný život Václavův nadsázkou pojmenovati životem mnišským. To se mohlo státi od nich; také však mohl teprva Vavřinec to přirovnání si vymysliti, tak jako již dříve první předělavač legendy Gumpoldovy připadl na totéž přirovnání a týmž dramatickým způsobem dal rádcům Boleslavovým tupiti Václava slovy: »Jest pokažen od duchovních, a jest mnich«.[55]) To všechno však dokonce není žádným důkazem, že by Václav opravdu byl býval pokažen od kněží a že by byl žil jako mnich.

Václav byl netoliko oplakáván od matky a přátel svých, ale i veškeren národ, jak praví legenda Vostokovská, velmi truchlil pro něho. Nad to byl hned ctěn jako mučenník

[55]) Legenda Crescente fide v Pramenech I 185: perversus est a clericis, et est monachus. Vavřincovy zprávy o pohnutkách k zavraždění knížete Václava čtou se v Pram. I. 173—174; co Gumpold tamže 151 mluví o obětních hodokvasích Václavem zamítaných, to nábývá teprv smyslu, odmyslíme-li si od toho vybájené pohanské svatyně, oltáře a modly, a srovnáme-li to s prostou a hodnověrnou zprávou Vavřincovou o obvyklých hodech. Jaká důležitost připisovala se tehdáž knížecím hostinám u Slovanů, vysvítá nejlépe z vypravování Martina Galla I. 13, 14, 15 u Bielowského Monum. I. 408—410. Kratší zmínky o hodokvasích dávaných Českým knížetem Břetislavem II r. 1092 v Praze a 1099 v Žatci jsou u Kosmy v Pram. II. 136, 143. Na tento zvyk u knížat Českých a Polských upozornil Tomek v Děj. Pražském I.[2] 46, H. Jireček ve Slovanském Právě I. 131. Kterak valné hodování a štědrost náležely tehdáž k slovanskému ideálu knížete, vylíčil dle Galla a ruských pramenů Uspenskij, Первыя славянскія монархіи на сѣверозападѣ, v Petrohradě 1872, str. 263—264.

a tím jmenem jmenován. Čím liší se jeho smrt od pouhé politické vraždy? Tou otázkou zabýval se již skladatel krátkého kázaní na den sv. Václava, které se zachovalo v tak zvaném homiliáři biskupa Pražského z 12. věku; zmíniv se o skutcích dobročinnosti a pokory ve smyslu Gumpolda a jeho vypisovačů, pokračuje takto: »Tedy bratr jeho, bídný Boleslav, závidě těmto dobrým skutkům (his operibus bonis invidens), byv naveden radou zlých lidí, ba sveden vnuknutím ďábelským, mečem jej zabil. Nedomnívejte se však, bratří, že by tento světec pro ránu obdrženou od bratra byl si u Boha vysloužil milost svatosti; nýbrž pro ony dobré skutky, jež dříve činil, byl korunován od Boha... Tento svatý mučenník Václav z milosti boží byl velice dobrý, ale učiněn jest lepší, poněvadž pro lásku ku Kristu prolil svou krev«.[56]) V tom máme vlastně dvojí rozdílnou odpověď na otázku, proč Václav jest svatým mučenníkem; napřed kazatel udává příčinu tu, že Václav konal za živa dobré skutky, podruhé pak, že zemřel pro lásku ku Kristu. Druhé toto vysvětlení lépe než první srovnává se s naukou církve, že mučenníka nedělá umučení samo, ale příčina jeho, a že mučenníkem jest ten, kdo zemřel buďto pro víru anebo pro skutky své pocházející z víry. U Václava neplatí případ první, ježto vrahové jeho byli také křesťané a pro víru ho nezabili; ale platí případ druhý, poněvadž Václav horlivě konal skutky věrou požadované, z nichž některé nelíbily se jeho nepřátelům, a tito vzali si je za příčinu k jeho zabití, kterýmž Boleslav měl se dostati na trůn.

Vždy však jest potřebí míti na paměti, že vraždy Tetínská a Boleslavská nenáležejí k *žádnému zápasu mezi pohanstvím a křesťanstvím*, neboť ve vysokých třídách národa Českého, ve kterých a od kterých ty zločiny byly spáchány, nebylo již tehdáž žádné strany pohan-

[56]) Hecht, Das Homiliar des Bischofs von Prag, 1863, pg. 58 až 59. Zdá se, že to kázaní složil Čech, neboť užil slova *dis*cogitare ve smyslu *roz*mysliti si.

ské, nebylo tu nikde zásadného odporu proti náboženství křesťanskému, nýbrž všichni byli již pokřtěni a vyznávali víru křesťanskou, třeba že rozdílné osoby spravovaly se tou věrou v životě a ve skutcích svých měrou velmi nestejnou. Zejmena co se týče sv. Václava, žádná starší legenda anebo kronika nevysvětluje jeho zavraždění z rozdílnosti v náboženství, že by to byl útok se strany pohanské na víru křesťanskou. Žádná legenda ani kronika nejmenuje Boleslava pohanem. Toliko z Gumpoldovy jalové deklamace o domnělém pohanství Drahomiřině vznikalo během času takořka podezření, že snad Boleslav nakazil se pohanstvím od mateře své; proto Karel ve své legendě praví, že Drahomiř často podněcovala Boleslava k obřadům pohanským; proto Hájek vymyslil náboženské války jak za vládaření Drahomiřina tak i za panování Boleslavova, kdež pohané s přivolením knížete dorážejí na křesťany. Ale v starších legendách ani kronikách nikde nic nestojí o pohanství Boleslavově, ba ani Hájek neodvážil se nazvati Boleslava pohanem, ano jmenuje jej výslovně křesťanem (k r. 942); věděltě, že v kronice Kosmově jest řeč o tom, kterak Boleslav pečoval o vysvěcení kostela sv. Víta, i že svého syna Strachkvasa ustanovil ke stavu duchovnímu, dcera Mláda že šla do Říma a stala se jeptiškou atd., což všechno nesrovnávalo by se s pohanstvím.

Nebylo tedy dvojího rozdílného náboženství v knížecí rodině a v kruzích jí blízkých, a nebylo žádného krvavého zápasu o náboženství. Jen jedna zpráva mohla by v tom másti; týká se pronásledování stoupenců Václavových po smrti Václavově, mezi nimiž byli také kněží. Legenda Vostokovská vypravuje o tom hned po zavraždění Václava, že »zabili v tom hradě (v Boleslavi) s ním Mstinu jediného, a na jiné muže šli ku Praze, jedny zbili, a druzí se rozběhli po zemích; a jeho mládence (pažata) zbili; a boží sluhy oloupivše, vyhnali je ze země, a ženy jejich vdali

za jiné muže, a všechnu ďábelskou choutku vykonali, zabivše pána svého«. Chtěli také hned jíti na Drahomiř, ale Boleslav je zdržel, a ona zatím utekla. Co podobného s nadsázkami vypravuje Gumpold (kap. 20), z toho zasluhuje víry jen tolik, co se snese s legendou slovanskou: krutost Boleslavova obrátila se proti »duchovním, přátelům a důvěrným služebníkům« zavražděného knížete; ale že by je byl nový kníže všechny k smrti odsoudil, to dlužno zavrhnouti. Podivena však nejspíš opravdu stihl později osud takový, že Boleslav dal ho oběsiti. Kněží tedy nebyli vyhnáni za příčinou náboženství, nýbrž byli pronásledováni tak jako světské osoby proto, že náleželi k družině a straně Václavově; nebyla to reakce proti křesťanství, neboť Boleslav dle legendy Vostokovské hned zase povolal kněze Pavla, »aby modlitbu konal nad ním«, totiž nad zabitým Václavem, i pochovali jeho tělo. Táž slovanská legenda jmenuje také jiného kněze, Krastěje, kterýž vzal rozsekané tělo Václavovo před kostelem a pokryl je prostěradlem; ten nejspíš náležel ku pronásledovaným kněžím strany Václavovy, ježto ne on, ale kněz Pavel konal modlitby a obřady pohřební, byv k tomu povolán od knížete.

Když zmizí náboženský rozpor, vybásněný Gumpoldem a jeho pokračovateli mezi Václavem a okolím, neztrácí se tím nikterak zbožnost Václavova. Zbožným Václav zajisté byl, upřímně, vnitřně i zevnitřně, ale na jinačí způsob, nežli o něm vybájili cizí a pozdní legendisté, podkládajíce knížeti svůj mnišský ideál. Také legendy slovanské hlásají Václavovy skutky dobročinné a jiné cnosti, které sluší jednomu každému křesťanu: byl pobožný, jakož ukazuje jednání před samou smrtí, kdež probudiv se časně z rána, děkoval Bohu, že mu dal dočkati se dne, i šel na jitřní bohoslužbu; ctil matku svou, a když jí ublížil, sveden byv od špatných rádců, aby ji vypověděl na Budeč, brzy poznal svou chybu, kál se z ní s pláčem a přivedl matku opět uctivě do domu svého. O dobročinnosti jeho čteme

v legendě Vostokovské: »A netoliko knihám rozuměl, ale i víru plně, všem chudým dobře činil, lačné krmil, nahé odíval, pocestné přijímal a dobrý pokoj jim činil.«

Václav byl však netoliko obecným křesťanem, ale i křesťanským knížetem, kterémuž víra křesťanská ukládala obzvláštní povinnosti a dávala obzvláštní rady, kterých obecný křesťan plniti nemůže. Povinnosti křesťanského knížete v tehdejších časích, kdy národ český namnoze ještě jen povrchně byl obrácen na víru, tvořily veledůležitou částku povinností dobrého knížete českého vůbec. Neboť pracovati k upevnění křesťanství bylo zároveň odnímati Němcům záminku, aby se o to pokusili mečem na ten způsob, který se jim podařil u Slovanů polabských vyhubením jich. Dobrý kníže nacházel v těchto křesťanských povinnostech veliké ano nevyvažitelné pole činnosti; kdyby byl sebe horlivější býval, zůstalo po něm práce na staletí; tu mohl Václav po knížetsku osvědčovati svou zbožnost, aniž potřeboval bráti útočiště k titěrnostem a hračkám, kterým dobře se může oddati pobožný soukromník, ale kterými kdyby se zaneprazňoval kníže, byl by špatným knížetem, — zrovna tak, jakoby by byl špatným stavitelem, kdo by vozil hlínu na kolečku anebo sbíral třísky po tesařích. Tehdáž bylo potřebí stavěti kostely, přivolávati kněze z cizích křesťanských zemí, zřizovati zde školy k vychování domácích kněží, opatřovati ústavy církevní potřebnými důchody, starati se o neodvislost církevní od Němec zřízením českého arcibiskupství nebo aspoň biskupství, pracovati k tomu, aby zákony a obyčeje zemské i pohanské mravy lidu uvedly se ve srovnalost s předpisy církevními a j. v. To byly povinnosti knížete zbožného a zároveň knížete řádného. Že bylo nesnadno založiti kostely a ústavy církevní v dostatečném počtu, uzná každý, kdo pomní, že to trvalo vlastně 500 let, nežli v Čechách po té stránce bylo všem potřebám dosti učiněno. Ale proměniti staré pohanské zákony, obyčeje

a mravy ve způsob od církve předpisovaný, to byl úkol ještě těžší. Považme, že jestě 60 let po smrtí Václavově biskup Vojtěch opouštěl raději svou diecesi a vlasť mezi jiným proto, že zvláště ve vyšších třídách národa českého nemohl toho docíliti, aby byly řádně zachovávány církevní zákony o manželství, jmenovitě o jednoženství a o příbuzenských překážkách manželství. Sto let po smrti Václavově biskup Pražský Šebíř a kníže Břetislav užili zbožného rozechvění a roztoužení Čechův přítomných u hrobu sv. Vojtěcha ve Hnězdně, aby dosáhli svolení k vydání přísných zákonů proti těm neřestem, kterými předkové jejich hněvali biskupa Vojtěcha. A ještě přes půldruhého sta let po smrti Václavově kníže Břetislav II. s novým sněmovním svolením zapovídal nekřesťanské spůsoby při pochovávání mrtvých, uctívání studánek, ohňů, kamenů, stromů a hájů i jiné některé zbytky pohanských obyčejů. Boj proti zbytkům pohanství v obyčejích a pověrách byl obzvlášť dlouhý; ve 14. věku ze synod Pražských vycházely zákazy proti nim, a vlastně úkol církve v té stránce ani dnes není ještě dokonán. Ovšem houževnaté zachovávání pohanských obyčejů a pověr nemá býti hned na roveň stavěno uvědomělému odporu proti křesťanství. Jako nyní člověk pověrečný pokládá sám sebe za lepšího křesťana, nežli jsou jiní nepověreční lidé: tak nepochybně v 10. a 11. věku, kdy zbytky pohanství byly u nás hojnější nežli dnes, mnohý Čech ve své hlavě směstnal obyčeje a pověry pohanské s vírou křesťanskou, kteréž nechtěl zásadně se protiviti. Ač nebylo krvavých zápasů a válek vybájených od Hájka mezi křesťany a pohany, bylo k tomu potřebí úsilí velikého a dlouhého, odvahy i trpělivosti, aby pohanské mravy, obyčeje a pověry byly potlačeny a vykořeněny, a aby smýšlení a život upravily se podle požadavků víry křesťanské. Církev i stát musely prostředky duchovními i světskými působiti k tomuto cíli.

Václav měl tyto povinnosti na péči; na to máme

hodnověrná svědectví, ač v každém oboru svrchu dotčeném nemáme tak zevrubných zpráv před rukama, jakých bychom si přáli. Projdeme je po řadě. Slovanská legenda o přenešení sv. Václava se počíná slovy: »Byl kníže v Čechách spravedlivý, jmenem Václav.« Prostý přívlastek spravedlivý označuje cnost velikou, u knížete předůležitou. Ideál knížete u Poláků, Boleslav Chrabrý, veleben býval pro svoji ke všem spravedlivost. Legenda Vostokovská opětovně nazývá Václava vládařem dobrým a spravedlivým. Neměli jsme mnoho knížat, kteří si zasloužili takovou chválu! Podrobněji vypisuje legenda právě dotčená knížecí křesťanské skutky Václavovy takto: »Vdovám a sirotkům nedával ubližovati od nikoho; lidi všechny miloval, chudé i bohaté. Chrámy všecky zlatem okrášlil; i věřil v Boha vším srdcem, a vše dobré činil v životě svém. Chudé domácí i přespolní, a jestliže kdo zimou strádal, všecky odíval a krmil. Sluhy boží krmil do syta; a jestliže kterému duchovnímu bylo ublíženo nebo některý kněz prodán, on přišel k němu a vykoupil, a dobře činil všem. A chrámy vystavěl ve všech hradech velmi dobře. A boží sluhy shromáždil ze všech národův; a služba za něho dála se stále po všecky dni k Bohu, jako u velikých národů, zřízením dobrého a spravedlivého vládaře Václava.«

V čem Gumpold a jeho následovníci srovnávají se s tímto líčením, můžeme jim věřiti; srovnávají se s ním ve chvále, kterak Václav štědře se choval k sluhům božím, a srovnávali by se také v oslavování tělesných skutků milosrdných, kdyby v doličování jich nezabíhali do titěrností. Gumpold vypravuje, že Václav »s ochotnou štědrostí přijímal k sobě kněží z kterých koli zemí přicházející, ve všelikých potřebách jim nápomocen býval, milerád je okolo sebe míval a dobrotivě s nimi nakládal.« Podrobněji a velice věcně o tom mluví vsuvka, vložená do nejstaršího výtahu z legendy Gumpoldovy na konci 10. století: »Toho času mnozí kněží ze země Bavorské

a Švábské, slyšíce pověst o něm, hrnuli se k němu s ostatky svatých a s knihami; kterýmž on všem hojně a rád poskytoval zlata, stříbra, krzen, otroků a šatstva, čeho kdo potřeboval.« Že Václav vystavěl kostel sv. Víta na hradě Pražském, víme z letopisu Kosmova a z legend latinských i slovanských; krom toho Gumpold mluví jen na jalovo do větru, že Václav dával opravovati kostely, jež prý nedlouho dříve následkem nedbalosti nevěřících padaly; jiných nových staveb, kromě sv. Víta, Gumpold nezná; ale Vostokovská legenda poučuje nás, že Václav stavěl kostely »ve všech hradech«, t. j. ve všech sídlech správy veřejné po krajích. Má-li vypravováni Gumpoldovo o zamýšlené cestě do Říma nějaký věcný základ, jest Tomkova domněnka pravdě podobná, že zřízení zvláštního biskupství bylo při tom Václavovi účelem; a je-li tomu tak, slouží mu to jakožto knížeti k jinší cti, nežli Gumpoldova povídačka, že se chtěl dáti do kláštera. Utvrzováním křesťanství v zemi, jak slušelo na knížete, dobyl sobě zajisté Václav podstatných zásluh o národ český, tak jako předchůdcové jeho počínaje od Bořivoje i také dále první nástupcové Václavovi; neboť bez včasného přičinění těchto knížat byl by nás neminul osud vyhubených severních Luticů a Bodrců.

O nějakých sentimentálních titěrnostech, kterými by kníže musel zanedbávati své povolání, není v slovanských legendách ani nejmenší zmínky, tím méně o nějaké jeho nechuti k vládním prácem. Gumpold vymyslil si to ovšem jinak; vylíčil Václava jako m n i c h a a a s k e t u, a vypisovači jeho také výslovně vypověděli, že vrstevníci Václavovi brali mu za zlé, že žije spůsobem mnišským; tak mínil i Vavřinec Montekassinský, k němuž nejspíš ústním vypravováním dostala se pověst o tom spůsobená již a rozšířená legendou Gumpoldovou. Že legendisté tak pochopovali obraz Gumpoldem namalovaný, tomu diviti se nelze; spíše jest s podivením, že žádný následovník

Gumpoldův nevyřkl, kterak nejvyšším ideálem Václavovým bylo, státi se kostelníkem. Ale ještě podivnější jest náhoda, že nyní kruhové obecenstva, kterým tento růženečkářský směr nejvíce se ošklivi, zakládají odsuzující úsudek svůj o Václavovi právě na takových daremných povídačkách osob, jimž mnižství bylo ideálem.

Kdo věří báchorkám Gumpoldovým a důsledně mysliti umí, nemůže sobě představovati Václava jakožto panovníka statečného. Že pobožnůstkářství, které se připisuje Václavovi, bývá spojeno s bázlivostí neboli se zbabělostí, toť jest psychologicky odůvodněno i zkušeností dokázáno; však také obojí vlastnost nachází se nejčastěji u bab ve vlastním smyslu toho slova. Naproti tomu zase ona vnitřní i zevnějši zbožnost, o které nám vypravují slovanské legendy, docela dobře se srovná se statečností; na doklad toho mohli bychom uvésti slušný počet panovníků podnikavých a rázných až třeba k ukrutnosti, kteří přece pro zásluhy své o šíření víry nebo o jiné účely církevní byli ctěni a uznáni za svaté. Pročež zbožnost a svatá pověst Václavova nemusí sama sebou nikterak býti na ujmu jeho statečnosti.

Jinak jest ovšem s pobožnou titěrností a s přílišnou pokorou, líčenou od Gumpolda a jeho vypisovačů. Kdo té uvěřil, soudil dost přirozeně: Poněvadž sv. Václav byl přes míru pokorný a přes míru pobožný, byl také zbabělec. Tak netoliko mohlo se souditi, nýbrž úsudek tento jest také samojediným původem rozšířeného mínění o nestatečnosti Václavově, a není k němu žádného jiného důvodu. Ale tím míněním děje se nezasloužená křivda tomuto knížeti; nepříznivé mínění ono, ač velice rozšířené, jest křivé, netoliko proto, že jediný základ jeho — bájení Gumpoldovo — jest sám v sobě zhola nehodnověrný ano směšný, nýbrž zejmena také z těchto příčin:

1. Ani Gumpold a legendisté jemu podobní sami nikde nepřičítají Václavovi žádné zbabělosti ve věcech světských spíš naopak.

2. Pokud vypravování Gumpoldovo, na jehož základě hořejší úsudek byl zosnován, můžeme kontrolovati staroslovanskými legendami, ono protiví se historické pravdě.

2. Nižádný příběh nebo skutek Václavův nám povědomý nesvědčí o zbabělosti, ale nejeden svědčí o opravdivé statečnosti.

4. Spůsob úcty sv. Václava, která vznikla brzy po jeho smrti, pokud oustním podáním více se vědělo o jeho povaze, než nyní se dovídáme ze spisů, nedopouští domnívati se, že by tento kníže byl zbabělcem čili, opak toho, co v něm předkem ctěno.

Tyto věty jednu po druhé dokážeme.

I.

Odečteme-li povídačky o přetvářkách a tajném vykonávání pobožnosti (což beztoho se rozpadá niveč, poněvadž náboženského rozporu mezi Václavem a jeho okolím nebylo), Gumpold nechválí u Václava nikde takových vlastností, které bychom nazvali bojácností; spíš naopak vypravuje, kterak Václav v dospělejším věku rázným vystoupením skrotil bujnost panstva, které prý mu strojilo úklady; v čemž však bohužel neumíne rozeznati smyšlenky od věcného základu, jenž tu snad vězí. Zdali a jak se to opravdu zběhlo, na tom nám ostatně v této příčině ani nezáleží; dosti na tom, že Gumpold dovedl sobě představiti Václava někdy také rázným, a že při té příležitosti vložil mu do úst také tato slova, mluvená prý k panstvu: »Jsa mezi bratry nejstarší, nastoupil jsem usnešením vaším v knížetství, mírnou uzdou zákonů a vedením božím řídil jsem zemi a chránil dle možnosti vlast proti síle nepřátel.« [57]) Tedy Gumpold měl svého Václava také za

[57]) et patriam contra infestantium molem pro viribus tutavi. Prameny I. 156.

statečného obránce vlasti. A neznámý spisovatel nejspíš v Bavořích, jenž na konci 10. století udělal výtah z Gumpoldovy legendy, líčí Václava i tak, jakoby měl obzvláštní zalíbení v pěkném vojsku: onť prý »své vojsko odíval nejen zbrojí, ale i nejlepšími šaty.« [58]) Tato vlastnost Václavovi připisována, za onoho času dosti nezvyklá, stojí ovšem ve špatném sousedství, kdež na blízku týž spisovatel ke Gumpoldovým pokáceným šibenicím přidal ještě žaláře od Václava prý zbořené. Větší váhu zdá se míti přípisek, vsunutý do téhož nejstaršího výtahu z legendy Gumpoldovy, z něhož již nahoře uvedli jsme vyňatek o návalu kněží z Bavor a ze Šváb; v té vsuvce také se praví o Václavovi: »jehož Hospodin ráčil obdařiti takovou milostí, že i z bitev vycházel jakožto vítěz.« [59]) Pozdější vzdělavatelé životopisů sv. Václava podle Gumpolda používali také toho přípisku i s tou zmínkou o vítězných bitvách. Možno ovšem namitnouti, že chrániti po knížetsku vlast podle sil před nepřátely a vítěziti v bitvách, nesrovnává se s neslýchanou u knížete pokorou a s kostelnickou praxí, kterou nám Gumpold a jeho následovníci jinde líčí; avšak nám netřeba odpovídati za tu nesrovnalost, a Gumpold dopustil se hmatavějších odporů. Nám zde postačí, že také ti, kteří z Václava dělali mnicha, uměli si ho časem představiti jakožto statečného panovníka.

To platí také o neznámém původci rýmované kroniky české z počátku 14. věku, jejž nazýváme Dalimilem. Tenť neváhal po legendistech opakovati rozmanité přemrštěnosti, kterak prý Václav konal skutky dobročinnosti a pokory, ba přidal k nim, jak víme, ještě několik nových, jež nevyskytují se nikde ve starších legendách, jako že prý kníže vdovám v noci z lesa drva nosil, a svému pa-

---

[58]) Prameny I. 184, v legendě Crescente fide, o níž viz výše str. 27, pozn. 27.

[59]) ut et proeliis victor extitit. Prameny I. 186.

noši Podivenovi škorně zouval a utíral (kap. 27). Ale týž Dalimil hned potom vypravuje o setkání Václava s Radislavem Zlickým, kterak prý tento se mýlil, domnívaje se, že Václav při své pokoře a tichosti nedovede se brániti; Václav prý kázal všem na vojnu vstáti, a když mělo dojíti k bitvě, sám nabídl se Radislavovi k souboji, ku kterému prý nedošlo, ale rozhodl zázrak. Dalimil tedy výslovně pokládal pokoru Václavovi připisovanou za srovnalou s osobní statečností. A tak na to pohlíželi i Křišťan i následující legendisté, kteří po Dalimilovi opakovali příběh o válce s Radislavem

II.

Sebetrapičský život a malodušné pobožnůstkářství, o kterém čteme u Gumpolda, protiví se historické pravdě ve všech těch kusích, pokud ji známe. Známe ji nejspolehlivěji z legendy Vostokovské. Účelem slovanského legendisty bylo hlavně psáti utrpení sv. Václava; pročež můžeme kontrolovati Gumpolda hlavně jen v posledních dvou dnech utrpence. Kdo vmyslí se do těch mnišských bajek, vymyšlených, jak abbé Dobrovský říkával, »ke vzdělání nábožných duší«, ten snadno dovede se dovtípiti, jak asi sv. Václav byl by se musel chovati v posledních hodinách života svého, kdyby ty povídačky zakládaly se na pravdě; z hodnověrných zpráv však víme, že počínal sobě docela jinak. Vizme ty rozdíly.

Dle Gumpoldova obrazu museli bychom se domnívati, že Václav rád ustranil se z Prahy do Boleslavě na slavnost církevní, aby dokonale zbavil se na chvíli mrzutých prací vládních, i aby bez překážky mohl dlouho trvati v kostele na modlitbách. — Dle staroslovanské legendy Václav po liturgii čili mši chtěl se vrátiti do Prahy; pudily ho sem spíš starosti světské než pobožnost, neboť

k té byl by si mohl najíti v Boleslavi větší příležitost, nežli skutečně hledal. Když mu bratr představoval, že zbývají všechny nápoje, dal si říci, aby zůstal na hody. To víme ze slovanské legendy, kdež o tom takto psáno: »A slyšev liturgii Václav, chtěl jeti domů ku Praze. Ale Boleslav mu nedal, prose plačtivým hlasem, řka takto: ‚Proč chceš odjeti, bratře? víno i med, vše celé mám u sebe.‘ On pak neodřekl jemu a nejel domů.« Netřeba nám s Büdingerem pozastavovati se nad tím, že tak všední pohnutka dostačila k zůstání; byltě Václav také člověk, a to člověk celý, a slovanský jeho životopisec byl prostomyslnější a upřímnější, nežli sic bývají chvalořečníci panovníků. Také toto místo ve větší slovanské legendě není samojediné, na kterém spisovatel libuje si v líčení rozhodně naturalistickém.

Nyní, majíce na paměti ideál Gumpoldův, můžeme na jisto tušiti, že Václav změniv úmysl, uchýlí se do nějakého odlehlého kouta, vytáhne svou zvarhaněnou modlicí knížku, aby ji honem několikráte přeříkal, dokud ho nebudou volati k tabuli. — Ale místo toho náš skutečný Václav vsedl na koně, a hrál si s druhy svými na dvoře. To zase víme z hodnověrné slovanské legendy, ačkoli tak junácká zábava, a k tomu v neděli, nehodí se zrovna pro člověka, po němž zůstávají krvavé stopy, když v noci běhá bos od hradu ke hradu po kostelích.

Mantuanský Gumpold popisuje nám hostinu, jakoby sám při ní býval přítomen; spiklí vrahové prý třikrát vstávali od stola, aby zabili knížecího hosta, ale nemohli vstáti; také čteme pobožné kázaníčko, které prý měl Václav ve formě přípitku. — Místo toho všeho praví staroslovanská legenda s největší prostodušností: »A ten celý den pili a veselili se u Boleslava.« Potom ráno Václav potkav bratra, zároveň s ranním pozdravením děkoval mu za včerejší veselý večer, a to dle svědectví jednohlasných, i dle Gumpolda samého. Z čehož všeho můžeme na jisto

5*

souditi, že Václav nebyl žádný neužilý mrzout ani sebetrapič, nýbrž že měl smysl také pro zábavy a radosti vezdejšího světa, jako každý dokonalý, do výstředností nezabředlý člověk.

Gumpold vypravuje velmi nepřístojně, kterak Václav po hostině v noci uděloval almužny (jakoby žebráci chodili v noci na žebrotu), po kuropění šel do kostela na hodinky, pak zase ulehl spat, na úsvitě opět vstal a byl napaden od vrahů. — Staroslovanská legenda mnohem přirozeněji a prostě popisuje, kterak nepřátelé uradili se té noci ve dvoře Hněvsově s Boleslavem, že zabijí knížete, až půjde ráno na jitřní bohoslužbu; ráno když Václav uslyšel zvonit do kostela, řekl prý: »Sláva tobě Bože, že jsi dal světlo a dočkati se tohoto dne.« A v tu chvíli prý vzav sandály své, obul se, a líce si umyl, a šel na jitřní. I dostihl jej Boleslav ve vratech.

Dle Gumpolda ťal Boleslav bratrovi po hlavě, ale neporanil ho, a tak i po druhé, a při třetí ráně vypadl mu meč z ruky; jejž Václav zvedl, máchal jím prý bratrovrahovi nad hlavou, a přednášel při tom rozvláčné kázaní, které končí tím, že Václav vrací meč bratrovi, aby ten prý dokonal umučení. Toť se rozumí samo sebou! Václav od Gumpolda vymyšlený nemohl jinak, než když dostal políček na jednu tvář, nastaviti druhou; toliko vidíme zde to pravidlo zvýšené až k chorobné chtivosti vlastní smrti; byloť umučení ideálem mnohého mnicha, v 10. věku i později. — Zcela opačně, lidštěji a důstojněji dle slovanské legendy: tu Václav po první nedopadlé ráně od bratra, obrátiv se praví: »Cos to usmyslil, bratře?« A uchopiv ho, vrhl jej k zemi, a stoje nad ním, volá: »Co jsem ti zlého učinil?« nebo dle jiného přepisu: »To ti Bůh odpusť!« V tom přiskočil jeden spiklenec, ťal Václava do ruky, tak že ten musel pustiti bratra a utíkal do kostela. Že Boleslav volal na vrahy o pomoc, jakoby on byl od Václava napaden (jakž píše Gumpold), jest v situaci,

kterou známe ze slovanské legendy, velmi přirozeno, když Boleslav ležel pod bratrem a byl od něho držán. V naší příčině vycházi tolik na jevo s jistotou, že Václav byl k osobnímu boji silnější a obratnější než Boleslav, když jím mohl mrštiti o zem, ač ten byl k boji připravenější, a ač ostatní vrahové čekali na blízku. Patrně muselo se to vše díti ve veliké rychlosti, ve které nebylo času na žádné kázaní. Vavřinec Montekassinský, jenž o vraždě lépe byl zpraven a také pravdy více si vážil než Gumpold, nemohl při povalení Boleslava potlačiti vysvětlující poznámku, že Václav byl velice statečný k boji (ut erat strenuissimus armis). I my můžeme směle uzavírati, že způsob zavraždění Václava nesvědčí nikterak, že by on byl méně statečný než bratr, nýbrž naopak máme zde bezpečný důkaz větší osobní udatnosti. Vůbec pak jest na jevě, že dle chování Václavova v posledních dnech života musela jeho skutečná povaha býti docela jiná, než ta babská, o které se soudívá z povídaček Gumpoldových.

III.

Nevíme odnikud nic o tom, že by byl Václav z nemístné pokojemilovnosti raději nepříteli povoloval, než by se mu bránil; neznáme ani jediného historického skutku, který by nás opravňoval viniti Václava z bojácnosti, měkkosti mysli nebo nestatečnosti. Avšak slyším již námitku, že poddal se králi Jindřichovi, že zavázal se mu ku poplatku, to že jest zjevný důkaz ducha nerekovného, a že Václav dle toho nebyl člověk dostatečný k tomu místu a času, v němž se nalezal. Na tento důkaz posvítíme sobě nejdřív.

Předně nižádný historický pramen nám nepraví, že by Václav byl se vzdal bez boje; to jest domněnka

sice dosti zobecnělá, ale ona netoliko jest beze všeho základu historického, nýbrž protiví se pramenům. Nevíme ovšem, jak, kde a kolik bitev bylo svedeno; prameny o tom jsou skoupé na slova, obsahují o tom vždy jen jeden, dva nebo tři řádky, ale přece zvěstují nám tolik, že z toho bezpečně můžeme uzavírati o odporu neméně tuhém, nežli jaký vedli Čechové za panovníků jiných, které počítáme mezi nejstatečnější. Vyslechneme prameny všechny.

Co se týče času, kdy král Jindřich vykonal svou výpravu proti Slovanům, která se skončila v Čechách, letopisci udávají leta rozličná, a nejobšírnější z nich, Widukind, neudává roku žádného. Dějepisci až do nedávna přijímali, že ta výprava celá byla vykonána v prvních měsících r. 928, novější však osvojili si pravděpodobnější zdání Waitzovo,[60]) že Jindřich válčil s Havolany na podzim 928 až i v tuhých mrazích, pak hned proti Glomačům čili Dalemincům, a po jich přemožení že táhl dále na Čechy, což muselo býti v prvních měsících r. 929.

Widukind pověděv o vítězném tažení Jindřichově na Havolany, kdež dobyt byl hrad Branibor (Brennaburg), a na Daleminci, kdež Němci dobyli hradu Gana (západně od Míšně), píše o králi Jindřichovi takto: »Potom přitáhl se vším vojskem ku Praze, hradu Čechův, a přijal poddání se krále jejich. Učiniv Čechy poplatné, vrátil se do Sas.«[61]) Pokračovatel Reginona praví: »L. P. 928 král Jindřich vtrhl nepřátelsky na Čechy, a je s pomocí boží mocně

[60]) G. Waitz, Jahrbücher des Deutschen Reiches unter K. Heinrich I., Berlin 1863, pg. 125—128, kdež jsou také doklady.

[61]) Celé to místo Widukindovo (Mon. Germ. III. 132—133), jež i jinak jest důležité, zní takto: Post haec Pragam adiit cum omni exercitu, Boemiorum urbem, regemque eius in deditionem accepit; de quo quaedam mirabilia praedicantur, quae quia non probamus, silentio tegi iudicamus. Frater tamen erat Bolizlavi; qui, quamdiu vixit, imperatori fidelis et utilis mansit. Igitur rex Boemias

přemohl.«[62]) Podobně zvěstuje letopisec Salcburský: »Král Jindřich a vojvoda Arnulf nad Čechy zvítězili.«[63]) Totéž zachytil letopisec Garstenský, že totiž »král Jindřich s Arnulfem vévodou Bavorským nad Čechy zvítězil.«[64]) Hermann Chromý zaznamenal pouze, že »král Jindřich na Čechy táhl.«[65]) Sigebert Gemblacký takto zmoduloval Widukinda: »Václav kníže Český od krále Jindřicha ve hradě Pražském obležen, vzdal sebe i hrad králi, a uloženou Čechám pokutu, peníze poplatku, platil.« Konečně annalista Saský opakuje prostě zprávu Widukindovu a připojuje něco z Gumpolda o svatosti Václavově, jako že zrušil šibenice atd. To oboje již nejsou zprávy původní, a jiných nemáme žádných.

Když Němcům bylo potřebí nad Čechy *vítěziti*, je *mocně přemáhati*, což prý se stalo *s pomocí boží:* jest jisté, že Čechové se bránili, pokud stačili. Námítka, že to vítězení a přemáhání odporu českého je snad pouhá chlouba od Němců, nemá zde místa, poněvadž to žádná chlouba není, když při »pomoci boží« neohlašují se žádné obzvlášť skvělé triumfy, jaké Němci neradi zamlčovali. Když pak ve všech pramenech nám povědomých není ani nejmenší opory k té domněnce, že by nebylo bývalo boje, musíme »mocné přemožení« přijmouti za do-

---

tributarias (variant: Boemos tributarios) faciens, reversus est in Saxoniam. — Že výraz probare u Widukinda neznamená schvalovati, nýbrž vyzkusiti, erproben, na to upozornil Wattenbach opětovně, Die slav. Liturgie in Böhmen 1857 pg. 219 n. 2; Deutschlands Geschichtsquellen 1877 I. pg. 269 n. 1.

[62]) Cont. Regin. MG. SS. I. pg 616 k roku 928: Heinricus rex Boemos hostiliter invasit et praestante Deo fortiter superavit.

[63]) Ann. s. Rudberti Salisb MG. SS. IX. pg. 771 k roku 929. Heinricus rex et Arnoldus dux Boemos vincunt.

[64]) Auctarium Garstense MG. SS. IX. pg. 565: Hainricus rex cum Arnolfo duce Bawarie Boemanos vicit.

[65]) Herimanni Augiensis Chron. MG. SS. V. 113 k roku 930: Heinricus rex Boemiam petit.

slovně pravdivé, a to tím více, ježto okolnosti tomu netoliko neodporují, ale i nasvědčují. Tak jmenovitě okolnost, že král Jindřich přistoupil *až ku Praze*, potvrzuje svědectví letopisců o vítězení a mocném přemáhání. Kdyby byl Václav ku placení příliš ochotný býval, mohl se poddati králi hned jak se dověděl, že ten si toho přeje, a nemusil dopustiti, aby nepřítel protáhl zemi s obvyklým tehdáž pustošením; Gumpoldův Václav zajisté by tak jednal již z pouhé lítosti k poddaným; ale zcela jinak Václav skutečný a jiní stateční panovníci. Německá vojska přišla do středu země České vícekrát, a vždy, pokud o tom jsme lépe zpraveni, bylo to po zlomení odporu českého na hranicích; pročež ani tentokrát nevědomost naše o pohraničném odporu není důkazem, že nebylo bojů, nýbrž dle obdoby jiných tažení až ku Praze musíme souditi, že byly boje, ale celkem pro Čechy nešťastné.

Nepopírám, že poplatek a zevnější přilnutí k německé politice jest věc, o které vlastenecký Čech nerad slyší; ona může se pokládati za příhanu Václavovi, ale nic více a nic méně, nežli ku př. také Boleslavovi I. a Břetislavovi I. Nebylť Václav ani první ani poslední kníže Český, který musil Němcům platit a časem i pomáhati jim ve válkách. I Boleslav I., jehož ráznost se chválí a staví naproti domnělé měkkosti Václavově, přišel konečně zrovna na ty cesty, jako před ním jeho bratr; i on zavázal se ku poplatku a zachoval odtud stálé přátelství s králem Německým. Widukind chválí Václava, že od té doby, co byl donucen poddati se Němcům, dokud žil, vždy zůstal králi Jindřichovi věren a užitečen; můžeme se domýšleti, že tato věrnost a užitečnost ukázala se hlavně r. 933, když Maďaři po devítiletém s Jindřichem příměří vtrhli až do Sas, přicházejíce přes Glomače (mezi Labem a Kamenicí saskou), a byli u Merseburka poraženi od Němců: Václav se svými Čechy mohl tehdáž pomáhati králi Jindřichovi již ze svého vlastního prospěchu, poněvadž Maďaři na

svých loupežných výpravách jistě hleděli škoditi Čechům tak jako Němcům, na svém tažení ke Glomačům buď šli skrze Čechy, a vyhnuli-li se Čechám, nevyhýbali se dobrovolně; proti Maďarům byli tehdáž Čechové přirozenými spojenci Němců. To vše následuje samo sebou z tehdejší situace; kladných zpráv nemáme o tom žádných, že by Čechové r. 933 byli se účastnili německých bojů proti Maďarům. Ale máme takové zprávy z pozdější doby o Boleslavovi I.: ten r. 955 poslal Německému králi Otovi pomocný voj proti Maďarům, kteří tehdáž dočkali se druhé své hlavní porážky v Němcích u řeky Lecha, a současně Boleslav válčil s Maďary jinde blíž země České, a to vítězně. Že tu Čechové společně s Němci a vedle Němců bojovali, pochopuje se snadno, vždyť to bylo proti společným nepřátelům. Nad to však víme o knížeti Boleslavovi I., co se již samo sebou nerozumí, že r. 955 pomáhal také králi Otovi ve válce proti Bodrcům v nynějším Meklenbursku. Může se tedy zrovna také na Boleslava I. obrátiti chvála, kterou pronesl Widukind o Václavovi: že od té doby, co byl podroben králem Německým, zůstával jemu věren a užitečen. Totéž opakovalo se u knížete Břetislava I., českého Achilla; ten pojal velikou myšlenku, sjednotiti Čechoslovany a Poláky v mocnou říši, která by byla Slovanstvu hradbou proti Němectvu; ale jsa přemožen, odřekl se toho záměru, a činil zase totéž, co před ním Václav a Boleslav: platil poplatek a pomáhal Němcům ve válkách. Nemáme nejmenší příčiny domnívati se, že by to u Václava nebylo bývalo tak dobře výsledkem nezbytné politické nutnosti, jako u Boleslava a Břetislava. Neštěstím těchto tří výtečných knížat bylo, že současně s nimi vládl v Němcích vždy mocný a podnikavý panovník, totiž Jindřich I., Oto I. a Jindřich III.

Co platí o poplatku a podřízenosti politické, jakožto výsledku, to platí také o jejich příčině, o přemožení. Býti přemožen, není ovšem žádná čest, ale také proto člověk

nemusí již býti babou. Boleslav I. arciť odporoval čtrnáct let, prvního roku dobyl skvělého vítězství, ale konečně po dlouhém boji, v němž dále patrně pokračovalo se jen mdle, dopadl na vlas tak jako Václav: král Oto I. na konec osobně s velikým vojskem přitáhl až ku Praze, a obnovil tu bývalý poměr Čech k říši Německé; Boleslav I. vzdal se mu, ačkoli dle bezpečné o tom zprávy nebyl do posledního úpadu přemožen (950). Břetislav bránil se dvě léta; první rok slavně zvítězil, druhý rok prohrál, a Jindřich III. opět přitáhl až ku Praze (1041). Boleslav I. a Břetislav I. slušně počítají se mezi nejstatečnější Přemyslovice; že Václav nebyl šťastnější, ten samojediný skutek *nemůže mu býti nic více na ujmu, než rovné neštěstí jest i oněm dvěma knížatům.*

Ale ovšem nejsme zpraveni o tom, kterak se Václav bránil, kdežto o obraně Boleslavově a Břetislavově přece leccos víme. Pohleďme však na krále Přemysla II., dojista hrdinu, jehož podnikavost a bojovnost až nerozmyšlená jest pravý opak té povahy, která se přičítává Václavovi, a jenž nad to před pádem svým vládl jinší říší, nežli byla Václavova. Přemysl II. v jednom tažení (1276) bez bitvy netoliko odřekl se nově nabytých zemí mimočeských, ale i české země přijal ve skutečné léno a podvolil se k takovým ponižujícím závazkům k říši Německé, v jaké před ním dokazatelně nevešel žádný panovník český, ani kníže Václav I. Po dvou letech ve druhém tažení král Přemysl zahynul v bitvě ke hrozné záhubě vlasti (1278). Dejme tomu, že by král Přemysl II. byl žil o 300 let dřív, a že by o jeho bojích byly se nám zachovaly zprávy pouze jednořádkové a dvouřádkové, jako o přemožení Václava; dejme tomu, že bychom nic nevěděli o zradném odpadnutí Vítkoviců v první výpravě: tu bychom rovným právem čili neprávem mohli z pouhého výsledku toho prvního tažení také souditi, že Přemysl byl zbabělec; a přece ta domněnka protivila by se pravdě a křivdila by tomu pa-

novníkovi co nejhruběji! Dějepisec nemůže o tažení krále Rudolfa 1276 ani napsati, že by byl Čechy »mocně přemohl s pomocí boží«. A kdo při chudosti pramenů ví, kolikerá zrada stihla Václava? Aspoň jest pravdě podobno, že Libický vládce nade dvěma pětinami Čech zdvihl zbraň proti němu, když cizí nepřítel vtrhl do země; pohnutky byly tu tytéž, jen že ve mnohem větší míře, nežli později u zradných Vítkoviců.

Nesmíme zapomínati, že Čechy ve věku Václavově nacházely se v centralisačním přetvořování odstraňováním kmenových vojvod; taková proměna neprovede se z lehka aniž bez násilí; to se rozumí samo sebou, i kdybychom neznali ukrutného závěrečného výjevu jejího, pobití Slavníkoviců r. 995; ona musila knížatům zjednávati v tom půldruhém století (845—995) zlé nepřátely, jejichž prospěchy byly svázány se starým pořádkem; ku přemahání toho přirozeného odporu bylo knížatům potřebí veliké statečnosti, někdy i kruté bezohlednosti, a to nejen dvěma Boleslavům, ale i jejich předchůdcům od r. 845. Za Boleslava I. známe jeden příklad, kde pohraničný vojvoda (nepochybně Lucký) dal se v ochranu německou proti knížeti, ale Boleslav ho přemohl a odstranil dosavadní samostatnost toho kmene (936). Nebývalo-liž něco podobného i jindy, jmenovitě za Václava, kdy pořádek Vratislavem utvrzený byl hluboce rozviklán zase špatným vládařením Drahomiřiným? Rozbujnělé chtíče neusadí se hned, a příležitost — cizí nepřítel dvakrát v zemi (922, 929) — dělá zloděje. Václav uhájil celitosti země a moci knížecí nad ní celou, to jest jisté.

Gumpold praví, že Václav *podle možnosti chránil vlast proti nepřátelům*; a první jeho předělavač zvěstuje, že *vítězil v bitvách.* Které boje se tím míní? Proti králi Jindřichovi r. 929 mohli Čechové vyhráti nějakou seč, celkem však ten rok dopadl nepříznivě. Musíme tedy ty vítězné bitvy, o nichž zmínka z konce 10. věku tuším zasluhuje

víry, hledati jinde. O jedné zvěstuje nám pozdní Dalimil pověst; možná že válka s Radislavem Zlickým vedla se skutečně, třeba jinak; setkání u Žitomíře na půdě Zlické svědčí o útočné válce se strany Václava, a nikoli o pouhé obraně, jak to líčí pověst. Co víc tomu podobných bojů bylo, nevíme. Ač o tom nenacházíme nic zaznamenáno, jest jisté, že Čechové v té době neměli pokoje od Maďarů; vždyť tito potýkali se na severu se Sasy (924, 933), a král Jindřich platil jim mezi tím časem roční poplatek. Nepochybně jest to účinek statečnosti knížat Vratislava, Václava a Boleslava I., že v pověstech lidu českého není zmínky o útiscích od Maďarů, kterými naplněny jsou kroniky jiných a vzdálenějších národů. Václavův otec Vratislav nejspíš zdařilými zápasy s Maďary zasloužil si tu chválu, kterou mu vzdal střízlivý skladatel legendy Vostokovské, nazývaje Vratislava knížetem velikým slávou. Něco o tom nejspíš zaslechl později mnich Vavřinec na Monte Kassině, ale zveličil to na svůj způsob legendářský, píše o Vratislavovi: »Jemu pro zásluhu víry jeho bylo s nebe dáno takové vítězství, že z milosti boží byl vítězem téměř nad nesčíslnými nepřátely«.[66])

[66]) Prameny I. 127, 170. — Friedrich *Westberg* vykládaje zeměpisné zprávy arabských spisovatelů z 10. století (v Запискахъ Akademie Petrohradské 1898 ser. VIII. vol. III. Nr. 4, pak v Извѣстіяхъ 1899 červen, str. 275-8), shledává v nich velké mínění o rozsahu říše České za knížete Václava. Václav se tam jmenuje Vendžslava, což však někteří čtou Avandža. Čechové se tam jmenují Dûlâba, Dúlebové, a jsou jedním z desíti národův, ve které se prý Slované tehdáž dělili, ale mezi těmi desíti jsou také Nemdžin (Jihoněmci) a Sasin (severní Němci). Serbin slovou prý severní Poláci. Čechové jsou prý »mezi kmeny slovanskými nejpěknější co do tvářnosti, nejznamenitější počtem a nejmohutnější mocí«. Král jejich Václav má prý zlatý důl, města, mnohé lidnaté krajiny, četná vojska a zásoby válečné; on vede válku s Řeky, Langobardy, Franky, sousedí též s Turky (t. j. s Maďary) a se slovanským králem Aldirem, což prý jest ruský kníže Igor, tak že by k říši České náleželo také jižní Polsko. — Dle toho by říše Česká již za knížete

Konečně, jak již vytknuto bylo šíře, Václav v posledních okamžicích před smrtí dokázal svou osobní udatnost. Také přenáhlené vypovězení Drahomíře ode dvora neukazuje k žádné tvarohové povaze. Jest tudy dovedeno, že žádný historický skutek nesvědčí o zbabělosti Václava, ale nejeden o jeho skutečné statečnosti. I to jest pozoruhodno, že jako Regino Svatopluka Moravského, tak Widukind Boleslava I. i Václava nazývá *králem* (rex); jest patrno z toho, že současní Němci měli veliké mínění o moci těchto tří panovníkův, zajisté ne bez příčiny.

IV.

Způsob úcty, které sv. Václav v dávných Čechách požíval, jest důkazem, že staří předkové naši i přes mnišské povídačky, které se jim předkládaly, představovali si ho jakožto knížete řádného a mohutného. Ctilit v něm netoliko pobožného muže a nevinného utrpence, ale i statečného válečníka, obránce národa svého proti nepřátelům a ochránce veřejného pořádku v zemi. Kdyby Václav náležel mezi ty svaté, jejichž pověst a úcta teprv dlouhé věky po jejich smrti se rozšířila, mohlo by se namítnouti, že představa, kterou o něm měli jeho ctitelové, není žádným historickým pramenem k objasnění jeho skutečné povahy; tato námitka však nemá místa při knížeti za živa slavném, hned po smrti za svatého ctěném, o němž ustavičně se mluvilo, a jehož úctu v naznačených způsobích můžeme stopovati v minulosti nazpět až do dob, ve kterých musilo o něm trvati živé ústní podání.

Václava I. byla tak veliká, jako se jeví z jiných pramenů později za Boleslava II. (viz o rozsahu říše Boleslavovy mou rozpravu v Rezkově Sborníku Historickém 1883 str. 1-16, 97-110). Ale dlužno vyčkati, na čem vykladači zpráv arabských dále se usjednotí; jsouť udaje těch pramenů namnoze záhadné, a vývody z nich tedy nejisté.

Úcta sv. Václava nastala hned po jeho smrti a rostla bez přetržky. Již *přenešení* těla Václavova ze Staré Boleslavě do Prahy bylo účinkem úcty, a bylo zároveň podnětem k rozmnožení úcty knížecího světce; dle Gumpolda bylo to tři leta po smrti Václavově. Co se týče toho, kdo a proč dal přenésti svaté tělo do Prahy, v tom jistě zasluhují více víry legendy slovanské, nežli Gumpold, jenž na bratrovrahovi nechtěl nechati ani poctivého vlásku. Dle legendy Vostokovské dal tělo Václavovo přenésti kníže Boleslav z pravé kajicnosti a z lítosti nad spáchaným hříchem svým. Přeneseno bylo svaté tělo dne 4. března, a den ten slaven byl potom v Čechách každoročně, ač méně okázale, než den utrpení 28. září. Zachovala se modlitba, kterou Čechové se modlívali dne 4. března, dokud byli ještě na živě svědkové toho přenešení, ježto dovolává se jich, že spatřili při tom tělo Václavovo neporušené.[67]) Tehdáž, málo let po smrti Václavově, musila býti v Čechách složena *legenda* od Čecha jazykem *církevně-slovanským*, kteráž se nám zachovala ve formě poruštělé a byla poprvé vydána tiskem od Vostokova. Brzo potom vyprávělo se již o větším počtu zázraků, než se připomínají v těchto písemnostech, že se přihodily dílem při smrti Václavově v Boleslavi, dílem při jeho přenešení do Prahy, hlavně pak při jeho

[67]) V knihovně univ. Pražské jest breviář psaný ve 12. nebo 13. věku, sign. VI. E. 4. c, kdež na str. 310 v modlitbě o přenesení sv. Václava ke dni 4. března stojí tato věta: Quid enim mirabilius, quam corpus sub terra positum, quasi sub aromatum condimento, per aliquot curricula annorum incorruptum conservari, nec solum, ut plures adhuc visi miraculi *superstites* referunt testes, incorruptum, sed, quod magis est mirandum, sanatis vulneribus apparuit. Ta modlitba byla tedy prvotně složena, dokud žili četní svědkové, a potom beze změny opisována. Gumpold v Pram. I. 162 vypravuje týž zázrak, ale s přídavkem, že jenom rána způsobená bratrovým mečem nebyla zahojena, a tekla z ní krev; kterémužto přídavku jest na odpor nadsazující vypravování právě samého Gumpolda (Pram. I. 160), kterak Boleslav sice prý třikráte sekl mečem po Václavovi, ale nikdy ho neporanil tak, aby ránu bylo znáti.

vzrůstající úctě v Praze, kamž k jeho hrobu počali putovati poutníci z blízka i z daleka. Saský mnich *Widukind* ve westfalském klášteře Korbeji nad Weserou slyšel o nich a poznamenal někdy mezi roky 967—980 v ten smysl, že jich nechce vypisovati, poněvadž nemá příležitosti přesvědčiti se o nich. Asi současně císař *Ota II.* (973—983) vyžádal si od Mantuanského biskupa *Gumpolda*, aby napsal životopis sv. Václava; musil tedy císaře nemálo zajímati český světec, jenž s jeho dědem králem Jindřichem měl zlé i dobré styky; Gumpold vykonal úkol naň vznesený; vynaložil na to všechno zvláštní své umění slohové i všechnu fantasii svou; opatřil si k dílu svému též některé pravdivé vědomosti o životě a smrti Václavově, ač nikoli tolik, kolik by si byl opatřiti mohl, kdyby mu bylo na světských událostech více záleželo (ku př. o poměrech mezi Václavem a králem Jindřichem, též mezi Boleslavem a králem Otou I. nevypráví ani slova); o zázracích vypravuje s plnou vírou, a to již o valném jich počtu; z čehož všeho tolik jest určitě na jevě, že pověst o svatosti Václavově rostla velice. Pro obyčejnou potřebu pobožných lidí udělali brzy prostorozumný výtah z legendy Gumpoldovy, jejíž původní sloh jest ve svém spůsobu příliš umělý; nejstarší nyní známý rukopis toho výtahu, jenž chová se v Mnichově, byl psán asi okolo roku 1000 nejspíš v Bavořích. Manželka knížete Boleslava II. *Emma* dala si legendu Gumpoldovu krásně opsati a skvostnými na onen věk drobnomalbami ozdobiti;[68])

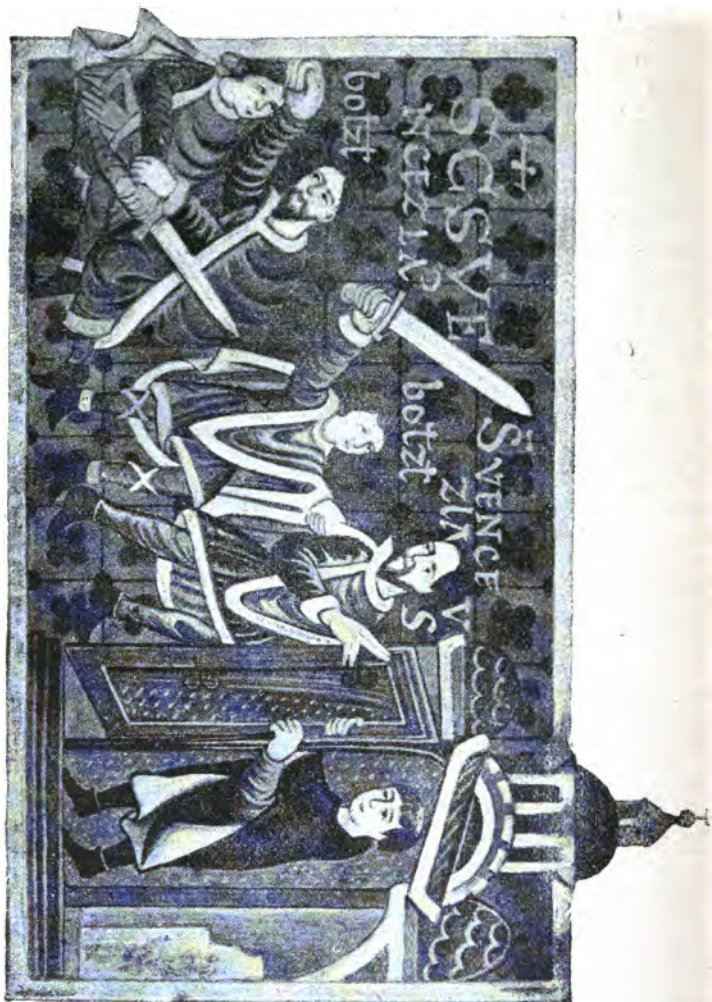
[68]) Pertz r. 1823 našel ve vévodské knihovně Wolfenbüttelské legendu Gumpoldovu v rukopise, jejž dle písma kladl do konce 11. věku nebo do 12. věku; uveřejnil ji a vyslovil se o ní 1841 v Monum. Germ. SS. IV. pg. 211. Na začátku toho rukopisu jest obraz dedikační: žena na zemi koří se sv. Václavu, jemuž Kristus staví na hlavu korunu, a mezi těmi figurami jest nápis: Hunc libellum Hemma venerabilis principissa pro remedio anime sue in honore beati Uencezlauvi martiris fieri jussit. Obraz ten uveřejněn v barvách v díle: Die Handschriften der herzogl. Bibliothek zu Wolfenbüttel, beschrieben von Dr. Otto von Heinemann, Band VII,

I. Kněžna Emma koří se sv. Václavu, jenž Kristu podává knihu; Kristus vstavuje sv. Václavu korunu na hlavu.
Nápis: »Hunc libellum Hemma venerabilis principissa pro remedio anime sue in honore beati Uencezlauvi martiris fieri iussit.«
(Z rukopisu Wolfenbüttelského.)

II. Sv. Václav vynáší přípitek při hostině v domě Boleslavově (dle Gumpolda).
Nápisy: »SCS VENCEZLAVS. Bolezlaus.« (Z rkp. Wolfenbüttelského.)

III. Zápas Václava s Boleslavem; Boleslav doráží na Václava u dveří kostelních. V obojím výjevu napsáno jest nad starší postavou: »Sanctus Vencezlaus«, nad mladší: »Bolezlaus«. (Z rkp. Wolfenbüttelského.)

to bylo též okolo roku 1000, ježto kněžna Emma roku 1006 zemřela. Syn její Jaromír, jenž panoval v Čechách v letech 1004—1012, dal jmeno sv. Václava vytlačiti na *stříbrných*

IV. Denár knížete Oldřicha 1012—1034. (Fotograficky zvětšený dvojnásob.)
Líc: VDALRICVS DV(X) + Rub: SCS VVENCESLAVS:

penězích českých, což byl počátek obyčeje, kteréhož nástupci jeho zhusta se přidrželi, tak že potom po celý 11.

1900, pg. 158; podle té barevné kopie zdělán náš obraz č. I. Dva ostatní obrazy toho rukopisu, přípitek Václavův na poslední hostině a zápas Václava s Boleslavem, v černé reprodukci uveřejnil Píč v Památkách arch. XIV. 15-18; zde se otiskují znova pod číslem II. a III.; přípitek vydán též Pertzem při legendě MG. SS. IV. Kněžnou Hemmou, která na obraze se koří svatému Václavu, rozumí se obecně manželka Českého knížete Boleslava II., která dle Kosmy zemřela roku 1006. Tvar písma v legendě však bránil Pertzovi, položiti ten rukopis do doby okolo roku 1000; pročež mínil, nemá-li se Hemmou rozuměti nějaká jiná osoba, že rukopis Wolfenbüttelský snad jest pozdější kopií toho opisu, jejž si kněžna Česká Hemma okolo roku 1000 dala napsati a miniaturami na počest sv. Václavu i sobě ozdobiti. Tohoto mínění přidržel se Neuwirth v Geschichte der christlichen Kunst in Böhmen, Prag 1888 pg. 187-191. Též Heinemann v popisu svém klade ten rukopis do konce 11. nebo do začátku 12. věků. V Čechách první zpráva o něm byla tištěna ve Verhandlungen der Ges. des vaterl. Museums in Böhmen, 1824 pg. 75-80; tam přijímá se za pravděpodobné, že rukopis Wolfenbüttelský jest ten, jenž byl dělán pro kněžnu Emmu okolo r. 1000.

V. Denár knížete Oldřicha 1012—1034. (Fotograficky zvětšený dvojnásob.)
Líc: VDALRICVS DVX. Rub: SCS VVENCESLAVS.

VI. Denár knížete Vratislava II. 1061—1092. (Fotograficky zvětšený dvojnásob.)
Líc: WRATISLV Rub: S WENCESLV

VII. Denár knížete Bořivoje II. 1100—1107. (Fotograficky zvětšen dvojnásob.)
Líc: BORIWOI + Rub: WENCEZLAVS +

a 12. věk na denarech českých obyčejně spatřuje se na jedné straně nápis nebo i obraz panujícího knížete, a na

VIII. Denár knížete Vladislava I. 1109—1125. (Fotograficky zvětšený dvojnásob.)
Líc: DVX · VVLADIZLAVS Rub: S. VVENCESLAVS ET ADALBERTVS +

IX. Denár knížete Vladislava I. 1109—1125. (Fotograficky zvětšený dvojnásob.)
Rub: ✱ S. WENCEZLAVS

druhé straně nápis a často i obraz sv. Václava.[69]) Tím dostoupila úcta sv. Václava výše veliké a nadobyčejné,

[69]) Sv. Václav býval v 11. a 12. století vyobrazován na rubu českých denarů nejčastěji tak a s těmi příznaky, jako panující kníže zobrazen na lícní straně, totiž především s křížem, což znamená panovníka křesťanského, s pravicí pozdviženou jako k žehnání (oboje vyskytá se již za Oldřicha), s kopím v pravé ruce, s kloboukem knížecím na hlavě (poprvé za Vratislava II.), s mečem, oštěpem, štítem nebo praporečkem (v letech 1100—1125), někdy jako jezdec na koni se zbrojí, někdy s říšským jablkem a knihou, někdy s vě-

již v třetím pokolení, sotva že uplynulo 70 let od jeho usmrcení: on byl netoliko církevním patronem neboli ochráncem lidu Českého, ale i symbolem nebo znakem státu Českého, a nazýván byl i dědicem, to jest pánem a vrchním vlastníkem země České.

Že úmrtní den sv. Václava již v 10. věku byl v Čechách slaven jako *den sváteční*, jakž dosud se slaví, na to máme svědectví současné, kteréž se vztahuje ke dni 28. září 995, kdý hrad Libice byl dobyt a čtyři Slavníkovici s ženami i dětmi byli tam povražděni. Píše o tom životopisec sv. Vojtěcha sv. Bruno Querfurtský, že válka počala se z nenadání (útokem na Libici) v pátek u vigilii vzácného mučenníka Václava, i že útočníci pokračovali v boji také v sobotu, nevšímajíce si svěcení svátku a nic nedávajíce na prosbu obležených, kteříž chtěli ctíti svatý den. Sv. Bruno psal ten životopis roku 1004; sv. Václavu dává přívlastek sanctissimus. [70])

V jedenáctém století počínají se vyskytovati případy, že Čechové za velkého nebezpečenství berou v rozechvělé mysli útočiště k sv. Václavu, *a jeho pomoci připisují vítězství* své

žemi a jinými stavbami; někdy má okolo hlavy záři na znamení svatosti (poprvé za Břetislava I.), což však nepřekáží, aby byl ozbrojen. Ve 12. století jest jméno sv. Václava skoro na všech penězích knížat Českých, a tu jsou i obrazy jeho nejrozmanitější; vyskytají se také výjevy o několika osobách, zobrazené nejspíš podle legend. Na denárech údělných knížat Olomúckých v 11. i 12. století nachází se sv. Václav též zhusta, ano pravidelně, ne však na mincích údělníků Brněnských, kteříž oblíbili si sv. Petra. Řídčeji vyskytají se na mincích českých obraz Krista, sv. Jana, sv. Mikuláše, sv. Vojtěcha (ten stává vedle sv. Václava), sv. Jiří a sv. Michala. Viz České denáry popsané Eduardem Fialou, v Praze 1895 str. 534 s 36 tabulemi. Beneš v Pam. VII. 474—481 popsal a vyobrazil některé české mince s obrazem sv. Václava; mylné však jest, co se tam a jinde mluvilo o denárech sv. Václava, t. j. o denárech ražených domněle za jeho vlády; nejstarší české peníze nyní známé pocházejí z panování Boleslava I., starších není.

[70]) Prameny dějin českých I. 289.

X. **Iniciálka D s obrazem sv. knížete Václava sedícího na trůně; při ní nápis: »S. Venzezlavvs dvx.« Částka evangelia sv. Lukáše 14, 26—33, kteráž se čítala ve svátek sv. Václava.**
(Z kodexu t. ř. Vyšehradského asi z roku 1085. Skutečné rozměry 415 × 330 *mm*.)

ve válkách; k jeho cti počínají se též stavěti *kostely*. První toho příklad zaznamenán jest při vítězství, jehož dobyl kníže Břetislav I. roku 1040 u Domažlic nad králem Německým Jindřichem III.; Dalimil poznamenal o té bitvě, že Čechové »tu velmi mnoho slovutných lidí zbichu, za jich dušě na tom miestě kaplici postavichu«. To nepochybně vztahuje se na kostelík sv. Václava u vesnice Brůdku, při staroslavné stezce, která vedla od Domažlic ke Kdyni a přes hvozd pomezný k Brodu a ke Koubě v Bavořích. Týž kostel na jmeno sv. Václava zasvěcený připomíná se v knihách konfirmačních v letech 1360 až 1415 jakožto farský, ale tehdáž stála u něho ves jmenem Zdemily, kteráž r. 1586 jmenuje se pustou. Kaplice vystavěná na bojišti za knížete Břetislava, kteráž prvotně byla snad jen dřevěná, ale v době předhusitské byla přestavěna v kostel kamenný dosud stojící, jest první, pokud víme, svatyní, která byla zasvěcena na jmeno sv. Václava.[71]) Týž kníže Břetislav o několik let později vystavěl v Staré Boleslavi velký kostel sv. Václava a při něm zřídil kapitulu, kteráž dosud trvá při témž románském kostele.

Hlavní *kostel Pražský sv. Víta* počali již v 11. věku nazývati také jmenem sv. Václava, přidávajíce je ke jmenu sv. Víta, hlavně ovšem proto, že tam odpočívaly ostatky zakladatele jeho; a ježto v témž kostele roku 1039 byly uloženy též ostatky sv. Vojtěcha, přinesené ze Hnězdna, bývalo i jmeno tohoto druhého patrona českého přidáváno k názvu kathedrály Pražské. O přestavbě její, která po-

[71]) O tom kostelíku není současných zpráv z 11. století, ale pozdější udaje a pověsti a jiné okolnosti vedou k pravděpodobnému výsledku zde položenému, jejž jsem šíře odůvodnil v denníku Pokrok 1872 č. 316, 317 a 321 ve feuilletoně nadepsaném: Památka vítězství Břetislavova r. 1040. Obraz kostelíka a výtah z mé rozpravy vyšel ve Světozoru 1875 str. 190, 213. — Od té doby 1894 v Methodu XX. str. 13 byl uveřejněn půdorys kostelíka u Brůdku i pohled naň; monsignore Lehner pokládá tamnější kostelík za prvotní stavbu z času Břetislavova, což zdá se mi býti méně pravdě podobno.

čala se r. 1060, vypravuje Kosmas tak, jakoby kníže Spytihněv byl ji podnikl hlavně k uctění svatých Václava a Vojtěcha tam odpočívajících. Když prý kníže Spytihněv r. 1060 přijel do Prahy k svátku sv. Václava, viděl, že kostel Svatovítský nestačí pojmouti do sebe lidu přicházejícího k té slavnosti, i umínil si zbořiti jak kostel od sv. Václava vystavěný, v němž tělo jeho odpočívalo, tak i přístavek k němu neboli druhý kostelíček, který byl přistavěn k jeho dveřím a v němž byl hrob sv. Vojtěcha, a postaviti nový velký kostel pro oba dva patrony.[72]) Tento kostel byl potom jmenován chrámem svatých mučenníkův Víta, Václava a Vojtěcha; tak jej obyčejně jmenují nejstarší letopisci čeští;[73]) jmena toho bývalo užíváno při slavných příležitostech též v časích pozdějších, a užívá se ho tak někdy až podnes. Ba v 11. a vé 12. věku byl kostel Svatovítský někdy nazýván krátce jen kostelem sv. Václava.[74]) Na prvotní jmeno vzaté po sv. Vítu však se při tom nezapomínalo, a býval ten chrám v týchž časích někdy také prostě jmenován kostelem sv. Víta,[75]) kterýžto krátký název podržel konečně vrch. Také vzešel ve 14. a 15.

[72]) Kosmas v Pramenech dějin českých II. 92.

[73]) Monasterium (jindy ecclesia) sanctorum martyrum Viti, Wencezlai atque Adalberti píše Kosmas v Pram. II. 124 (k roku 1090), 138 (1096), pokračovatel Kosmův 220 (1134), letopisec Sázavský 261 (1142), 262 (1143), Jan biskup Pražský (1275) u Emlera Reg. II. 397.

[74]) To na sklonku 11. věku zaznamenal Vavřinec Monte-Kassinský, Pram. I. 181. Domácí doklady na ten způsob mluvení jsou: Monasterium s. Wencezlai jmenuje se r. 1091 v letopisech Hradištsko-Opatovických v Pram. II. 391; název ecclesia s. Viti et Wencezlai martyrum vložil Kosmas do listu papeže Jana k r. 967 v Pram. II. 36; in polyandro (na hřbitově) sancti Wencezlai ecclesiae píše Kosmas tamže 147 (1100); turris s. Wencezlai pokračovatel Kosmy 215 (1132), týž ecclesia s. Wencezlai 231 (1139); biskup Břetislav aneb Jindřich a kapitula jeho schválili narovnání finitis vesperis in medio chori s. Wencezlai (1194) Erb. Reg. 188.

[75]) Ecclesia s. Viti martyris píše letopisec Sázavský v Pram. II. 262 (1143); apud s. Vitum Jarloch tamže 508 (1189).

století obyčej, nazývati hrad Pražský hradem svatého Václava; [76]) čehož příčinou patrně byl zase hlavní chrám a ctěné v něm ostatky svatého Václava.

Ve dvou listech papeže Řehoře VII. z r. 1074 jest zmínka o proboštství a hradě sv. Václava, kdež rozumí se nejspíš hrad Podivín na ostrově řeky Svratky, o kterýž byl tehdáž spor mezi biskupem Olomouckým a biskupem Pražským. [77]) Od údělných knížat *Olomouckých* byl tehdáž sv. Václav velice ctěn, jakž dokazují jejich peníze, na kterýchž od prostředka 11. století zpravidla spatřuje se obraz a nápis sv. Václava. Druhý údělný kníže z Olomoucké linie Přemysloviců Svatopluk, jenž dosáhnuv i trůnu Českého zemřel r. 1109, založil v Olomouci slavný kostel sv. Václava k tomu cíli a konci, aby byl sídelním kostelem biskupů Olomouckých, ježto tamější starý kostel sv. Petra a Pavla, při němž r. 1063 bylo zřízeno biskupství, byl těsný a k účelu tomu nedostatečný; po smrti Svatoplukově připadla péče o dokonání nedostaveného kostela jeho synovi Václavovi, a po jeho smrti (1130) biskupovi Olomouckému Jindřichovi čili Zdíkovi, jenž r. 1131 stavbu kostela sv. Václava dokonal a novou kathedrálu svou vysvětil. [78])

---

[76]) Tomek našel to pojmenování poprvé při letech 1351 a 1404, Děj. m. Prahy I² 73. V Starých Letopisích 36, 37 píše se r. 1420 hrad u sv. Václava, hrad sv. Václava tamže 37, 45—46 (1421). Redel, Das sehenswürdige Prag pg. 88, připomíná to jmeno jen jako bývalé.

[77]) Praepositura et castrum sancti Venzlai připomíná se jen v listech papežských z 16. dub. a 22. září 1074 v Erbenových Regestech str. 64, 65. Nač jiného by se to mohlo vztahovati, než na Podivín, nelze se dovtípiti; ale Podivín nikde jinde se tak nejmenuje. H. Jireček v Pam. III. 104-5 se domnívá, že Sekyř Kostel u Podivína často jmenovaný byl kostel sv. Václava; ale v nynějším Podivíně jest kostel sv. Petra a Pavla (Volného Kirchliche Topographie, Brünner Diöcese II. Bd. pg. 165). Srv. Pam. VIII. 56; Dudík, Gesch. II. 359 nota.

[78]) Svědčí o tom všem listina Zdíkova z r. 1131 v C.D.Mor. I. str. 204.

V *Krakově* chrám kathedrální, po přestavbě znova vysvěcený r. 1142, snad již v 11. věku, jistě však ve 12. věku slul kostelem sv. Václava. Rozumí se, nežli úcta sv. Václava v Polsku došla výrazu tak skvělého, že tam musela dlouho trvati a růsti; do Krakova mohla se dostati z Čech hned v druhé polovici 10. století, jmenovitě za biskupování sv. Vojtěcha (983—997), kdy krajiny jihopolské náležely k říši České a k diecezi Pražské.[79])

Sv. Ota biskup Bamberský, jenž zdarně obracel Slovany Pomořské na víru křesťanskou, roku 1124 založil v Štětíně kostel sv. Vojtěcha a ve Volyni kostel sv. Vojtěcha a Václava, poněvadž ti světci slynuli u tamějších Slovanů velkou pověstí.[80])

V jedenáctém století Čechové uvykli vzhlížeti k sv. Václavu jakožto k obzvláštnímu ochránci státu Českého *a pomocníkovi svému* v čas velké nouze a *nebezpečenství*

[79]) Tadeusz Wojciechowski v díle: Kościół katedralny v Krakowie, vyšlém v Krak. Akademii 1900 (stran 258 in 4°), hledí dokázati z některých okolností (přímého důkazu na to není), že kathedrála Krakovská, vystavěná dle domyslu Boleslavem Chrabrým r. 1001, prvotně byla zasvěcena na jmeno sv. Salvatora, ale nepochybuje (str. 54), že již v 11. století byl sv. Václav jejím patronem, ač doklady na to jsou teprv ze 12. století. Nejstarší pečeť s opisem: Sigill. Cracoviensis eccle. sci. Wencezlai dle Wojciechowského (str. 190) byla zhotovena brzo po roce 1142, kdy kathedrála byla znova vysvěcena, byvši přestavěna knížetem Vladislavem a Boleslavem Křivoústým; druhá novější pečeť s takovýmž opisem jest snad z r. 1221. — Navzájem Čechové ctili slavného patrona polského sv. Stanislava, jenž jsa biskupem Krakovským, byl r. 1079 zavražděn od krále Polského Boleslava Smělého. Téhož roku 1253, kdy Stanislav byl v Římě kanonizován (17. září, Röpell 200), část jeho ostatků byla přinešena do Prahy a v kostele Svatovítském se slávou uložena (22. října 1253, Pram. II. 292). Brzo v témž kostele postaven oltář sv. Stanislava a Oswalda (1259, Tomkův Děj. Pr. I² 242, 396), a Čechové datovali potom také podle jeho svátku (8. května) na znamení, že jej ctí mezi světci vzácnějšími.

[80]) Svědčí o tom Ebo citovaný Roytem v Č.M.Mor. 1872, 121: qui magne apud barbaros opinionis erant.

obecného. Příklady na to jsou u nejstaršího letopisce českého Kosmy († 1125). Ten pokládal vypuzení Přemysloviců a opanování země České od Poláků (1003-4) za národní pohromu, a kde počíná vypravovati o návratu Přemysloviců a o vypuzení Poláků z Čech, hned v úvodě připisuje tu změnu tomu, že »Kristus již vzhledl na Čechy a sv. Václav přispěl svým ku pomoci«; a kde vypisuje útěk Poláků ze hradu Pražského, poznamenává, že to »bylo divné boží dopuštění a svatého Václava zakročení«.[81]) A když ku konci života krále Vratislava vznikly ohavné rozbroje mezi členy panujícího rodu i války domácí, až i královic Břetislav pozdvihl se proti otci: v těch zmatcích (1090), jichž Kosmas byl svědkem, smíření a utišení konečně nastalé on rovněž připisuje milosti boží, kterouž zvěstovali dědicové čeští Václav a Vojtěch; ti zjevivše se prý některým uvězněným ve snách, mluvili k nim: »Dosud vám a vlasti této orodování naše nezpomáhalo, protože jste byli nehodni milosti boží, jelikož tito knížata vedli válku horší než občanskou mezi zeměmi Českou a Moravskou.« Ale již prý mohou býti jisti milosrdenstvím božím; sv. Václav a Vojtěch kázali jim vyhlásiti, že všem přinesli odpuštění a mír.[82])

Svátek sv. Václava dne 28. září slaven býval v Praze slavnou *poutí,* ku které se scházeli pobožní lidé všeho stavu; při dvoře knížecím v ten čas bývaly hodokvasy pro velmože, s nimiž kníže při té příležitosti radíval se a rozhodoval o záležitostech zemských; rokovávali tedy při té slavnosti za starodávna *sněmové zemští,* a v pozdějších časích zasedával po sv. Václavě soud zemský. Takž vypravuje letopisec Kosmas, že když r. 1092 nový tehdáž kníže Břetislav II. podle řádu této země slavil povinnými službami svátek svého patrona sv. Václava na hradě

---

[81]) Prameny II. 52.
[82]) Kosmas v Pram. II. 129.

Pražském, častoval dvořany a župany po tři dni a vydal některá nová nařízení k dobrému země i k užitku církve; rozkazy tehdáž vydané týkaly se jmenovitě vykořenění zbytkův obyčejů pohanských v zemi. Týž letopisec zaznamenal, když r. 1110 »kníže Vladislav a veškeren lid český s radostí a veselostí slavili svátek svého dědice Václava«, kterak hodování u dvora přetrženo bylo náhle zvěstí, že kněžic Soběslav s vojskem polským vtrhl do Čech; pročež hodovníci vstavše od kvasu, táhli spěšně do vojny. Později, když zpomenutý právě kníže Soběslav v Čechách panoval, a biskupská stolice Pražská r. 1134 se uprázdnila, kníže Soběslav »dne 29. září učinil sněm (concilium) v sídelním hradě svém Pražském, na kterémž byli všichni nejpřednější mužové ze země České, jak duchovní tak světští; neboť sešli se tam právě pro svátek blahoslaveného dědice našeho, Václava mučeníka;« v tom shromáždění zvolen byl nový biskup.[83])

Pokračovatel Kosmy při slavném *vítězství* knížete Soběslava I. nad králem Lotharem *u Chlumce* (dne 20. února 1126) vypravuje o zázračné pomoci, které sv. Václav poskytl Čechům. Letopisec nazývá tu sv. Václava naším ochrancem (protector), a zvěstuje o tom k radosti »kněžím i nekněžím po celé rodině sv. Václava«;[84]) tuť zjevně spatřujeme již počátek zvyku, nazývati národ Český národem Svatováclavským. Mezi nejpřednějšími Čechy neseno bylo do té bitvy *kopí sv. Václava;* nesl je kněz Vít, vznešeného rodu, kterýž, jak prý »jest zvyk«, oděn byl pancířem a přílbicí, jako prý Achilles. Tedy již r. 1126 byl

---

[83]) Kosmas v Pram. II. str. 136 (r. 1092), 171 (1110); pokračovatel Kosmův tamže II. 221 (1134). Slavnostmi Svatováclavskými vysvětloval si Palacký (Dějiny 1876 II. b. 387 nota 495), proč soud zemský zasedal po sv. Jeronymu 1. října, a ne o předcházejících blízko suchých dnech podzimních, ač zasedal o ostatních trojích suchých dnech.

[84]) Per totam familiam sancti Wenceslai. Prameny II. 203-4.

to starý zvyk, nositi takto do bitev kopí Václavovo, jemuž přičítala se ochranná moc proti nepříteli. Kněz Vít rozplamenil zmužilost Čechů touto řečí: »O druhové a bratři! Buďte vytrvalí! Vidímť sv. Václava nad hrotem svatého kopí, sedícího na bílém koni (brůně), oděného bílým rouchem, bojujícího za nás.« Kníže Soběslav dal před touto válkou skrze kaplana svého sejmouti praporec sv. Vojtěcha, který dotud visel na stěně kostela Vrbčanského; ježto sv. Vojtěch za živa neválčil, byl ten praporec nejspíš stará korouhev rodu Slavníkova, jakož Vrbčany, východně od Českého Brodu, skutečně leží na staré půdě Zličanů; praporec z kostela vzatý byl zavěšen na kopí sv. Václava, které takto připravené jmenovalo se odtud *praporcem sv. Václava*, jenž nošen byl do bitev vždy v tom zástupu, ve kterém nacházely se nejpřednější osoby.

Také skvělé *vítězství*, jehož dobyl král Přemysl II. 1260 nad Uhry *u Kressenbrunna* v Rakousích, přičítá jiný pokračovatel Kosmy [85]) pomoci boží a sv. Václava. Zmíněný praporec tohoto patrona nesen byl v šiku 7000 nejlepších bojovníků, od hlavy až do paty oděných v železo, kdež nacházel se i král a purkrabí Pražský Jaroš. Zadní stráže české před bitvou viděly prý ptáka na způsob orla, avšak nad sníh bělejšího a se zlatou hlavou a krkem, kterak neustále následoval za praporcem sv. Václava; ten pták prý rostl, až při bitvě tělem a křídly pokryl celé vojsko české. V den bitvy nějaký šlechtic Jan Svojslavův, leže doma nemocen, měl prý takovéto vidění: Velel v bitvě vojsku malému a nezřízenému; spolu spatřil přikračovati české patrony, nejprvé Václava, »oděného pancířem, majícího přílbici svou na hlavě, nesoucího po levém boku meč svůj v pochvě ozdobené zlatem a drahými kameny; v pravé ruce nesl vlastní praporec.« Za ním šli Vojtěch, Prokop s holí, a pět mučeníků, (jichž těla Břetislav I. přivezl z Polska mezi válečnou kořistí). Tu Václav zvolal k ostatním:

[85]) Prameny II. 318, 319.

»Slabé jest vojsko naše, pospěšme!« i vztáhl praporec svůj proti nepřátelům, kteří hned dali se na útěk. Dotud vidění. — Purkrabí Jaroš vypravoval před biskupem a kanovníky v kapitule Pražské, že žádný v jeho voji, v němž nesen byl praporec sv. Václava, nepřišel v té bitvě k úrazu, a že nepřátelé všude před ním utíkali; železný hrot na kopišti, na němž byl zavěšen praporec, třpytil se prý nad vojskem jako slunce.

O zbouření jedné strany panstva proti králi Janovi píše Beneš z Waitmile k roku 1318: »Toho času Vilém Zajíc z Waldeka v kraji Žateckém porážel lidi krále Jana, totiž Němce, při čemž mu poskytoval pomoci sv. Václav, jenž tehdáž zjevil se některým na brůně. To praví kronika sv. Prokopa.« [86])

Ačkoli Čechové oslavovali svátek sv. Václava velice také způsobem a obyčejem církevním, přece neváhali v ten den *bojovati.* Byla již zmínka (str. 86) o dobytí hradu Libice roku 995 ve svátek sv. Václava. Král Václav II., jenž byl velkým ctitelem svého patrona, na svém tažení do Polska roku 1292 rovněž v ten svátek dobyl města Sieradze nad řekou Vartou.[87]) Král Jan s vojskem českým r. 1322 jakožto pomocník Římského krále Ludvíka Bavora svedl rozhodnou bitvu s druhým králem Římským Fridrichem Sličným u Mühldorfa nad Innem, a vypadla ve prospěch bavorské strany; bylo to opět dne 28. září,

[86]) Beneš v Pramenech IV. 474a. O tom příběhu rýmoval současný Dalimil v kap. 109: »Tehdy zjevně Čechóm svatý Václav sě pokáza, a za sobú u boj jim jíti káza.« Petr Zbraslavský v Pram. IV. 246 nezmiňuje se při tom o zjevení se sv. Václava, ani František z něho vypisující (tamže IV. 389), z něhož zase Beneš IV. 474b. opsal záznam o témž boji, o němž již dříve 474a. se zmínil; možná že kronikou sv. Prokopa Beneš rozuměl zrovna rýmovanou kroniku tak řečeného Dalimila.

[87]) Letopis Zbraslavský v Pram. IV. 54. O obzvláštní úctě krále Václava II. k sv. Václavu svědčí týž letopis 12b, 94a; též listina z 20. října 1290 v Emlerových Regestech II. 653 č. 1518.

a král Český v té bitvě dvou německých stran byl vrchním velitelem na straně Ludvíkově; souvěký letopisec Zbraslavský poznamenal, že »nepochybně sv. Václav, patron český, svou pomocí tehdáž přispěl, na jehož svátek kníže vlasti jeho bojoval pro pokoj, život a vlast«; nemnoho pozdější letopisci k tomu dodávají, že na tom místě postaven byl kostel ke cti sv. Václava.[88])

* * *

Odpoledne v den před svým usmrcením bavil se Václav *na koni;* to víme ze slovanské legendy; na denárech knížat Bořivoje II. a Vladislava I. z první čtvrti 12. věku bývá sv. Václav vyobrazen jako jezdec na koni; vůbec staří Čechové představovali si ho sedícího na brůně, jak jsme viděli při roku 1126 a 1318. Dle této shody mezi slovanskou legendou a pozdější staročeskou představou, kterou pozorujeme ve čtyrech stoletích (i později), můžeme souditi, že rovněž i jiní kusové staročeské představy o sv. Václavovi mají dobrý základ historický. Štít, pancíř, přílbice, oštěp, kopí (z něhož později udělán praporec) a meč bývají příznaky jeho. Už jezuita Balbin povšiml si toho, že sv. Václav vždy zjevoval se Čechům na koni a ozbrojen. Obraz tento ukazuje ovšem k lecčemu jinému, jen ne k mnišským a kostelnickým způsobům života. Dosud ukazovaná *drátěná košile*, *přílbice* a *meč sv. Václava,* kterým král při korunování pasuje na rytířství Svatováclavské, jsou *stálým hmatavým protestem ústního podání v národě zachovaného proti odporným smyšlenkám* některých legendistů a pozdějších kronikářů.

[88]) Letopis Zbraslavský v Pramenech IV. 263, z něho František tamže 395. — Rýmované skládání, které bylo připojeno ke kronice Dalimilově (v Pram. III. 229), ujišťuje: A to mnozí viděchu u vojště sv. Václava, an české vojsko požehnává, na Němce mečem mává, a velikú jim hruozu dává... Na tom miestě kostel postavichu, a svatému Václavu jej oslavichu. — Zmínku o tom kostele má také Beneš z Weitmile v Pram. IV. 478 b.

Ústní podání ovšem mohlo se měniti, a co se týče výzbroje sv. Václava, skutečně se měnilo. Srovnáme-li mezi sebou rozličná vyobrazení sv. Václava, jichž řada počíná se asi sedmdesát let po jeho smrti a jde bez přetržení až do nynějška, shledáme, že Čechové představovali si svého patrona čím dále tím více po válečnicku; vývoj této představy dostoupil svého vrcholu v 16. a 17. století, kdy sv. Václava vyobrazovali v těžkém plechovém brnění: to pocházelo ovšem toliko ze souvěké módy, z též módy, která žádala, aby každý šlechtic ba i měšťanský erbovník na parádné podobizně neb na náhrobku svém vyobrazen byl jako rytíř samým plechem obrněný, ačkoli skuteční bojovníci již v 15. století to odění odkládali jakožto nepraktické. Tradice v takovém stupni vývoje nemá žádné historické ceny, ba naopak víme najisto, že sv. Václav v plechovém brnění do boje nechodil, poněvadž takové plné plechové odění vyskytá se teprve ve 14. a 15. století. Avšak jiného rázu jest tradice, která se pojí k *drátěnému brnění, přílbici* a *meči sv. Václava;* ona jest velmi stará, během šesti set let neproměnila se, neustoupila žádné módě, předměty její hodí se do 10. věku; co ona tvrdí, jest možné i pravdě podobné; jest to tradice hodnověrná. O tom bývá pochybováno jen pokud se týče tak zvané drátěné košile, a to proto, poněvadž jest rozšířena domněnka, jakoby teprve křížovými válkami byla přinešena z východních zemí do Evropy brně aneb pancíř udělaný ze samých kovových snýtovaných kroužků, beze vší tkaniny nebo kůže; pravda jest, že brně taková (drátěná košile) zevšedněla teprv v 13. věku, ale v střední i severní Evropě jest ona nyní zjištěna z dob o několik set let starších, než nastaly křížové války.[89]) Ten mylný důvod

[89]) August Demmin, Die Kriegswaffen in ihrer historischen Entwickelung, 2. Auflage, Leipzig 1886 str. 63—66, 449, 450. Doklad k této náuce Demminově nachází se tuším také v předpise Gulathingslögu, jenž ukládal obyvatelstvu trojí rozmanitou výzbroj dle

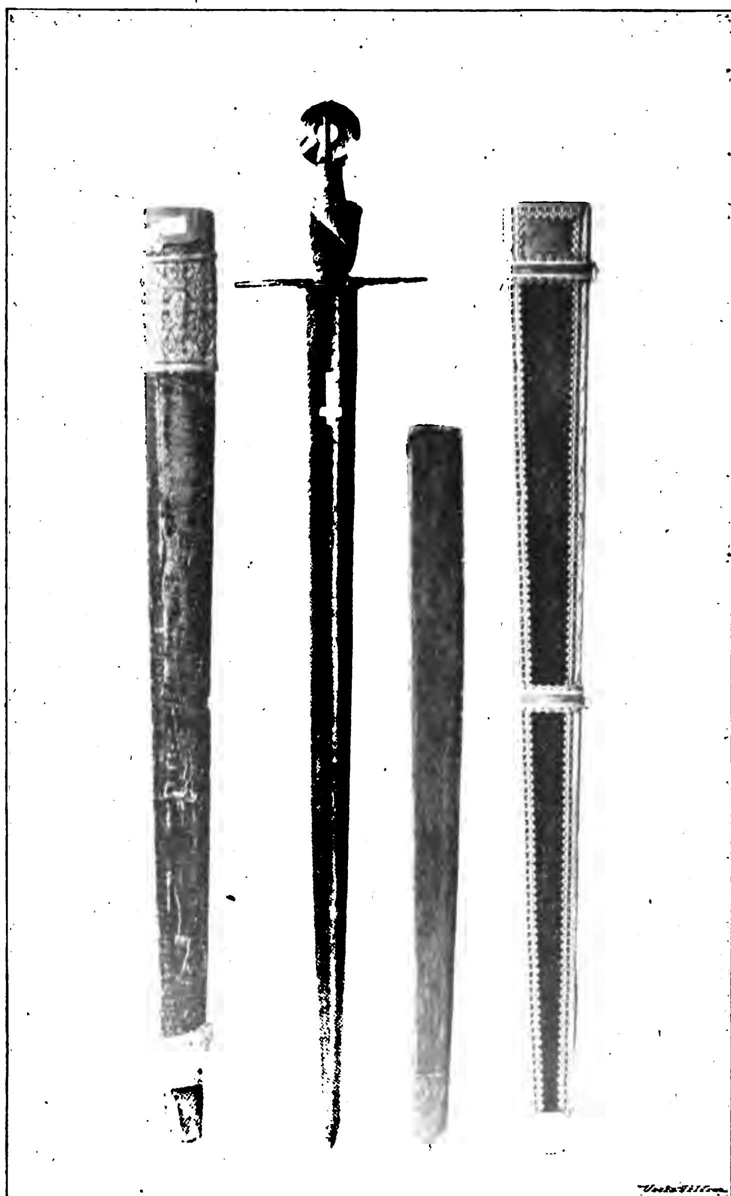
XI. Kroužkový pancíř (drátěná košile) sv. Václava,
chovaný v kostele Svatovítském v Praze. Sáhal muži přes kolena. Zhotoven jest
z nýtovaných kroužků železných; na krku jest několik řad kroužků zlatých.

XII. Přílbice sv. Václava, chovaná v kostele Svatovítském v Praze. Jest železná, na dolním okraji a na nánosku ozdobená stříbrnými okrasami, kteréž ukazují porouchaný obraz Krista na kříži rozpjatého.

tedy odpadá. O přílbici a meči sv. Václava nebyla nikdy vyslovena pochybnost, že by nemohly pocházeti z 10. sto-

stupně zámožnosti; nejbohatší mužové měli býti opatřeni také kroužkovým pancířem. Gulathingslög jest zákonník norské krajiny Gulathing (u řeky řečené Gula, jižně od města Dronthjema), jejž tradice přičítala králi Hakonovi panovavšímu v letech 934—961, ale byl napsán poprvé okolo roku 1100, a přepracován v letech 1164—1174; srv. Hanel, Děje práva německého, díl I.[2] (1897) str. 220-1.

XIII. Meč Svatováclavský v pokladě chrámu Svatovítského v Praze, s třemi pošvami novějšími.

letí. U meče se to však rozumí jen o čepeli a souvislé s ní rukojeti, neboť obal rukojeti a křišťálová hruška na konci rukojeti jsou novějšího původu, též pošva toho meče. Přílbice zachovala se celá v původním stavu; na dolejším okraji a na nánosku jsou stříbrné okrasy přivařené k železu, díla velmi starobylého, jaké ve 12. století se již nedělalo.[90])

Drátěný pancíř, přílbice a meč chovají se od nepaměti při kostele sv. Víta v Praze, někdy v pokladě jeho, někdy jsou vystaveny na odiv veřejně, a vždy se ctí jakožto nejvzácnější a nejstarší památky země České. První záznamy, jež se o tom zachovaly, jsou ze 14. století. V seznamu vzácností kostela Svatovítského z r. 1354 zaznamenán jest pancíř sv. Václava (lorica S. Wenceslai), přílbice železná sv. Václava (cassis ferrea S. Wenceslai), a meč sv. Václava, jenž tehdáž měl pošvu ze zlata, drahých kamenů a perel; roku 1387, kdy zdělán byl jiný seznam pokladu Svatovítského, byla ta pošva zlomená,[91]) a nezachovala se, ale

[90]) Širší popis a vyobrazení těchto památek Svatováclavských podali: kanovník Dr. Fr. Bock, Der Schatz von St. Veit zu Prag, Mittheilungen der Centralcommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, Wien 1869, XIV. str. 9. V českém spracování uveřejněn ten popis pokladu Svatovítského v Methodu II. 1876, vyobrazení meče a přílbice str. 129, 130. — Na novém důkladnějším ohledání, jehož se súčastnili také professoři Koula a Píč, zakládá se popis památek Svatováclavských, uveřejněný Podlahou a Šittlerem s obrazy v Pam. Arch. 1900 XIX. 79; domněnka tam vyslovená v pozn. 31 str. 87 odpadá, ježto kříž v čepeli meče Svatováclavského dal vypilovati 1836 kanovník Pešina, jakž zaznamenal Glückselig v Aktenmässige Darstellung der k. böhm. Krönungs-Ceremoniells, Prag 1836 str. 42; dle toho byl ten meč před rokem 1836 zrezavělý, a odstraňování rezu dalo Pešinovi podnět k vypilování kříže; z čehož lze se domnívati, že rež byl rozšířen i jinde na čepeli, a že celá čepel byla tehdáž pilováním seslabena; tím tuším se vysvětluje neobyčejně malá váha toho meče. Naše vyobrazení památek Svatováclavských č. XI, XII, XIII jsou zdělána podle fotografií pořízených pro popis Podlahův a Šittlerův.

[91]) 1354 gladius cum solemni vagina de auro, gemmis et perlis facta, s. Wenceslai; 1387 gladius ipsius Wenceslai cum vagina,

nahrazena byla potom pošvou méně drahocennou; ostatně ta starší pošva nejspíš také nebyla prvotní, a pro svou skvostnost hodila se jenom ke slavnostem za okrasu a ne do boje. Meče Svatováclavského tehdáž užívalo se při největší slavnosti státní, při korunování krále Českého. O tom předpis obsažen jest v řádě korunování králů Českých, vydaném od Karla IV.; tam praví se při počátku, že v den korunování ráno má jíti pro krále průvod vedený arcibiskupem, před nímž má býti nesen meč sv. Václava, kříže, kaditelnice a svěcená voda.[92]) Meče užívalo se při korunování vedle koruny, žezla a jablka jakožto odznaku moci královské, kteréžto odznaky byly odevzdávány králi; meč mu byl opásán okolo beder.

Památky Svatováclavské, jež se chovaly v kostele Svatovítském, byly ovšem ve veliké úctě, ale zároveň nepochybně byly přístupny všemu lidu, aby mohl je viděti, neboť shledáváme se také s obzvláštním opatřením k tomu zřízeným, aby byly stále čisté. V archivě kapituly Pražské nachází se listina, kterou vydal 1. května 1333 biskup Pražský Jan z Dražic na dosvědčení toho, že daroval Heřmanovi kožišníkovi dvě městiště (k vystavění domů) ve farnosti sv. Jakuba v Starém Městě Pražském, a to dílem za užitečné služby, jež mu ten Heřman po dlouhý čas prokazoval, dílem za povinnosti pro budoucnost jemu uložené; tyto povinnosti byly, že »za první městiště, kdež někdy přebýval Havel mečíř, ten Heřman a jeho dědici

---

quae in parte inferiori est fracta, gemmis et perlis onusta. Cituje Bock str. 33, 34 ve spise jmenovaném v předešlé poznámce. Zbroj sv. Václava (cassis, gladius, lorica) vyčítá se též v inventáři pokladu Svatovítského z r. 1368 v Pešinově Phosphoru 473.

[92]) Ordo ad coronandum regem Boemorum, vydaný Karlem, byl tištěn latinsky Loserthem v Archivě Vídenské Akademie 1876: Die Krönungsordnung der Könige von Böhmen; v starém českém překladě ve Výboru z literatury české 1845 str. 575, Emlerem ve Spisích císaře Karla IV. 1878 str. 73.

budou povinni *čistiti zbroj sv. Václava*, totiž klobouk železný, pancíř a meč, kterážto zbroj chová se v kostele Pražském«; z druhého pak městiště Heřman a dědici jeho měli platiti ročně do komory biskupské 8 grošů.[93]) Jest domysl na snadě, že dřívější uživatel prvního městiště, Havel mečíř, měl také tu povinnost, která byla uložena novému držiteli, Heřmanovi kožišníkovi a jeho dědicům, totiž aby čistil zbroj sv. Václava; a tak biskupská listina z r. 1333 svědčí do budoucnosti i také do minulosti. A že zbroj sv. Václava byla v kostele Svatovítském již dávno dříve chována a ukazována, to dává na srozuměnou ještě jedno starší svědectví, totiž vypravování pokračovatele Kosmova z r. 1260 již svrchu (str. 94) uvedené o vidění, jež v den bitvy Kressenbrunnské měl Jan Svojslavův. Jest potřebí zde zevrubně všimnouti si slov letopiscových: onen šlechtic, leže doma nemocný, v extasi spatřil kráčeti »svatého Václava oděného *pancířem* (lorica indutum), majícího *přílbici svou* na hlavě (galeam suam), nesoucího *meč svůj* v pošvě ozdobené zlatem a drahými kameny (gladium suum in vagina auro et gemmis ornata) po levém boku, v pravé pak ruce nesoucího napřed *vlastní korouhev* (proprium vexillum)«. Důrazné dvoje užití přivlastňovací náměstky *svou*, *svůj* a přídavného jmena *vlastní* jistě není zde nadbytečné, nýbrž má svůj účel; letopisec chtěl těmi určeními oznámiti, že onen nemocný v extasi viděl Václava s tou přílbicí, s tím mečem a s tou korouhví, které byly jeho českým čtenářům povědomy jakožto přílbice, meč a korouhev sv. Václava, ježto se veřejně ukazovaly a tím jmenem označovaly. Tedy roku 1260 tato zbroj sv. Václava byla v Čechách obecně známa, jako dosud známa jest, protože se veřejně ukazuje v kostele Svatovítském. V příčině brně aneb pancíře Svatováclavského dlužno si

[93]) Emlerova Regesta III. 776 č. 2004: mundare arma beati Wenczeslai, pilleum videlices ferreum, loricam et gladium, que arma in Pragensi ecclesia conservantur.

povšimnouti, že jak roku 1333 a 1354, tak i roku 1260 jmenuje se v latině *lorica*, což tehdáž znamenalo pancíř pokrývající celý trup i částky okončin člověka, na rozdíl od plátův aneb plechu jen na prsa, který tehdáž slul v latině thorax;[94]) a letopisec k r. 1260 krom toho praví, že Václav byl oděn aneb *oblečen* v pancíř (lorica *indutus*), což rovněž ukazuje na brni čili pancíř v tehdejším smyslu, kterýžto pancíř pokrýval skoro celé tělo jako košile nebo kabát. A toho způsobu jest drátěné brnění sv. Václava, chované dosud v kostele Svatovítském, kteréž dospělému muži sahá od krku až přes kolena. Korouhev sv. Václava, o jejímž vzniku z kopí sv. Václava a z praporce sv. Vojtěcha jest určitá zpráva z roku 1126 (viz výše str. 94), vyskytá se r. 1260 naposled, kdež nesena byla do bitvy Kressenbrunnské. Od té doby není o ní zmínky; kdy a jak se ztratila, neví se. Kdyby strážcové pokladu Svatovítského byli chtěli klamati, mohli na místo ztracené korouhve Svatováclavské dáti jinou starou korouhev; ale neučinili tak, a můžeme jim proto tím více věřiti, že věrně nám dochovali ty památky po sv. Václavovi, které dosud ukazují se v kostele Svatovítském, totiž přílbici, brnění a meč.

Při korunování králů Českých užívalo se meče Svatováclavského také k *pasování nových rytířů.* V Čechách první zmínky, že král při svém korunování pasoval na rytířství, jsou v kronice Zbraslavské; dle ní král Václav II. nazejtří po svém korunování Pražském, 3. června 1297 slavil na Zbraslavi založení kláštera cisterciackého a pasoval tam 240 pánů a šlechticů z Čech i z jiných zemí na rytířství. Mladistvý král Jan 7. února 1311 v hodinu svého korunování, ale ještě před tím obřadem, pasoval na rytíře dva mladíky ze šlechty české, kteří byli ustanoveni

---

[94]) O názvech a rozdílech starodávného brnění viz Zíbrtovy Dějiny kroje str. 147—150.

k tomu, aby drželi korunu nad hlavou královou.[95]) Že při tom pasování král užíval meče Svatováclavského, to se podle Karlova řádu korunování králů Českých rozumí samo sebou; výslovná zmínka o tom vyskytá se však teprv v listě vydaném v Litoměřicích 3. ledna 1421, kterým král Sigmund nejvyššímu písaři zemskému Mikulášovi z Lobkovic dává hrad Hassištejn v léno; mezi pohnutkami, proč to činí, list uvádí také tu okolnost, že v čas korunování Sigmunda za krále Českého (28. července 1420) Mikuláš z Lobkovic byl jeho rukama u oltáře pasován za rytíře prostředkem slavného veřejného udeření mečem svatého Václava; kromě toho jen Vavřinec z Březové krátce poznamenal, že král Sigmund při tom korunování zdělal mnoho nových rytířů.[96]) Smutné okolnosti, v kterých se konalo toto korunování, jistě k tomu také nabádaly, aby zachovaly se při tom všechny starobylé obyčeje, pokud bylo možné, i aby nic nového se nezávadělo. Z času panování rodu Rakouského v Čechách jest nepřetržitá řada zpráv o pasování nových rytířů při korunování královském. O korunování českém roku 1527 jedna zpráva praví, že král Ferdinand mečem zdělal mnoho rytířů zlatých, *equites auratos.*[97]) Ten výraz vysvětluje se poněkud zprávou o českém korunování krále Rudolfa r. 1575, kdež stojí, že král nově korunovaný »obdařil čtyři (pány) pásem zlatým, udeřiv je mečem, jakž jest obyčej«; o témž skutku jiná zpráva dí, že král mečem sv. Václava pasoval čtyři pány za

---

[95]) Kronika Zbraslavská v Pram. IV. 78, 176-7.

[96]) List Sigmundův tištěn u Paprockého, Diadochus o stavu panském 122, odtud v Aktenmässige Sammlung der Verordnungen, welche in Bezug auf die böhm. Krönung Leopolds II. erlassen wurden, Prag 1791, I. 148 s mylným rokem 1411 místo 1421; hlavní místo zní: quod per manus nostras tempore coronationis nostrae in regem Bohemiae super altari militiae cingulo glorioso s. Venceslai ensis publico verbere insignitus. — Vavřinec v Pram. V. 396.

[97]) Sněmy I. 224: ense creavit et fecit plures equites auratos.

rytíře.[98]) Při obřadu pasování byl nový rytíř udeřen třikrát na levé rameno; též však k tomu obřadu náleželo, že opásán byl pásem, na kterém se nosí meč; proto ten obřad slul po česku pasování, a ještě srozumitelněji k tomu ukazuje obyčejný výraz latinský: balteo (cingulo) militari cingere, pásem rytířským opásati. Rytíři, kteří byli děláni při českém korunování, dostávali tedy pás zlatý, a odtud pocházel název rytířů zlatých, jejž jsme našli v 16. století.[99]) V pozdějších stoletích osoby takto vyznamenané při českém korunování sluli obyčejně *rytíři Svatováclavskými*, patrně proto, že byli udeřeni mečem Svatováclavským; to vše tak zůstalo až do korunování krále Ferdinanda V. roku 1836;[100]) nebyl však dosud nikdy zřízen, jakž někteří se domnívali, zvláštní řád sv. Václava, jenž by měl svoje stanovy, odznak nebo nějaké výsady.[101])

* * *

Čechové vzývali a vzývají sv. Václava *starobylou písní*, která vůbec pokládá se po písni »Hospodine pomiluj ny« za nejstarší církevní píseň v jazyce českém. Kdy ta píseň byla složena a od koho, o tom nezachovala se žádná

[98]) Sněmy IV. 260: Cingulo aureo percussione, ut moris est, gladii quatuor donavit; str. 267 v druhé zprávě se dí: haben zu Rittern geschlagen, a jmenuje se das blosse St. Wenceslausschwert.

[99]) Rovněž v Uhřích králové při korunování svém pasovali na rytířství mečem sv. Štěpána, a osoby tak vyznamenané sluli equites aurati.

[100]) O českém korunování z r. 1836 pojednal jsem v Osvětě 1886. — O pasování na rytířství sv. Václava má dobrou stať Glückselig, Aktenmässige Darstellung des Krönungsceremoniells 1836 str. 42. — Jména rytířů Svatováclavských z let 1611—1836 vyhledal a otiskl dr. Řezníček v ČČMus. 1895, 129.

[101]) To již 1791 objasnil bibliothekář Ungar ve zprávě ke guberniu, tištěné v Aktenmässige Sammlung der Verordnungen, welche in Bezug auf die böhm. Krönung Leopolds II. erlassen wurden, 1791, Heft I. 142; co Bretfeld 1807 psal o rytířském řádě sv. Václava, jest mylné.

zvěst. První zmínku o ní máme teprv u Beneše Krabice z Weitmile, kterýž byl kanovníkem kostela Svatovítského († 1375), a k žádosti císaře Karla IV. sepsal kroniku českou jazykem latinským. V tom letopise vypravuje k roku 1368, kterak tehdejší arcibiskup Pražský Jan Očko z Vlašimě rozvažuje o zázracích, jež se dály u hrobu sv. Václava, udělil 40denní odpustky všem těm, kteří by opravdově se káli i zpovídali a ke cti svatého Václava třikrát přezpívali píseň, kteráž ode dávna bývá

Swaty waczlawe wewodo czeske
zemye knyeze nass prosy za ny
boha swateho ducha kyrieleyson Nebe
sket gest dwor stwo krasne blazye tomu
ktoz tam poyde wzywot wyeczny ohen
yasny swateho ducha kyrieleyson Po
moczy twe zadamy smyluy sye nadna-
my utyess smutne otzen wsse zle swaty
waczlawe kyrieleyson

XIV. Snímek písně Svatováclavské z rukopisu knihovny Klementinské XVII. F. 30, psaného v druhé polovici 14. věku.

zpívána.[102]) První toto svědectví tedy nepraví nic o původu té písně, než jenom staví na jisto, že ona tehdáž roku 1368 byla v Čechách dobře známa jakožto píseň od nepaměti zpívaná; dotčeným opatřením arcibiskupa Jana jistě došla ještě větší obliby. Beneš zároveň do

[102]) Kronika Beneše z Weitmile v Pramenech IV. 537: qui ad honorem ipsius sancti cancionem infra scriptam ab olim cantari consuetam cantaverint.

svého letopisu napsal celý text té písně; jest to nejstarší její znění, které se nám zachovalo. Skoro téhož času v druhé polovici 14. věku napsána byla tato píseň v rukopise knihovny university Pražské XVII. F. 30. V obojím tomto textě má ta píseň toliko po třech slohách, každá sloha jest o pěti verších, za kterýmiž následuje ještě řecká prosba: Kyrie eleison (Pane smiluj se nad námi). Zde podáváme snímek pořízený fotograficky z rukopisu Klementinského; týž text přepsaný novým pravopisem, zní takto:

1. Svatý Václave,
vévodo České země,
kněže náš,
pros za ny Boha,
Svatého Ducha. Kyrieleison.

2. Nebeskéť jest dvorstvo krásné,
blaze tomu, ktož tam pójde:
v život věčný,
oheň jasný,
Svatého Ducha. Kyrieleison.

3. Pomoci tvé žádámy,
smiluj sě nad námi:
utěš smutné,
otžeň vše zlé,
svatý Václave. Kyrieleison.[103])

Co se týče jazyka této písně, jest ovšem starobylý, ale přece pozdější, nežli jazyk nejstarší české písně: »Hospodine pomiluj ny.« Zvěčnělý kněz Konrád, jenž

[103]) Rukopis knihovny Klementinské XVII. F. 30, kodex in 4° o 181 listech, psaný dle odhadu asi okolo roku 1380, obsahuje české modlitby a několik písní kostelních. Na listě 96 jsou napsány tři písně, znamenané starými čísly: CIX. Hospodine pomiluj ny, CX.

s velkou láskou badal o vývoji církevních zpěvů staročeských, hleděl dopátrati se, jakého původu a věku jest nápěv naší písně Svatováclavské; přišel k tomu přesvědčení, že ten nápěv se měnil během času, že prvotně všechny slohy zpívaly se nápěvem stejným, (kdežto později první sloha zpívala se jiným nápěvem, než slohy ostatní), a že ten prvotní nápěv zachoval se v Boleluckého knize Rosa Bohemica, tištěné r. 1668. Tento nápěv naproti jiným vyznamenává se prostotou, a dle úsudku Konrádova vzrostl ze dvou motivů prastaré sekvence »Media vita in morte«, kterou složil Notker Balbulus, mnich kláštera Svatohavelského ve Švábích (* 830, † 912). Truchlozpěv Notkerův Media vita in morte došel velikého rozšíření a obliby; náš badatel Konrád jej nalezl v rituále biskupa Pražského Tobiáše z Bechyně od roku 1294, i byl náchylen k domněnce, že dojemná píseň Svatováclavská byla složena snad právě od biskupa Tobiáše ve strastiplných letech po smrti krále Přemysla II. a před nastoupením krále Václava II. (1278-1283), jakožto výron žalosti nad zkázou vlasti a zároveň naděje v pomoc svatého dědice českého.[104])

Svatý Václavé, CXI. Buoh všemohúcí. Faksimile písně Svatováclavské z tohoto rukopisu vyšlo prvotně ve Flajšhansově Písemnictví českém str. 25; odtud cliché půjčil nakladatel k otisknutí zde. — Text Benešův, tištěný původním pravopisem v Pramenech děj. č. IV. 537-8, liší se od tohoto textu Klementinského několika varianty: V 1. sloze Beneš má *wewoda* místo *vévodo*, nejspíš jen omylem písařským, pak *kneze naschie*; v 2. sloze na místě *v život věčný* stojí u Beneše *život věčný*, a tak s vynecháním předložky *v* býval ten verš obyčejně psán později i tištěn, i byl nesnadný ku porozumění; v 3. strofě Beneš má *otwed* = *odveď* místo *otzen* = *odžeň*. — Též jen tři tyto slohy, avšak v pořádku 1, 3, 2, má ta píseň v rukopise z 15. věku ve stud. bibl. Olom. 3. V. 8, odkudž s notami ji vytiskl Konrád v Dějinách posv. zpěvu 1893 str. 44. Rkp. Olomoucký má v třetí sloze již: Pomoci *my* tvej žádámy, jako novější zpěvníky.

[104]) Konrád v Dějinách posv. zpěvu 1881 str. 51—61; k tomu v pokračování 1893, 44—45.

Od času druhého arcibiskupa Pražského Jana Očka můžeme nepřetržitě až po naše časy stopovati, jaké obliby požívala naše píseň a také kterak jí přibývalo rozsahu. Píseň Svatováclavská nachází se mezi čtyřmi českými zpěvy kostelními, jež zpívati dovolovala synoda Pražská, držaná o sv. Vítě 1406, kteráž zapovídala písně tehdáž nové, podezřelé z mínění Wiklefovských; začátek oné písně uvádí se v snesení synody rozšířený o jedno slovo: Svatý *náš* Václave.[105]) Tím zpěvem projevovali svou radost kališničtí Čechové, když dne 5. července 1436 na náměstí Jihlavském byla slavně vyhlášena kompaktata aneb smlouvy, o které se dohodli s legaty sboru Basilejského; souvěká zpráva o tom dí, že »Čechové odstoupivše v stranu, zpívali spolu česky písně boží i ‚Svatý náš Václave'«.[106]) Jsou na to i jiné doklady, že v 15. století strana pod obojí ctila a vzývala sv. Václava asi rovněž tak, jako strana pod jednou a jako činívali společní jich předkové v časích dřívějších. Tak když poprvé vyhlášena byla křížová válka proti husitům, obce Pražské vidouce krajné nebezpečenství víry své pod obojí i zároveň národnosti české, vydali 3. dubna 1420 manifest k Čechům, plný rozechvění a vášně, v němž vyzývají k mocné obraně proti křižákům, »abychme tak mohli nejzkřesťanilejší království od také křivdy a (od) utištění našeho jazyku sprostiti a vysvoboditi, a to s pomocí pána Boha všemohoucího, jehož při vedeme, a s pomocí slavného svatého Václava, dědice našeho«.[107]) Když podle přání strany pod obojí pan Jiří z Poděbrad byl zvolen za krále Českého (2. března 1458) jednohlasnou volbou obojí náboženské strany, pod jednou i pod obojí, a po poděkovacích službách božích nový král byl veden z kostela Týnského do králova

[105]) Höfler, Concilia Pragensia, 1862 v rozpravách Kr. Č. Společnosti Náuk. str. 52.

[106]) Archiv Český III. 445.

[107]) Archiv Český III. 213.

dvora v Starém Městě Pražském, sněmovníci i lid všechen po ulicích v radostném unesení zpívali píseň: Svatý Václave.[108]) Na paveze chované nyní v Českém Museu, kteráž byla dělána za panování krále Vladislava (1471 až 1516) pro Kutnou Horu, tehdáž kališnickou, jest vyobrazen sv. Václav s korouhví, nad ním kalich, a na okraji celého štítu běží nápis, obsahující první strofu naší písně Svatováclavské a také začátek husitské písně tehdáž oblíbené: Pane Bože daj svobodu těm, ktož tě milují.[109]) V kancionále Táborském, psaném uprostřed 15. století, schází sice nejstarší píseň Svatováclavská, ale nachází se tam officium k sv. Václavu, přeložené z breviáře, a při něm nová píseň Svatováclavská, kteráž se počíná takto: »Radujme se v Hospodinu, den slavný slaviece na čest sva-

---

[108]) Palackého Děj. IV. a. 26. — Tomkův Děj. Pražský VI. 297.

[109]) Klar v Libuši 1858, 383 praví, a po něm Konrád v Děj. posv. zpěvu 1881, 60 opakuje, že husité měli na válečných štítech napsanou první strofu písně Svatováclavské. Klar nejspíš myslil právě na tuto pavezu v Českém Museu. Kdy a kde byla dělána, ukazují na ní znaky kovkopů a hašplířů Kutnohorských a nad nimi korunované písmeno W. Viz o tom štítě Pam. Arch. VI. 188, kdež však v nápise opakuje se chyba: mylu*gu*. wyznawa*gu*; na štítě stojí *-gi*, ale písmeno *g* má v pravo okrasu se svislou čárkou, což mýlí. Bojovných štítů z války husitské nemá České Museum žádných. — Professor Petrohradské university p. Ptaszycki přinesl v červenci 1901 do Prahy fotografii a kreslené snímky podobné pavezy, o něco menší, asi 110 *cm* vysoké, kteráž se chová v Petrohradské Eremitaži (H. 95 Mus. Polon. 45), kamž se dostala z Polska. Také na tom štítě jest vymalována postava sv. Václava, stojící, oděná dlouhým pancířem, s vévodským kloboukem na hlavě, v pravici drží kopí s praporečkem. Na okraji a pod figurou psána jest naše píseň Svatováclavská, a sice první strofa celá, pak některá slova ze strofy třetí (Spomoci... zadame, smilu se nad nami), promíchaná snad se slovy strofy druhé (. ot wieczny). Tato paveza jest špatně zachovaná, fotografie její nezřetelná. Dle tvaru hranatého písma a malby soudím, že ten štít pochází také z doby okolo r. 1500 anebo ještě o něco pozdější. Která strana válečná by ho byla užívala, nelze z ničeho poznati; jen to jest patrno, že to byli Čechové.

tému Václavu«.[110]) Novější tato, tedy druhá píseň Svatováclavská, nevyniká ničím nad prostřednost, ani neprozrazuje vzrušené doby, ve které povstala. Šťastnější byl básník, jenž asi touž dobou prodloužil nejstarší píseň Svatováclavskou o dvě slohy. V jednom rukopise knihovny university Pražské, psaném okolo r. 1500 (X. E. 2. fol. 29 c), čte se ta píseň již o pěti strofách: ke třem prvotním strofám přibyly tyto dvě:

4. Tys náš dědic České země,
rozpomeň se na své plémě,
nedaj zahynúti,
nám i budúcím,
svatý Václave. Kriste eleison.

5. Maria matko žádúcí,
tys královna všemohúcí,
prosiž za ny,
za křesťany,
Svatého Ducha. Kriste eleison.[111])

---

[110]) J. Jireček, Hymnologia str. 4, 87. — V kancionále Táborském, nyní v Českém Museu, na str. 35 po písni Marianské následuje ona píseň k sv. Václavu o 10 strofách s předpisem, že se zpívá jako Gaudeamus omnes in Domino. Na str. 38 jest píseň na den všech svatých (Radujme se všichni), jejíž první dvě strofy největším dílem srovnávají se s prvními strofami této písně k sv. Václavu. Pročež podobá se, že tento zpěv k sv. Václavu vznikl překladem a napodobením obecné latinské písně k svatým: Gaudeamus omnes in Domino. Obsah její jest zcela všeobecný, tak že kromě jmen sv. Václava a České země hodila by se na každého svatého mučenníka.

[111]) V rukopise X. E. 2 ta píseň má červený nadpis: *Čechové zpívajte!* Každá strofa se tam končí slovy Kriste eleison, nikdy Kyrie eleison. Před tou českou písní jsou tam dvě latinské písně k sv. Václavu: Gaude felix Boemia ɔc, Wenceslao dulci claro ɔc.

Pořádek strof v tomto rukopise jest změněn, a sice, podržíme-li naše číslování, jdou tam strofy takto po sobě: 1, 2, 4, 3, 5. Vroucí prosba, obsažená ve 4. sloze dle našeho číslování, obzvláště výtečně se hodí k úpěnlivému nápěvu té písně; podobá se, že sloha 4. a snad i 5. vznikly za velikého nebezpečenství národního, snad ve válkách husitských, jakž Balbín se domníval.[112]) Byly-li ty dvě slohy přidány k písni na straně kališnické, či na straně pod jednou, jakž Balbín mínil, nemožno věděti; jistě však skladatel těch nových strof, nechť přijímal pod jednou nebo pod obojí, zasloužil si za to chválu a vděk, že učil vznášeti k nebi prosby za celek, a nikoli žaloby a hany na stranu protivnou, jakž činili mnozí veršovníci v čas rozbrojů náboženských.

Že v první polovici 16. století píseň Svatováclavská zpívala se o více než třech strofách, o tom jest svědectví v kronice Hájkově, tištěné r. 1541. Hájek k roku 1368 vypravuje jednak věrně podle letopisu Benešova, kterak arcibiskup Jan propůjčil odpustky těm, kdo by tu píseň zpívali, a uvádí obnoveným jazykem ty tři strofy, jež našel v kronice Benešově; ale ačkoli Hájek tam musil také čísti, že r. 1368 byla to píseň ode dávna zpívaná, přece připlichtil svůj daremný výmysl tomu odporný, že prý tu píseň složil týž arcibiskup Jan. Na konec Hájek přidal ještě poznámku: »A neudělal té písničky více, než tři verše; jestliže kdo přidal co více, to jest zbytek.« Z toho jest patrno, že Hájkovi byly též povědomy novější strofy, jež on pokládal za nadbytečné, totiž nadbytečné při dosahování odpustků arcibiskupa Jana Očka.

V kancionálech kališnických, bratrských a lutheranských nikde nenachází se nejstarší píseň Svatováclavská;

[112]) Balbín, Vita vener. Arnesti, 1664 str. 193, podav latinský překlad tří prvotných strof, dokládá: Plures hodie versus sunt, sed eos catholici postea, Hussiticis temporibus, adjecerunt, quibus ne Bohemia tot hostibus cincta periret, orabant et orant etiamnum.

u Bratří a u lutheranů českých ten zjev se vysvětluje z jiného učení těch církví o svatých; u kališníků může však v tom býti také náhoda, jakož i v některých katolických kancionálech rovněž schází ta stará píseň, ač nacházejí se tam jiné novější písně k sv. Václavu. Větší díl katolických kancionálů, které vyšly po převratu Bělohorském, obsahují naši starou píseň. V kancionále tištěném v Praze 1631 u Pavla Sessia obsaženo jest týchž pět strof, které známe již ze starších pramenů; jsou tam tištěny v přiodění novočeském, a sice, zůstaneme-li při hořejším číslování, v tomto pořádku: 1, 4, 3, 2, 5, a tento pořádek strof od té doby větším dílem zachovává se beze změny v pozdějších tiscích až do nynějška. Strofa 5. zní tam takto:

5. Maria, matko žádoucí,
tys královna všemohoucí,
prosiž za nás,
za křesťany,
svého Syna,
Hospodina. Kriste eleison.

V ostatních strofách nacházejí se menší rozdíly naproti starším textům.[113]) Forma, ve které těch 5 strof bylo tištěno r. 1631, již zůstala ustálenou až podnes, a vyjma jedno slovo,[114]) nezměnila se již ve znění svém.

[113]) Ve strofě 1. tiskne se od r. 1631 stále: *kníže náš, pros za nás,* místo staršího: kněže náš, pros za ny. V strofě 2. dle našeho hořejšího číslování text novočeský má: kdož tam *dojde;* krom toho v Bradáčově kancionále Svatojanském z roku 1864 (II. 140) objevuje se opět: *v* život věčný, jako v rukopise Klementinském ze 14. věku, ač v starých tiscích schází předložka *v.* V 3. strofě tiskne se od r. 1631: Pomoci *my* tvé žádáme, *zažeň* vše zlé. Ve 4. strofě má text novočeský: Ty *jsi* dědic.

[114]) Pátou strofu tiskli také v Šteyrově kancionále 1683 a opětovně ještě r. 1764 tak, jak je zde vytištěna dle textu z r. 1631,

Ve všem úplně se s ní shoduje otisk v kancionále vyšlém nákladem Oldřicha Skuhrovského ze Skuhrova v Praze roku 1642.

Nové rozmnožení naší písně vyskytá se v Kancionále, jejž jesuita Matěj Šteyr vydal v Praze r. 1683, a jemuž říká se Svatováclavský; byl později tištěn ještě pětkrát, naposledy roku 1764. V něm píseň Svatováclavská má 7 strof, totiž krom hořejších pěti ještě tyto dvě:

6. Všickni svatí za nás proste,
zahynouti nám nedejte:
svatý Víte,
svatý Norberte,
svatý Zikmunde,
svatý Prokope,
svatý Vojtěše,
svatý Václave,
svatá Lidmilo. Kriste eleison.

7. Bohu Otci chválu vzdejme,
svatým křížem se žehnejme,
ve jmenu Otce,
i Syna jeho,
i Ducha svatého. Kriste eleison.

Prosba, vyslovená k sv. Václavu v hořejší naší čtvrté strofě, vztažena jest ve strofě 6. také na ostatní patrony české. Takto o sedmi strofách tiskla se ta píseň v ostatních vydáních Kancionálu Šteyrova, věrně beze vší proměny, také ještě r. 1764. Teprva někdy později vypustili

tedy i se slovem méně vhodným: všemohoucí. V Bradáčově kancionále Svatojanském II. 1864 stojí na jeho místě: *vel*mohoucí, a té opravy následují též novější tisky.

v 6. strofě verš: svatý Václave, a vsuli na jeho místo verš nový: svatý Jene Nepomucký; tak tištěno jest také v kancionále Bradáčově 1864 a v jiných nových sbírkách českých zpěvů církevních. Jinak píseň Svatováclavská Kancionálem Šteyrovým dosáhla svého ustálení a dovršení. Kdo složil strofy 6. a 7., opět se neví. Jen je jisto, že jsou starší, než otisk jich u Šteyra 1683. Vyskytáť se píseň Svatováclavská již v předcházejících desítiletích tištěna o 10 strofách, z nichž prvních pět srovnává se s našimi strofami 1.—5., v ostatních pak pěti strofách nacházíme 7. strofu Šteyrovu, pak 6. strofa Šteyrova jest tam rozvedena ve dvě strofy, a krom toho jsou tam ještě dvě strofy nové, kterých Šteyr nepojal do svého Kancionálu; rovněž tak učinil Bradáč.[115])

---

[115]) Jesuita Jan Tanner vydal v Praze 1661 latinský spis Trophaea s. Wenceslai. Jesuita Felix *Kadlinský* ten spis zčeštil a překlad svůj vydal v Praze 1669 pod názvem: Život a sláva sv. Václava. Jeden výtisk tohoto překladu jest v bibl. univ. Pražské 54. F. 190. Jiný výtik má České Museum; tomuto schází titulní list, ale celý výtisk i v písmě a v okrasách úplně se shoduje s předešlým, pochází tedy také z r. 1669; toliko mědirytina sv. Václava jest v obou výtiscích rozličná, a ve výtisku musejním na poslední nečíslované (148) straně jest vytištěna píseň Svatováclavská, kteráž schází ve výtisku universitní knihovny, kdež ta strana (148) jest nepotištěna. V musejním výtisku píseň Svatováclavská má 10 strof. Prvních pět strof jde tam za sebou v témž pořádku, jak jsme je zde nahoře číslovali (tedy v jiném, než u Šteyra a Bradáče); potom následují strofy:

6. Angelé svatí nebeští, — račtež nás k sobě přivésti, — tu kdež chvála — nepřestává — věčného Boha. — Kriste eleison.

7. Vy dědiči České země, — spomínejte na své plémě: — svatý Víte, — svatý Vojtěše, — svatý Zikmunde, — svatý Prokope. — Kriste eleison.

8. Všickni svatí spomáhejte, — zahynouti nám nedejte: — svatý Jozefe, — svatý Norberte, — svatý Ivane, — svatá Lidmilo, — svatý Václave. — Kriste eleison.

9. Hříchův našich se lekáme, — přímluvy vaší žádáme, — v světě bídném, — v sídle mylném, — ať nezahynem, — Kriste eleison.

Stopujíce vznik velebného chorálu Svatováclavského, poznáváme, že vyrostl na třikrát, poprvé nejspíš ve 13. století, podruhé ve věku husitském, potřetí v době pobělohorské, a vždy nořil se ze srdce sklíčeného nešťastnými událostmi, jež se přihrnuly na Čechy. Oba pozdější přírůstky obsahují variace na prosbu vyslovenou již v třetí

10. Bohu Otci chválu vzdejme, — svatým křížem se žehnejme, — ve jmeno Otce, — i Syna jeho, — i Ducha Svatého. — Kriste eleison.

Nápis té písně v tomto výtisku zní. »Píseň starodávní o sv. Václavu knížeti, dědiči, patronu a slavném mučedlníku českém.« Táž píseň o 10 strofách s týmž nápisem byla brzo potom tištěna při jiném spise, jehož dlouhý titul zní skráceně: »Život a zázrakové sv. Isidora, skrze kněze Jana Eusebia de Niremberg z Tov. Jež. sepsaní v španielské řeči, potom od jednoho řeholníka téhož Tovaryšstva Jež. v Madrytu na česko přeložení, nyní vydaní od Jana Ignacia *Dlouhoveského,* kazatele a kanovníka staršího sv. Víta na hradě Pražském, v impressi univers. u sv. Klimenta.« Na titule schází rok, ale dedikace jest datována 19. března 1673. Na samém konci té knihy za písní o sv. Isidoru na stranách 109 (mylně číslované namístě 111) a 112 jest vytištěn týž text písně Svatováclavské o 10 strofách, v tom znění, jako u Kadlinského, kromě že v posledním verši schází spojka *i* (Ducha Svatého).

V lidu Českém bývala píseň Svatováclavská skracována i rozhojňována. V knihovně Českého Musea jest rukopis III. C. 12 nadepsaný: Sammlung böhmischer Nationallieder; povstala ta sbírka písní prostonárodních nejspíš okolo r. 1820 z popudu úředního. Z kraje Budějovického na str. 95 pod číslem 116 stojí tam naše píseň o 6 střofách, ale jen první čtyři se srovnávají se strofami tištěnými zde nad čarou, a jdou tam po sobě takto 1, 4, 6 (schází tam Vojtěch i Václav, a již tam jest Jan Nepomucký), 7; k tomu přidány jsou ještě dvě nové strofy, obě udělané po vzoru naší strofy sedmé, a srovnávají se s ní až na ten rozdíl, že na počátku namístě Bohu Otci atd. stojí v nich Bohu Synu atd., Bohu Duchu svatému atd. — Kamarýt v Českých národních duchovních písních, 1831 sv. I. str. 139, vytiskl píseň Svatováclavskou, »jak nyní od našeho lidu se zpívá;« má tam 6 strof, a sice schází naše strofa druhá (Nebeskéť jest), ostatní pak strofy zde nad čarou tištěné jdou tam v tomto pořádku: 1, 4, 3, 5 (v ní stojí: všemohoucí, prosiž za *ny*), 6 (tam ještě schází Jan Nep.), 7.

nejstarší strofě: pěvci čeští dovolávají se pro svůj národ pomoci v pozemském zápasu s nebe od sv. Václava, od Matky Boží a jiných svatých, v něž skládají důvěru Ve všech částech jest to chorál nábožný a vlastenecký zároveň.

Svatý Václav byl vzýván jako ochránce země České, jemu přičítali Čechové vítězství svoje dobyté na nepřátelích, k němu utíkali se o pomoc v dobách nebezpečenství. Čtvrtá sloha naší písně, vzniklá v 15. věku, dává nejvýmluvnější výraz této důvěře. V posledních stoletích pěstovali tuto myšlenku nejhorlivější čeští vlastenci mezi katolickým duchovenstvem. Jesuita Bohuslav Balbín napsav roku 1672 vřelou obranu jazyka českého, kteráž tehdáž tiskem na světlo vyjíti nesměla, uzavřel ten latinský spis českým prosebným povzdechem: »Svatý Václave! Nedej zahynouti nám i budoucím.« [116]) Na jiném místě poznamenal Balbín, že kdyby sv. Václav nepomáhal, již by po nás bylo veta.[117]) Vyšehradský kanovník Josef Ehrenberger, jenž na kázaních s úspěchem upoutával pozornost vlasteneckými zpomínkami, dovozoval v jedné řeči z kazatelny, že bez sv. Václava nebylo by již národa Českého.[118])

Úcta sv. Václava v tomto směru dávala příležitost až k projevování vzájemné *nechuti mezi Čechy a Němci.* Tuším v revolučním roce 1848 vznikla bujná společenská píseň tak řečená Husitská (Naděje se vyplnily), v níž opakují se verše: »Oroduj za nás, svatý Václave, vévodo České země!« Rozpustilost v neznámé době chopila se i staré písně Svatováclavské, a v třetí její strofě na místo veršů »utěš smutné, zažeň vše zlé« podložila slova »Vyžeň

[116]) Balbínovu obranu v českém překladě vydal Tonner v Matici Lidu 1869, kdež při podobizně jest faksimile oné modlitby a podpisu Balbínova.

[117]) Ni adjuvet ille, tantum non perimus, dí Balbín v životopise sv. Václava v Miscell. IV. str. 15.

[118]) Kázaní, jež Ehrenberger měl 25. září 1870 na Prosíku u Prahy, tištěno v Blahověstu 1870 str. 433—436, k tomu srv. str. 442.

Němce, cizozemce.« [119]) V žádném zpěvníku buďsi církevním buďsi světském nenašel jsem těchto podložených slov v textu písně Svatováclavské, ale v pohnutém roce 1848 zpívalo se tak, jakož zpívaly se tehdáž rozmanité časové popěvky a posměšné texty podložené nápěvům vážným. Tyto zjevy byly snad Antonínovi Springerovi pohnutkou, že při vyličování Pražských událostí z měsíce března 1848 ve formě vysvětlivky vyslovil obžalobu, jakoby k úctě sv. Václava nepokrytě připojovala se nenávist Čechů k Němcům. [120]) Opravdu Čechové prosí sv. Vá-

[119]) Pavel Alois Klar v Libuši 1858 pojednávaje o dvou nejstarších chorálech českých, uvádí na str. 382 tři nejstarší strofy písně Svatováclavské, a k něm. překladu veršů »utěš smutné, zažeň vše zlé« činí tuto poznámku: Der Deutschenhass späterer Jahrhunderte hat hier die Variante: Vyžeň Němce, cizozemce, svatý Václave! hervorgerufen, als Aufruf zur Vertreibung der Deutschen aus dem Lande. — Takového směru jistě v písni Svatováclavské nehledal císař Ferdinand III., jenž ji v kostele sv. Víta rád zpíval a v nápěvu jejím velice se liboval. (Tomek, Děje král. Českého **1885**, 294.) Balbín píše o tom ve Vita ven. Arnesti 1664 str. 193: Scimus Ferdinandum III. Aug. memoria, musicae peritissimum et amantissimum principem, hac cantione mirifice oblectari solitum, saepe laudasse eos, quibus conceptus est hymnus, modulos, licet a saeculi nostri auribus multum alienos. — V Riegrově Slovníku Naučném, díl IX. str. 828, v poznámce kè článku o sv. Václavu se tvrdí, že slova »vyžeň Němce cizozemce« bývala v Čechách zpívána po sta let. To bývalo i mým míněním, a v prvním vydání toho spisku str. 38 pronesl jsem domněnku, že ta slova dostala se do písně Svatováclavské nejspíš ve válkách husitských Ale když jsem nyní hledal dokladův, přesvědčil jsem se, že ono mínění jest pouhým domyslem beze vší opory. Prohledl jsem mnoho sbírek písní církevních, psaných i tištěných, ale dotčených slov nenašel jsem nikde; a rovněž nevím ani o světském zpěvníku z nového věku, kde by byla píseň Václavská s těmi slovy.

[120]) Springer, Geschichte Oesterreichs seit dem Wiener Frieden 1809, v Lipsku 1865 II. 222 v poznámce: Der unter die katholischen Heiligen versetzte Herzog Wenzel gilt im Volksleben als der besondere Patron der slavischen Böhmen, an seinen Cultus knüpft sich der Deutschenhass ganz unverhüllt an.

clava za ochranu svého národa vůbec (snaha po sebezachování jest právem každého), výrůstků pak takových kterými by se mohlo odůvodňovati ono obvinění, jest při tom málo. Více však jest důkazů na druhé straně, že německá národní nenávist k Čechům projevuje se urážkami patrona českého Václava.

Doklady na to, že sv. Václav musívá u Němců trpěti za svůj český národ, jsou již z časů dávných a množí se ovšem v časích nynějších. Již k roku 1338 vypravuje souvěký letopisec František a po něm nemnoho později Beneš z Weitmile tuto příhodu: Ten den před památkou přenešení sv. Václava rozmlouvali v Praze nějací mužové řemesla střelcovského o tom, že zejtra (4. března) bude svátek sv. Václava. Jeden z nich, který byl Němec, pravil, že toho sedláka svátek nebude slaviti; ale při tom a jiném rouhavém mluvení oněměl; nazejtří přivedli ho k hrobu sv. Václava, modlili se zaň a obětovali, a když lebku sv. Václava postavili mu na hlavu, on opět promluvil, a vyznávaje přede všemi kajicně svůj hřích, děkoval Bohu a svatému mučenníkovi. Potom prý »Němci měli našeho patrona ve větší úctě.«[121]) V té způsobě jevila se nechuť Němců k Čechům a k jejich světci již za krále Jana, dlouho před bouří husitskou. O podobném zjevu jest zpráva z r. 1655, když v soupeřství národním štěstí přálo Němcům, a nikoli Čechům. Tehdáž děkan kapituly a německý kazatel u sv. Víta v Praze Jan Krištof Reinhold, rodilý Slezan, maje spory s kapitulou, hněv svůj vylil si ve svátek sv. Václava kázaním proti národu českému a neušetřil při tom ani světce toho dne slaveného.[122]) Výjevy takového směru, ač v jiných formách, za našich časů bohužel dosti zobecněly, zvláště asi od roku 1870. Tehdáž v německých novinách počali Čechům dávati potupný název Václavských vší, Wenzelsläuse, a od té doby nepřestávají libo-

[121]) Prameny IV. 426, 490.
[122]) ČČMus. 1891, 505.

vati si v té nadávce zvláště ti surovci, kteří nejvíce vynášejí předstíranou vyvýšenost německé kultury nad vzdělaností ostatního světa. A nenávist tato k národu českému a k jeho patronovi proniká z německých novin do obecenstva je čtoucího. Již od r. 1870 čas po čase přichazejí zvěsti na veřejnost, že brzo v tom brzo v jiném německém městě v Čechách ukazuje se odpor proti svěcení svátku sv. Václava jakožto patrona zemského, že nechtějí trpěti sochy jeho na veřejných místech nebo v kostelích. Když dne 15. ledna r. 1894 sněm český jednal o návrzích výboru zemského, které se týkaly zamýšleného postavení pomníku sv. Václava před Museem a vnitřního vyzdobení Českého Musea, němečtí poslanci na tu chvíli odešli ze sněmovny, a sice, jak německé noviny současně vykládaly, právě proto, že návrhy týkaly se také sv. Václava. Jestliže zároveň v našich časích dějepisci němečtí vynasnažují se vylíčiti knížete Václava jako příchylníka a obzvláštního milovníka Němců (viz výše str. 2—3), nesrovnává se to sice se záštím takto projevovaným proti patronu zemskému, ale vychází to rovněž a jednostejně z nenávisti k národu českému: jedna pěkná postava v dějinách českých má tím býti zošklivena, jedna vynikající osobnost v národě českém, jeho svatý představitel, má býti snížen. Obojím tím způsobem sv. Václav trpí bez své viny, trpí za svůj národ. Onť za živa konal dobře povinnosti své k národu svému, jemuž byl knížetem, a k Němcům choval se slušně, jak mu kdy kázaly okolnosti a prospěch rozumně uvážený; i nezasloužil si, aby za oboustranné plnění těžkých svých povinností byl od kterékoli strany buď nenáviděn, anebo snižován a tupen buďsi přímo nebo nepřímo s okolkem přes zdánlivou chválu.

* * *

Viděli jsme (str. 77—94), kterak úcta sv. Václava ve dvou stoletích po jeho smrti vzrůstala a se šířila. *Vývoj té*

úcty bral se i dále směrem vzestupným až do prostředka 14. věku, kdy působením Otce Vlasti Karla dosáhl *svého vrcholu.* Jaké výše dosáhl již ve 12. století, vidno jest mezi jiným z listiny, kterou císař Fridrich Barbarossa knížeti Českému Vladislavovi 18. ledna 1158 udělil titul královský a právo, aby hlavu svou zdobil zlatým kruhem neboli korunou; císař při tom ustanovil, že Vladislav má nositi ten kruh v ty časy, když on císař nosí korunu, totiž na hody boží vánoční, velikonoční a svatodušní,

XV. Dukát krále Vladislava II. 1471—1490 (1516). (Obraz fotograficky zvětšen dvojnásob.)
Líc: Wladisla D(ei) G(ratia) r(ex) Boemie. Rub: S. Wenceslaus d(ux) B(oemie).

»a krom toho ve svátky sv. Václava a sv. Vojtěcha, poněvadž ty svátky patronův svých celá země Česká ctí větší úctou a oslavou«. Byly tedy ty dva svátky tehdáž vedle hodův božích největšími slavnostmi v Čechách. To platí nejspíš také o Moravě, již proto, že hlavním kostelem od r. 1130 byl tam chrám sv. Václava v Olomouci; ze 13. a 14. století jsou zprávy určité, že památka umučení sv. Václava slavila se v Moravě svátkem zasvěceným.[123]) Jan Očko z Vlašimě, pozdější arcibiskup Pražský (od r. 1364), dokud byl kanovníkem ve Vratislavi, založil nadání,

[123]) Dudík, Mährens allg. Gesch. IV. 386, X. 214, 215; Cod. dipl. Mor. VII. str. 694 (s mylným vročením 1349 místo 1380).

aby v tamějším kostele kapitulním svátek sv. Václava byl slaven službami božími na způsob obvyklý v kostele Pražském. Nástupce jeho arcibiskup Jan z Jenštejna užil práva svého jakožto stálý papežský legat v diecesi Řezenské, Bamberské a Míšenské a nařídil v těch diecesích r. 1381, aby památka umučení sv. Václava byla také tam slavena jako svátek zasvěcený; založil též v kostele v Míšni oltář patronů českých.[124]) Počet kostelů, kteréž založeny byly ke cti sv. Václava v Čechách a na Moravě, byl toho času

XVI. Dukát krále Matyáše z roku 1612. (Obraz fotograficky zvětšen dvojnásob.)
Líc: Mathias II. D(ei) g(ratia) Hun(gariae) et Bo(hemiae) rex. 1612. **Rub: Sanctus Wenceslaus Pat(ronus) Bohem(iae).**

velmi veliký, a přibývalo jich stále. I *v Římě* ve Vatikánském kostele sv. Petra zřízen ve 14. věku oltář sv. Václava; a když z popudu císaře Karla IV. založen byl v Římě hospic pro české poutníky, vystavěna byla v tom ústavě kaple sv. Václava, kteráž v druhé polovici 19. století byla obnovena.[125])

[124]) Pram. děj. č. I. 465. — Tomek, Děj. m. Prahy III.² 198. — Zakladací listina oltáře Míšenského u Balbína, Misc. VI. str. 108.

[125]) O oltáři sv. Václava ve Vatikáně má zmínky Balbín v Misc. IV. 15. Baum v Pam. Arch. IX. 322-3 popisuje obraz oltáře sv. Václava, vymalovaný v 16. století ve zbytcích starší basiliky pod ny-

XVII. Pečeť krále Vladislava I. 1158—1173.
Rub s obrazem sv. Václava a s opisem: Pax regis Wladizlai in manu sct. Wencezlai ✠
(Dle kresby tištěno v Zíbrtových Dějinách krojů str. 66.)

Sv. Václav byl také symbolem státu Českého a vnitřního pořádku v něm. Tolik znamenají obraz a nápis jeho, jež nacházejí se na českých mincích v 11. a 12. století; na dukátech vyskytují se za králů Vladislava II. a Matyáše. Nej-

nější kopulí kostela sv. Petra v Římě, a představující nejspíš týž oltář ze 14. věku. — Zakladací listina českého hospice v Římě s oltářem sv. Václava z r. 1378 tištěna byla nově Borovým v Libri Erectionum II. 147. — V předsíni kostela S. Maria in Trastevere na obraze Zvěstování stojí sv. Václav v dlouhé sukni a v plášti, na hlavě má vévodský klobouk, v pravici drží praporeček, na němž jest vyobrazen kříž rovnoramenný, levicí přidržuje před sebou meč s velkou rukojetí; obraz ten prý pochází od Petra Cavalliniho † 1340, ale byl nedávno zcela přemalován.

XVIII. Pečeť knížete Soběslava II. 1173—1179.
Líc s obrazem Soběslavovým a s opisem: Sobezlavs Dei gracia Boemorvm dvx +
(Fotografováno z imitace v Českém Museu.)

starší *pečeti knížat Českých*, které se nám zachovaly z 12. století,[126]) též pečeti králův potom následujících až do r. 1253,

[126]) Král z Dobré Vody uveřejnil v Časopise společnosti přátel starožitností českých III. 1895 str. 44, 45 obraz pečeti, která jest přitištěna na listině knížete Vladislava I. datované r. 1115, z knihovny university Pražské; byla by to nejstarší knížecí pečeť česká nyní známá. Na lícní straně spatřuje se kníže jedoucí na koni; opis jest: Wladazlavs De[i] gratia dvx Boemorvm; ale jest otázka, náleží-li tato strana knížeti Vladislavovi I. 1109—1125 anebo Vladislavovi II., dokud byl knížetem 1140—1158. K otázce té dává podnět jmenovitě okolnost, že rubní strana, na které jest vyobrazen sv. Václav sedící na trůně, má opis: Pax dvcis Friderici in manv sci Wencezlai,

XIX. Pečeť knížete Soběslava II. 1173—1179.
Rub s obrazem sv. Václava a s opisem: Sanctvs Wencezlavs dvx +
(Fotografováno z imitace v Českém Museu.)

podobají se českým denárům v tom kuse, že mívají na lícní straně obraz panujícího knížete neb krále, a na rubní

a jest ten rub totožný s rubem pečeti knížete Bedřicha (1178—1189); zbytky slova Friderici jsou na originále patrné, jmenovitě poslední čtyři písmena RICI, ač na Královĕ obraze čte se Wladzlai. — Beneš v Pam. Arch. VII. 482 za nejstarší knížecí pečeť s obrazem sv. Václava pokládal pečeť při Vyšehradské listině knížete Soběslava I. datované r. 1130; na této pečeti jsou pozůstatky obrazu a nápisu sv. Václava, ač chatrné, poněvadž pečeť jest necelá a jinak porouchaná; avšak dle ohledání a srovnání, jež nově provedl dr. G. Friedrich, jest tato pečeť totožná s pečetí knížete Soběslava II. (1173 až 1179), a tedy nejistého původu i stáří.

straně obraz sv. Václava, jenž rozezná se od panujícího knížete podle záře naznačené okolo hlavy a dle nápisu. Na rubní straně bývá opis: Sanctus Wencezlaus Boemorum dux (Svatý Václav Český kníže); tak jest na pečetech knížete Soběslava II., krále Přemysla I. a krále

XX. Pečeť knížete Bedřicha 1178—1189.
Líc s obrazem Bedřichovým a s opisem: Fridericvs Dei gracia dvx Boemorvm +
(Fotografováno z imitace v Českém Museu.)

Václava I. Na pečetech krále Vladislava I. a jeho syna knížete Bedřicha jest na rubní straně okolo obrazu sv. Václava psáno: Pax regis Wladizlai (ducis Friderici) in manu sancti Wencezlai, t. j. mír krále Vladislava (knížete Bedřicha) v ruce sv. Václava. Takovýto nápis nachází se na pečetech králů Přemysla I. a Václava I. také, ale na

lícní straně okolo obrazu panujícího krále. Tím nápisem knížata a králové Čeští zjevně poroučeli pokoj země své do ochrany svatého patrona a dědice českého.

Rozdílná od pečeti knížecí nebo královské byla *pečeť zemská*, kterouž stvrzovaly se listiny jménem země, sněmu

XXI. Pečeť knížete Bedřicha 1178—1189.
Rub s obrazem sv. Václava a s opisem: Pax · dvcis · Friderici · in manv · sci · Wencezlai +
(Fotografováno z imitace v Českém Museu.)

anebo stavův českých. Byl na ní opět vyobrazen sv. Václav. První zmínka o ní jest v dopise krále Přemysla I. z roku 1219. Král vyjednával tehdáž s papežem o uklizení těžkých sporů, které byly vzešly v Čechách mezi vládou královskou a biskupem Pražským. Papež během toho vyjednávání vždy dbal o to, aby za dodržení toho, co bylo

XXII. Pečeť knížete Přemysla asi z roku 1193.

Líc s obrazem Přemysla a s opisem:
DVX PR(em)ISL +

Rub s obrazem sv. Václava a s opisem:
SANCTVS WENCESLAVS +

SANCTVS
BOEMORVM

XXIV. Pečeť krále Václava I. 1230—1253.

Líc s obrazem krále a s opisem:
Pax regis Wenceslai in manv sancti Wenceslai +

Rub s obrazem sv. Václava a s opisem:
Sanctus · Wenceslavs · Boemorvm · dvx +

(Fotografováno z imitace v Českém Museu.)

ujednáno, zaručil se netoliko král, ale i velmoži čeští jménem země. Král oznamuje r. 1219 papeži, že listinu obsahující jistou úmluvu dal potvrditi svou zvláštní (královskou) pečetí a »obecnou pečetí království Českého, totiž pečetí sv. Václava«, poněvadž velmoži jeho neužívají zvláštních (osobních) pečetí při záležitosti obecné.[127]) Tato zemská neb obecná pečeť království Českého byla nejspíš již tehdy totožná s pečetí soudu zemského, kterouž i později pečetily se listiny netoliko soudu zemského, ale i ty, jež vycházely jménem sněmu českého. Nápisy na této staré pečeti znamenají po česku: »Pečeť soudná celé země svatého Václava. Svatý Václav pohání k soudu.« Obrněná postava na té pečeti, jakž oznamuje nápis v záři okolo hlavy, představuje sv. Václava; v levé ruce drží kopí s praporečkem a štít s orlem. Dle tohoto heraldického znamení soudím, že tato pečeť byla dělána nedlouho před r. 1219, snad právě teprv za krále Přemysla I.; neboť na pečetech krále Vladislava a knížat Soběslava II. a Bedřicha sv. Václav ještě nemá orla na štítě ani na praporci, ale na pečeti krále Přemysla I. levice sv. Václava spočívá na štítě, na němž se spatřuje orel. Orel jako znak země České vyskytá se poprvé na pečeti Přemysla I. asi z roku 1193, hned když byl knížetem.[128]) Nápisy na

[127]) Vice cautionis sigillo nostro speciali, cum sigillo communi regni Boemiae, videlicet sancti Wencezlai; (quia comites nostri specialibus non utuntur in facto communi sigillis), fecimus confirmari. Erben, Regesta I. 283.

[128]) Tu pečeť knížete Přemysla vyobrazil Král v Čas. přát. starož. IV. 1896 str. 48; kníže Přemysl má tam orla na štítě, ale štít sv. Václava jest tam bez orla. Erben v Reg. 186 č. 413 položil tu nedatovanou listinu s pravděpodobností do r. 1193, Král do roku 1200 dle poznámky učiněné na originále, kteráž méně se podobá pravdě, ježto Přemysl již r. 1198 stal se králem. Obrazy té pečeti zapůjčila Společnost přátel starožitností českých k otištění na tomto místě. Na přítomném výkresu p. Krále z Dobré Vody str. 129 vidí se nápisy i figury pěkněji, než na porouchaném originále té pečeti v knihovně Klementinské.

XXV. Pečeť zemská i soudu zemského v království Českém z 13. věku.

XXVI. Pečeť zemská i soudu zemského v království Českém z 13. věku.

Nápisy: S(igillum) ivsticie tocivs terre sci Wenceslai dvcis Boem ✠
S. Wenceslav citat ad ivdicivm.

(Fotografováno ze sádrového odlitku exempláře nyní v Drážďanech.)

(Kresleno z exempláře chovaného při deskách zemských v Praze.)

pečeti zemské ukazují, že sv. Václav byl v dávných Čechách symbolem soudnictví, tedy spravedlnosti a pořádku v zemi; a ježto též pečeti užívalo se také při listinách vydávaných od zastupitelstva zemského, stal se tudy sv. Václav symbolem státu Českého. Staré ono pečetidlo zachovalo se ve dvou exemplářích, jedno při deskách zemských v Praze, druhé dostalo se r. 1845 do Drážďanského musea starožitností. Podáváme zde obrazy obou exemplarů; vypadají rozdílně hlavně proto, že jeden jest fotografován, druhý kreslen.[129])

Nejstarší pečeť Starého Města Pražského ukazuje postavu sv. Václava, kteráž levou rukou drží štít se lvem dvojocasým; lev se stal znakem země České za krále Přemysla II.; prostý opis Sigillum civium Pragensium, pečeť měšťanů Pražských, zdá se ukazovati k době, kdy před založením nynější Malé Strany (1257) bylo jen jedno město Pražské, totiž Staré Město později tak nazvané; Emler kladl tu pečeť do doby okolo r. 1300; otisků tak starých není. Němečtí osadníci vpravili se tedy rychle do názorů své nové vlasti, přijímajíce dědice českého za ochránce řádů městských. Universita Pražská dosud užívá staré prvotní pečeti, na kteréž její zakladatel král Karel dal se zobraziti kleče před sv. Václavem. Rovněž vinohrady zřízené u Prahy popudem Karla IV. dostaly do své první pečeti obraz sv. Václava. I jiné obce v Čechách dostaly sv. Václava za znak, a jeho postava s praporcem vedle sv. Sta-

---

[129]) Celé pečetidlo vyobrazeno jest dle Pražského exempláře v Pam. Arch. VII. 486, též v Čas. starož. III. (1895) 13. — Dle inventáře Drážďanského musea starožitností, jež jest ve Veliké Zahradě, daroval tam české pečetidlo Hager ingrossator desk zemských z Prahy. Figuru na pečeti pod páskou, kterou drží sv. Václav pravou rukou, vysvětlují tam dle Sachsenspiegelu jakožto soudce, jenž v rukou drží knihu a žezlo nebo hůlku. Z exempláře Drážďanského získal jsem sádrový odlitek, jehož zde použito. Obraz exempláře Pražského pochází ze Zíbrtových Dějin Krojů str. 112.

nislava vidí se na pečeti polského hlavního města Krakova ze 14. století.[130])

Se starou úctou sv. Václava jakožto symbolu práva, veřejného řádu a vůbec státu Českého, srovnávalo se velmi

XXVII. Nejstarší pečeť Starého Města Pražského z času okolo r. 1300.
Nápisy: + Sigillvm : civivm : Pragensivm + Sct Wenzelavs
(Kresleno z pečetidla chovaného v museu města Prahy.)

dobře, když královic Karel nově zhotovenou *korunu královskou* r. 1346 věnoval sv. Václavu, s jehož hlavy si ji

[130]) O vyobrazení sv. Václava na pečetech psal Beneš v Pam. Arch. VII. 481–492. — Rybička v Pam. XV. 349 jmenuje města, jež mají sv. Václava ve znaku, a napočítal kostelů k jeho cti posvěcených v nynějších Čechách 139, v Moravě 53.

královė Čeští toliko vypůjčovati měli.[131]) Tímto spojením se znakem svrchovanosti státní také zároveň úcta patrona českého dosáhla korunování svého. Král Karel, (jakž připomíná Beneš z Waitmile k roku 1358), ctil sv. Václava jakožto obzvláštního ochránce a zpomocníka svého; nad

XXVIII. Pečeť university Pražské z času okolo roku 1350. Opis: Sigillvm vniversitatis scolarivm stvdii Pragensis. (Fotografováno z otisku pečetidla dosud užívaného.)

hrobem zřídil mu náhrobek z ryzího zlata neslýchané tehdáž nádhery.[132]) Psal sám také latinský životopis tohoto patrona, jakž bylo již připomenuto. —

[131]) Šíře jsem o tom psal v Českém Státním Právě, 2. vydání 1892 str. 70.

[132]) O zlatém náhrobku sv. Václava má krátkou zprávu Beneš z Waitmile k r. 1358 v Pram. IV. 527. Podrobný popis toho hrobu z r. 1387 zčeštil a uveřejnil Hanka v Pam. III. 89.

Z těchto způsobův úcty jest dostatečně viděti, že dávní předkové naši ctili ve svatém Václavu, nikoli sebetrapičské odříkání-se světa, ale *cnosti zbožného a při tom statečného panovníka.* Při tom dlužno míti na paměti, že legendy, kázaní a kroniky tomuto způsobu úcty více překážely než prospívaly, poněvadž s největší zálibou vypravovaly o pokoře, o pokoře přílišné a nemístné, která by byla Václava činila nezpůsobilým k panování, která by z něho byla dělala knížete špatného. Těm vlivům jako na vzdory Čechové vždy ctili svého dědice hlavně jakožto knížete statečného, jako ochránce proti nepřátelům. A tato tradicionálná představa srovnává se úplně s tím, co spolehlivého o něm víme ze starých pramenů. Naopak zase tato úcta nebyla by se mohla hned po jeho smrti vyvíjeti, kdyby Václav skutečně byl býval té povahy, jakou nám líčí cizí a po nich pozdější domácí legendisté a jiní spisovatelé. Neboť Čechové dojista nebyli by sobě zvolili za válečného patrona zbabělce, jenž by za živa byl býval nenáviděn pro svou poddajnost k nepříteli; aniž by si byli za státního patrona vzali přepokorného titěrníka, který by si liboval v životě mnišském a ošklivil sobě záležitosti státní.

Závěrek.

Možná že v našem věku někteří budou se posmívati, že se zastávám svatého. Jiní snad budou mi to pokládati za smělé vyhledávání paradoxa, že hájím historické osoby proti odsudku dosti ustálenému. Konečně snad třetí strana těžce ponese, že dokazováním mým stává se světec člověkem světským, a jakoby vyloučením náboženských pohnutek ze zavraždění jeho odnímala se sv. Václavu koruna svědka víry. K tomu odpovídám obecně, že při badání mém vedla mne jen touha po pravdě, beze všech vedlejších ohledů, vyjma ten, aby napravila se křivda činěná jednomu z dobrých panovníkův českých, jakých nemnoho jsme měli. Pravda jest, že sv. Václav historický, jehož obraz chtěl jsem zbaviti hrubých znešvařenin, byl člověk světský; nebylť knězem, ani mnichem, ani sakristanem, nýbrž knížetem v Čechách panujícím; nebyl to pouhý duch, ani pouhá abstrakce několika cností lidských nebo andělských, jakž jej líčí mnozí legendisté; nýbrž byl to člověk, člověk celý, složený z duše a z těla, člověk pobožný a kníže dobrý, tak jak jej líčí původce legendy slovanské. Čechové ho ctili za svatého pro jeho dobré knížecí vlastnosti, pro jeho křesťanské cnosti a pro smrt utrpenou nevinně. Pohnutky, které vedly Boleslava k bratrovraždě, byly světské; byla to v první řadě, jakž dosvědčeno jest všestranně, nezřízená žádost panování. Špatní

rádcové jistě hleděli zločinný úmysl Boleslavův zastříti a zaonačiti před jeho vlastním svědomím, ukazujíce na některé skutky Václavovy, jež se nelíbily Boleslavovi; nepochybně byly v tom také skutky, jež vycházely z Václavova horlivého přesvědčení křesťanského. Václav nebyl zabit od pohanů, ale od hřešících křesťanů; nebyl zabit pro víru, ale slušně možno přijmouti, že vrahové jeho brali sobě Václavovy skutky pocházející z víry křesťanské za příčinu, kterou chtěli omluviti svůj zločin před vlastním svědomím i před výčitkami jiných lidí.

Nebyl-li Václav usmrcen pro víru, netřeba mu toho pokládati za nějakou ujmu svatosti. Mnoho jest svatých, kteří neumřeli pro víru; i jsou také mučenníci, kteří nebyli usmrceni pro víru; ku př. sv. Emmeran, jenž před založením biskupství Pražského byl patronem Čechů, jednosvorně pokládá se za mučenníka, ačkoli umřel pro věc (křivé podezření z otcovství), která by mohla připraviti o život pohana tak dobře jako křesťana. Svatí Boris a Glěb, synové ruského knížete Vladimíra Svatého, byli zavražděni z nařízení svého bratra Svatopluka (1015); pohnutkou k těmto bratrovraždám byla závist a panovačnost, a ruská církev jmenuje svaté Borisa a Glěba mučenníky. Podobá se, že za oněch starých časů v křesťanských zemích každý, ku komu nesla se mysl lidu jakožto k svatému, byl nazýván mučenníkem, byl-li usmrcen bez své viny, a nehleděno při tom na pohnutky, jakými se řídili vrahové.

Nikomu nejedná se o to, aby Václav byl církvi odňat; ale jde mi o to, *aby Václav byl navrácen srdcím Čechů,* která se od něho nespravedlivě odvracují, i *aby byl navrácen pravdě.*

Mním, že pouhá pravda, dokázaná a rozšířená, dostačí, aby obnovila se ona vážnost a úcta, kterou dávní předkové naši nesli se k dědici svému.

To-li jest docíleno, může i naše pokolení slušně osvojiti sobě modlitbu, kterou pan Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic pronesl v politické básni k sv. Václavu okolo r. 1500, když král Vladislav, přebývaje v Uhřích, zanedbával království Českého, a kterou v zlých časích významně opakoval vlastenecký Balbín (Misc. IV. 15) roku 1681, když král Leopold zase navracel Uhrům práva jejich:

Fac curent patriam proceres, majorque potestas
Rex, qui Pannonici nunc colit arva soli.

Václave! čiň, by o vlast dbalo panstvo, a mocnota vyšší:
Král, teď uherského jenž kraje pěstuje sad.

Rejstřík jmen a věcí.